

הגירה

כתב עת אקדמי רב תחומי מקוון Hagira – Israel Journal of Migration

גיליון מיוחד: מבקשי מקלט ופליטים בישראל
עורכת אורחת: רבקה רייכמן

Special Issue: Asylum seekers and Refugees in Israel

Guest editor: Rebeca Raijman

המכון להגירה ושילוב חברתי
המרכז האקדמי רופין
The Institute for Immigration and Social Integration
Ruppin Academic Center

Vol. 7 2017

גיליון 7 תשע"ז

הגירה

כתב עת אקדמי רב תחומי מקוון
Hagira – Israel Journal of Migration

מזוודות, מאיר פיצ'חדזה 1955-2010

Editor-in-Chief:

Prof. Sergio DellaPergola

עורך ראשי:

פרופ' סרג'ו דלה-פרגולה

Associate Editor:

Prof. Rachel Sharaby

עורכת משנה:

פרופ' רחל שרעבי

Guest Editor:

Prof. Rebeca Rajman

עורכת אורחת:

פרופ' רבקה רייכמן

Editorial Board:

Prof. Moshe Semyonov

פרופ' משה סמיונוב

Prof. Lilach Lev-Ari

פרופ' לילך לב ארי

Dr. Rita Sever

ד"ר ריטה סבר

Dr. Karin Amit

ד"ר קארין אמית

Editorial Coordinator:

Mr. Doron Dgani

רכז המערכת:

מר דורון דגני

Linguistic editor :

Mrs. Elia Demeter (Hebrew)

Mrs. Donna Bossin (English)

עריכה לשונית:

גב' אליה דמטר (עברית)

גב' דנה בוסין (אנגלית)

Extension Council:**חברי המועצה הרחבה:**

Prof. Judit Bokser Liwerant
Universidad Nacional Autonoma
de Mexico, Mexico City

פרופ' יהודית בוקסר ליברנט
אוניברסיטת נסיונל אוטונומיה דה
מכסיקו (UNAM), מכסיקו סיטי

Prof. Barry Chiswick
University of Illinois at Chicago
Chicago

פרופ' בארי צ'יזוויק
אוניברסיטת אילינוי
שיקאגו

Prof. Andrew Markus
Monash University,
Melbourne

פרופ' אנדרו מרקוס
אוניברסיטת מונאש
מלבורן

Prof. Jose Moya
Columbia University
New York

פרופ' חוזה מויה
אוניברסיטת קולומביה
ניו יורק

Prof. Rainer Munz
Hamburg Institute of International
Economics, and Erste Bank, Vienna

פרופ' ריינר מונץ
המכון לכלכלה בין לאומית, המבורג
מנהל המחקר והפיתוח בקבוצת ארסט

Prof. Alean Al-Krenawi
Ben Gurion University
Achva Academic College

פרופ' עליאן אלקרנאוי
אוניברסיטת בן גוריון בנגב
נשיא מכללת אחווה

Prof. Noah Lewin Epstein
Tel Aviv University

פרופ' נח לוי אפשטיין
אוניברסיטת תל אביב

Prof. Uzi Rebhun
The Hebrew University of Jerusalem

פרופ' עוזי רבהון
האוניברסיטה העברית בירושלים

Prof. Nissan Rubin
Bar Ilan University and Ashkelon
Academic College

פרופ' ניסן רובין
אוניברסיטת בר אילן והמכללה
האקדמית אשקלון

Prof. Sammy Smooha
Haifa University

פרופ' סמי סמוחה
אוניברסיטת חיפה

Editorial Address:**כתובת המערכת:**

The Institute for Immigration
and Social Integration
Ruppin Academic Center
Emek Hefer 4025000
Israel

המכון להגירה ושילוב חברתי
המרכז האקדמי רופין
עמק חפר 2025000
ישראל

E-mail: rsharaby@gmail.com

דוא"ל:

ISSN 2223-0009

מאמרים מקוריים Original Articles	עמוד Pages
סרג'ו דלה פרגולה, רחל שרעבי / דבר העורכים Sergio DellaPergola, Rachel Sharaby / Editors' Note	01
רבקה רייכמן / דבר העורכת האורחת Rebeca Rajjman / Guest Editors' Note	02-06
ליסה אנתבי ימיני / מבקשי מקלט אפריקאים בישראל: אי-ליגליזציה, התאגדות ויחסי גזע (תקציר) Lisa Anteby-Yemini / African Asylum-Seekers in Israel: Illegalization, Incorporation and Race Relations	07-20
נועם תירוש ועמית שכטר / "מידע הוא כמו לחם בשבילי": מקומם של אמצעי תקשורת בחייהם של פליטים ומבקשי מקלט בישראל (תקציר) Noam Tirosh and Amit Schejter / "Information is like your daily Bread": The Role of Media and Telecommunnications in the the Life of refugees in Israel	21-44
אושרת הוכמן / איום נתפס, מרחק חברתי, והדרה של מבקשי מקלט מסודאן ואריתריאה בישראל Oshrat Hochman/ Abstract: Perceived threat, Social Distance and Exclusion of Asylum Seekers from Sudan and Eritrea in Israel (Abstract)	45-66
הדס ירון מסגנה ואורן רמתי / במקום בו הזמן עוצר מלכת: מתקן חולות והחוק למניעת הסתננות (תקציר) Hadas Yaron Mesgena and Oran Ramati/ Where Time Stands Still: Holot Detention Facility and the Israeli Anti-Infiltration Law	67-83
אפרת בן זאב וניר גזית / הומניטריות מצבית: חיילים ישראלים ומבקשי מקלט על גבול מצרים-ישראל Efrat Ben-Zeev & Nir Gazit / Situational humanitarianism Israeli soldiers and asylum seekers on the Egyptian-Israeli Border (Abstract)	84-101
מאמרים מהשטח From the Field	
שלומית בן שמואל / גשר על פני מים סוערים - סיפור של טיפול שהוא חיפוש אחר תקווה: טיפול במבקשי מקלט במרפאת "גשר" Shlomit Ben-Shmuel Bridge over troubled waters - A story of treatment in a search for hope Treatment of asylum seekers at the Gesher ("Bridge") Clinic (Abstract)	102-111
סיגל רוזן / "אף פעם לא סיפרתי מה קרה לי בסיני" הקשיים באיתור וזיהוי ניצולי מחנות העינויים והתנהלות רשות ההגירה כלפיהם Sigal Rozen / Abstract: "I Never Told What Happened to Me in Sinai" On the Difficulties of Identifying Survivors of the Torture Camps and the Conduct of the Immigration Authority toward Them (Abstract)	112-134
תקצירים	135-141
Abstracts	142-148
ביוגרפיות	149-150
Bios	151-152

דבר העורכים

אנו שמחים להגיש לקוראים את הגיליון השביעי של כתב העת המקוון **הגירה**, המתפרסם בחסות המרכז האקדמי רופין, וקהילת הגירה ודמוגרפיה באגודה הסוציולוגית הישראלית. הגיליון מוקדש הפעם לנושא של פליטים ומבקשי מקלט בישראל, בעריכתה של עורכת אורחת - פרופ' רבקה רייכמן מהחוג לסוציולוגיה ואנתרופולוגיה באוניברסיטת חיפה, הנחשבת לאחד החוקרים המובילים בתחום זה ובתחומי הגירה נוספים. רבקה רייכמן שימשה ראש קהילת הגירה ודמוגרפיה באגודה הסוציולוגית הישראלית, ופרסמה מחקרים רבים בנושאי הגירה בין-לאומית, ריבוד חברתי, שוק העבודה, מהגרי עבודה והקהילה הדרום-אפריקנית בישראל.

אנו רואים חשיבות רבה בהקדשת גיליון זה למחקרים בנושא פליטים ומבקשי מקלט. הנושא מהווה חלק משיח מורכב על הגירה מרצון ושלא מרצון העומד על סדר היום העולמי ומהווה אתגר הן למדינות הן לקהילות מקומיות. יש לו השפעה הולכת וגדלה על האופי וההרכב של ההגירה גלובלית בעולם משתנה. משבר הפליטים באירופה עלה לכותרות בשנים האחרונות, אם כי טרם נמצאו פתרונות וסידורים מוסדיים יציבים ומשביעי רצון. לסוגיית הפליטים הסתעפויות רבות בתחומים שונים, ביניהם: חקיקה, זכויות אזרחיות, תרבות, בריאות, פוליטיקה, מגדר, דמוגרפיה, זהות אתנית, לאומית ודתית, רב-תרבותיות, ועוד.

עם סוגיות מעין אלה מתמודדת היום גם החברה הישראלית, ועשויה להיות להן השפעה משמעותית לטווח ארוך. ישראל ניצבת היום כמדינה המפותחת ביותר במזרח התיכון, והמדינה התעשייתית היחידה שיש לה גבול משותף עם יבשת אפריקה. בעשורים האחרונים הגיעו רבבות פליטים ועקורים, בעיקר מאפריקה, שמעמדם מראשית דרכם על אדמת ישראל הוא של שוהים בלתי חוקיים. קהילות הפליטים ומבקשי המקלט בולטות בעיקר בערים הגדולות בישראל, מלבד המובלעות המוסדיות שבהן הם מצויים לשהות בכפייה. נוכחותם מציבה בפני החברה הישראלית אתגרים בתחומי העבודה, החוק, התרבות, הדת, והיחסים בין קבוצות אתניות שונות. מאחר שמדינת ישראל היא חברת הגירה המעודדת באמצעות חוק השבות וחוק האזרחות את עלייתם של יהודים ובני משפחותיהם הלא-יהודים, סוגיית השתלבותם של פליטים, מבקשי מקלט, וגם של מהגרי העבודה שמספרם בישראל הרבה יותר גדול - היא ייחודית. במינוחה של רבקה רייכמן, כל אלה הם "מהגרים לא-אתניים", ועל כן קיים בישראל דיסוננס גדול וכואב בין מדיניות מקבלת מהגרים יהודים, מצד אחד, ומדיניות דוחה מהגרים לא-יהודים, מצד שני.

קובץ המאמרים הנוכחי מתכוון לתרום תרומה ייחודית לראייה ולתובנה רחבה ומשולבת של סוגי ההגירה השונים הפוקדים את מדינת ישראל בימינו, והמשפיעים על הרכב ועל מהות הקולקטיב במקומותינו. בעקבות זרמי ההגירה החדשים, המציאות החברתית והתרבותית במדינה הופכת ליותר מורכבת וטרנס-לאומית. מגמות אלה מחייבות יכולות ניתוח וקבלת החלטות מעודנות ומשוכללות על-ידי הדרגים הממונים בכנסת ובזרועות הביצוע הממלכתיים. אנו תקווה שהחומרים החדשים המוגשים בגיליון זה של כתב העת **הגירה** יתרמו גם הם ליכולות משופרות להגדיר ולנהל מדיניות הגירה מקיפה, רלוונטית, רגישה ומעודכנת במדינת ישראל.

רחל שרעבי
עורכת משנה

סרג'ו דלה-פרגולה
עורך ראשי

Asylum Seekers and Refugees in Israel

Rebeca Raijman

In recent years the number of asylum seekers arriving in industrialized countries has grown as a result of armed conflict, civil unrest, and safety concerns. Images of asylum seekers arriving by land or sea in countries in southern Europe, Australia and South Asia have populated the news and given rise to hot debates, on both the political and public opinion levels in many destination countries, including Israel.

Since the middle of the 2000s significant flows of African asylum seekers, mainly from Sudan and Eritrea, have reached Israel. A dramatic increase in these flows occurred in 2007, but it was most marked in 2010-2012 when over 42,000 asylum seekers arrived. Since 2012, with the erection of a fence along the Egyptian border the arrival of African migrants has dwindled, and only a tiny number have been able to cross the border. By the end of 2016, 40,274 asylum seekers resided in Israel, comprising less than one percent of the country's population. Most (92%) originate from Eritrea and Sudan (Population and Immigration Authority, 2017), countries known for severe human rights violations. These asylum seekers are given Temporary Group Protection (TGP) status, which grants them immunity to deportation, in line with the principle of non-refoulement endorsed by the Refugee Convention of 1951, to which Israel is a signatory, but it does not offer socio-economic rights (see Kritzman-Amir, 2015).

Asylum seekers are defined by the Israeli state as "infiltrators" who make illegitimate claims for asylum in Israel. The legal basis on which the state determines its policy is the anti-infiltration law passed in 1954, which was originally designed to secure Israel's right to protect itself, and authorizes severe measures against individuals from enemy states who enter Israel unlawfully to commit terrorist attacks (see Yaron Mesgena and Ramati in this special issue). Since 2008 the government has attempted to introduce an amendment to this law which would allow the state to hold asylum seekers in administrative detention, that is, without trial or even an indictment (Sabar and Tsurkov 2015). To this end a new facility, Holot Detention Center, was constructed close to the Egyptian border to accommodate asylum seekers upon their arrival into Israel, as well as asylum seekers already residing in the country (Hochman and Herkowicz-Amir 2016). Thus the state applies the policy—or threat—of detention as a means to influence those who are in Israel to leave, and to deter other potential asylum-seekers from attempting to enter.

Asylum seekers are denied welfare rights and social rights, and de jure they do not have the right to work in Israel. Under TGP status Eritrean and Sudanese nationals were not permitted to submit individual asylum applications and have their case heard until 2013. Since then some thousand asylum applications have been submitted, but recognition rates remain exceptionally low—less than one percent (Kritzman-Amir, 2015).

Perhaps more than any other category of migrants, asylum seekers heighten the tension between the commitment of democratic nation-states to humanitarian principles and universal rights on the one hand, and the interests of national communities based on ties of common descent and ethnicity on the other (Statham, 2003). The changing composition of the ethnic landscape poses new challenges to both the collective identities in Israel and to patterns of social inequality based on citizenship and nationality (Raijman and Kemp, 2010). The Israeli regime of incorporation reflects a double standard: an exclusionary model for non-Jews versus an "acceptance-encouragement" model for Jews. The current immigration regime is highly exclusionary to non-Jews not covered by the amended Law of Return: they lack a priori any possibility of incorporation into the society and the polity. Unwillingness to accept non-Jewish immigrants is expressed through exclusionary immigration policies (especially restrictions on family reunion and refusal to grant residence status) and restrictive naturalization rules (Raijman, Semyonov and Schmidt, 2003). This is the highly exclusionary and non-egalitarian context in which we should understand the unique status of asylum seekers in Israel.

This special issue of *Hagira* assembles papers by academics and practitioners and activists alike. These highlight a wide variety of dimensions encompassing both the hostile reception shown to asylum seekers in Israel and the migrants' strategies for making a living in the country, which operates a hostile policy and expresses public anti-immigrant sentiments.

Lisa Anteby's paper, entitled *African Asylum-Seekers in Israel: Illegalization, Incorporation and Race Relations*, examines three main aspects concerning asylum seekers in Israel: (1) the tightening of geographic and political-legal borders constructed by the state aiming to contain the flow of non-Jewish African asylum seekers through processes of criminalization and illegalization and social and urban marginalization; (2) asylum-seekers' increasing participation in economic and social spheres of Israeli daily life that challenges the state's exclusion policy; (3) relations between African asylum seekers and Ethiopian Israeli citizens that give rise to ambivalent forms of racial identification of the former with the latter. The article provides a general overview of the unique situation of asylum seekers in Israel.

The paper by Noam Tirosh and Amit Schejter, *"Information Is Like Your Daily Bread": The Role of Media and Telecommunications in the Life of Refugees in Israel*, focuses on asylum seekers' daily lives and their information needs. They show how asylum seekers and refugees in Israel have constructed a media environment based on their self-identification as "others." The authors examine how asylum seekers created personal and technological circles to address their information needs on several dimensions—personal, institutional, spatial. In the personal sphere they have acquired electronic media that address many of their needs. In the public sphere, they have set up internet cafés, their own "post office" and their own media. Since asylum seekers are situated in society's least

advantageous position, the authors conclude that attending to the migrants' information needs should be a policy priority as it has the potential to help migrants cope with their disadvantages in Israeli society.

Oshrat Hochman's paper, *Perceived Threat, Social Distance and Exclusion of Asylum Seekers from Sudan and Eritrea in Israel*, compares the Israeli majority's (Jews') and minority's (Arabs') attitudes to asylum seekers. The analysis rests on a unique data set collected in 2013 representing the adult population in the country. Exclusionary attitudes to asylum seekers are explained by two main factors: (1) perceptions of socio-economic threat, (2) perceptions of respondents' social distance. Respondents evincing higher levels of perceived threat and perceived social distance tend to display higher levels of disagreement over provision of rights and humanitarian support to asylum seekers. The relation between perceived socio-economic threat and rejection of the provision of rights and humanitarian support for asylum seekers is partially mediated by perceived social distance. Interestingly, after controlling for all relevant factors, minority Israeli-Arab respondents proved less exclusionist than Israeli-Jewish majority respondents. The author discusses findings in light of existing theories and the ethno-national character of the state of Israel.

The paper *Where Time Stands Still: Holot Detention Facility and the Israeli Anti-Infiltration Law*, by Hadas Yaron Mesgena and Oran Ramat, has two sections. The first examines the origins of the "infiltration" notion and the anti-infiltration law, showing how legislation and discourse concerning African refugees are inseparable from the formative role of the Israel-Palestinian conflict in the country's history and politics. In the second section the authors look at how the African asylum seekers interpret Israel's exclusionary policy, especially focusing on the meaning of their detention in the Holot facility. The paper contributes to understanding the intersection between illegal migration, anti-immigration policies, and the way local/national politics affects both anti-immigration policy and the asylum seekers' lives in Israel.

The article by Efra Ben Zeev and Nir Gazit, *Situational Humanitarianism: Israeli Soldiers and Asylum Seekers on the Egyptian-Israeli Border*, contributes to this special issue an interesting dimension, namely encounters between asylum seekers and Israeli soldiers on the Egyptian border. Asylum seekers arrived destitute and often in a harrowing physical and mental state; Israeli soldiers were the first to meet them, hence were obliged to manage their reception. This encounter presented the soldiers with a special challenge. They were stationed there for security reasons, but found themselves exposed to humanitarian issues of the highest order: to care for asylum seekers who had fled genocide and wars. By focusing on the interactions between Israeli soldiers and asylum seekers, as well as between the former and Egyptian police and smugglers at the border, the authors identify three logics: securitization, humanitarianism and criminality, which guide soldiers' perceptions and practices on the Egyptian-Israeli border.

The two last papers in the special issue appear in the section "Papers from the field." They were written by practitioners and activists, who provide unique insights into the ways whereby asylum seekers' daily lives in Israel were affected by exposure to the hostile environment of the state and by their experiences in the Sinai desert where they were victims of human trafficking in Israel.

Shlomit Ben Shmuel's article presents a case study illuminating the important work conducted by mental health practitioners among asylum seekers in Israel. In February 2014, at the joint initiative of the Ministry of Health and the UN High Commissioner for Refugees, the Gesher Clinic was established at the Jaffa Community Center for Mental Health. The core of Gesher's clinical work is the delivery of diagnostic and psychiatric-psychosocial care to asylum seekers and victims of human trafficking, mainly from Eritrea and Sudan. Through the case study, the article discusses some of the ideological, ethical, theoretical and technical questions and challenges that arise in psychiatric post-trauma treatment of asylum in Israel.

The last article, by Sigal Rozen, Public Policy Coordinator at the Hotline for Refugees and Migrants (HRM), focuses on the policy of Israeli Immigration Authority regarding the 5,000 survivors of the torture camps in Sinai, most of whom had fled Eritrea. The essay examines the difference between a torture victim and a human-trafficking victim held in conditions of slavery, explains the difficulties in identifying slavery victims, reviews the mechanisms of identifying slavery survivors in Israel, and discusses why many of these testimonies do not appear in protocols of hearings before Israeli authorities. The article also reviews the changes in legislation that allow incarceration and prevent release of survivors of torture from Saharonim prison and the Holot Detention Facility.

Overall, I think that all articles in this issue contribute theoretically and empirically to a better understanding of the issue of asylum seekers in Israel and set forth new points of view, to date less discussed in regard to asylum seekers in Israel.

References

- Hochman, O., & Hercowitz-Amir, A. (2016). (Dis) agreement with the implementation of humanitarian policy measures towards asylum seekers in Israel: Does the frame matter? *Journal of International Migration and Integration*, 1-20.
- Kritzman-Amir, T. (2015). Introduction. In: T. Kritzman-Amir (Ed.), *Where Levinsky meets Asmara: Social and legal aspects of Israeli asylum policy* (pp. 9-40). Jerusalem: Van Leer Institute.
- Population and Immigration Authority (2017). Data regarding foreign nationals in Israel. *Report No. 4/2016 Population, Immigration and Border Authority*.
- The Ministry of Interior [in Hebrew].
https://www.gov.il/BlobFolder/generalpage/foreign_workers_stats/he/foreigners_in_Israel_data_2016_0.pdf

- Raijman, R., Semyonov, M., & Schmidt, P. (2003). Do foreigners deserve rights? Public views towards labor migrants in Germany and Israel. *European Sociological Review*, 19, 379-392.
- Raijman, R., & Kemp A. (2010). The new immigration to Israel: Becoming a de-facto immigration state in the 1990s. In: U. Segal, N. Mayadas & D. Elliot (Eds.), *Immigration Worldwide* (pp. 227-243). Oxford University Press.
- Sabar, G., & Tsurkov, E. (2015). *Israel's policies toward asylum-seekers: 2002-2014*. Istituto Affari Internazionali.
Working Papers 15. <http://www.iai.it/sites/default/files/iaiwp1520.pdf>
- Statham, P. (2003). Understanding anti-asylum rhetoric: Restrictive politics or racist publics? *The Political Quarterly*, 74(s1), 163-177.

African Asylum-Seekers in Israel: Illegalization, Incorporation and Race Relations

Lisa Anteby-Yemini

INTRODUCTION

In 2005 African asylum seekers began entering Israel clandestinely from Egypt. Most were originally from Eritrea and Sudan (including Christians from South Sudan and Muslims from Darfur and other regions), while migrants from Ivory Coast, Nigeria, Ethiopia, Ghana and Congo (DCR) came in smaller numbers. Their main motives for migrating to Israel stem from the insecurity they felt in Sudan, Egypt and Libya, the transit countries they passed through on the way to their destination. In these transit countries they were subject to arrest, detention and deportation, in particular after the tragic 2005 Cairo sit-in when dozens of Sudanese were killed by the Egyptian police. The precarious living conditions in these countries—no work permits, few schooling options, no social or medical rights and daily racism¹—added to their feelings of insecurity. Israel thus offered a new destination for those fleeing religious and ethnic persecution (Sudan, South Sudan, Eritrea), unrestricted military conscription (Eritrea), civil strife or conflicts (DRC, Ivory Coast) and human rights violations. Most migrants paid Bedouins smugglers large sums of money to guide them through the Sinai desert to the Israeli border. Along the way many were tortured, severely abused, kidnapped and held for ransom (see Rozen, this volume). Today the number of asylum seekers in Israel approaches 40,000. The majority of them (72% from Eritrea and 20% from Sudan) cannot be expelled, yet they have no legal status. In addition, around 3,000 are being held at Holot, an "open" detention facility near Israel's southern border where conditions are precarious, while 18,000 have been forced to return "voluntarily" to their countries of origin or to third countries (usually Uganda and Rwanda).²

This article has three main objectives: a) to examine how the State of Israel has begun tightening its geographical and political borders; b) to explore asylum seekers' growing participation in Israel's economy and society; and c) to attempt to map the complex relations developing between Ethiopian-Israelis and these new African migrants. Indeed, Israel has begun to tighten its geographic and political-legal borders in an attempt to contain the flow of non-Jewish African asylum seekers by resorting to processes of criminalization and illegalization, economic exploitation and abuse, and social and urban marginalization. At the same time, the asylum seekers are becoming increasingly involved in economic and social spheres of Israeli daily life. Thus they are challenging the state's policy of exclusion by demonstrating reverse trends of informal incorporation, turning them into a new urban minority that shapes them as local economic and political actors. While the main image put forward both by civil society and the refugees themselves is one of victimization, this population has simultaneously begun to demonstrate the dynamics of agency, socioeconomic mobility and

Israelization. Finally, the increasing visibility of this African population in Israeli society challenges both the territorial borders and the political boundaries of the ethnocratic Israeli regime and raises new issues concerning identity, race, and migrant categories. The new racial constructs offered by the presence of these black non-Jewish groups in Israel become particularly salient when examining the relations between the Ethiopian-Israeli population and the African migrants.

The material discussed in this paper is based on ethnographic fieldwork carried out in Israeli cities between 2008 and 2012. The fieldwork involved semi-structured interviews with asylum seekers from Eritrea and Sudan. The interviews were conducted in English and in Hebrew and took place at shelters, cybercafés, churches, social gatherings and demonstrations in Tel Aviv and Jerusalem.³ In addition, the researcher conducted interviews with Israeli residents of South Tel Aviv in December 2011, with Ethiopian-Israelis between 2010 and 2012 and with Israeli employers in 2012. Some of these interviews were set up in advance, while others resulted from random conversations. Nevertheless, due to large divisions within each migrant community along gender, religious, ethnic, tribal, regional and class lines as well as based on migration motives and status in Israel, the experiences described here should not be seen as representative of each group.

I. UNWANTED "INFILTRATORS": TIGHTENING BORDERS AND GENERATING EXCLUSION

The recent flow of non-Jewish African asylum seekers has challenged both the sovereignty of the State of Israel and its international commitments. In response to this challenge, the authorities have tightened the geographical and legal borders confining the migrants by detaining them as criminal "infiltrators" and tolerating their economic exploitation and urban marginalization. By excluding the asylum seekers from access to social and political rights, Israel hopes to discourage the settlement of non-Jews. Israel has adopted a similar logic of exclusion with respect to labor migrants who have been entering Israel from Asia, Eastern Europe, Latin America and Africa since the 1990s (Berthomière, 2008; Kemp and Rajjman, 2008; Kritzman-Amir, 2009).

1. Political illegalization

The rate of migrants crossing Israel's southern border rose sharply, from 2,758 individuals in 2006 to a peak of 17,242 in 2011.⁴ In an attempt to curb the influx of migrants clandestinely crossing its southern border, in 2010 the State of Israel decided to build a "smart fence." Growing terrorist activity in Sinai was another justification for this decision. The 245 km fence along the Israeli-Egyptian border was completed in December 2013. Extending from Rafah in the north to Eilat in the south, the 5 m high steel grid barrier is topped with barbed wire and equipped with advanced surveillance equipment, including cameras, radar and motion detectors. Once a porous border that was easily crossed, the border is now almost hermetically sealed. Since completion of the fence, the number of asylum seekers entering Israel from Egypt has abruptly dropped, with only 43 migrants entering Israel in 2013. This drastic decrease is also due to political unrest in the Sinai and harsher treatment of the migrants by Bedouin smugglers and Israeli authorities. Yet this reinforced border security raises new

legal and ethical dilemmas for Israel, which at the same time must contain non-Jewish African asylum seekers and also uphold its international obligations as signatory to the Geneva Convention on Refugees (1951).⁵

Other repressive measures taken by the government to deter African migration include creating detention centers, passing amendments to existing legislation and exerting pressure for “voluntary” repatriation. Asylum seekers who cross the border are usually apprehended by Israeli military troops patrolling the border zone and handed over to the Israel Prison Service, which detains anyone entering the country unlawfully under the Entry into Israel Law. Saharonim, a makeshift detention center made up of tents and prefabricated cubicles, was set up in July 2007 in the desert close to the Egyptian-Israeli border, adjacent to the Ktzi'ot prison. Up until June 2012, African asylum seekers were detained there several weeks or in some cases several months, their pictures, identity details and fingerprints were entered into a biometric data base and they underwent medical exams. They were released “conditionally” if they could prove they were Sudanese or Eritrean nationals, who *prima facie* were issued collective temporary protection. The renewable visas they were given, which varied from one to three months, were actually non-deportation orders that did not grant them permission to work. Moreover, they were denied access to refugee status determination (RSD) procedures, financial assistance, medical insurance and social rights. In 2007, as a humanitarian gesture a small number of Muslims from Darfur (450) were granted temporary resident status and the rights associated with this status (access to welfare, work permits). In addition, Israel also deports migrants when their requests for asylum are determined to be unfounded or their home country is deemed “safe” again. Thus, when the temporary protection of Ivoirians expired in 2010, they were expelled, while in the summer of 2012 South Sudanese were brutally deported to this newly independent country.⁶

Starting in June 2012, under the newly amended Prevention of Infiltration Law all migrants who crossed the border were detained up to three years without judicial review, or indefinitely if they were citizens of an enemy state such as Sudan. Only in September 2013 did the Supreme Court order that this automatic detention be cancelled. To circumvent this decision, in December 2013 the state opened the new Holot “open” facility, where detainees are allowed to leave during the day but must be present for roll calls and at night. In 2014, the Knesset passed a fifth amendment to the Prevention of Infiltration Law, which allowed anyone illegally crossing the border from Egypt to be detained administratively for up to 20 months. In February 2016 the Knesset limited detention in Holot to 12 months. Most of the 3,300 asylum seekers detained in Holot were summoned to the facility when their visas were not renewed. Many had been in Israel for several years, and some were leaders in their communities. During the period of their detention, Israeli authorities pressure them to choose whether to leave Israel or remain in detention. This explains the high number of “voluntary departures” between 2013 and 2017, totaling around 18,000.⁷ Some are returned to Eritrea and Sudan, while others are sent to a third country (Uganda or Rwanda) that signed secret agreements with Israel to accept these migrants in return for unspecified aid. The asylum seekers often become illegal in these third countries, do not receive any protection or means of subsistence and re-emigrate elsewhere. The

fate of those who return to their homeland remains difficult to assess, though some report on detentions, torture and threats to their lives.⁸

Since 2009 the Israel Ministry of Interior has been in charge of processing all asylum claims, determining refugee status and issuing visas. Only since 2013 have Sudanese and Eritreans been allowed to submit applications for RSD (refugee status determination), but as of October 2016 only four Eritreans and one Sudanese have been granted refugee status, a recognition rate below 1%. The state mainly brands the migrants as “infiltrators,” a category originating in the 1950s to designate Palestinians and Jordanians who clandestinely entered Israeli territory. This designation echoes today's global trends toward the criminalization of asylum seekers (Agier, 2008). De Genova (2002) defines migrant “illegality” as a spatialized socio-political condition that is central to the ways in which migrants are racialized as “illegal aliens” in the space of the nation-state. In the Israeli case, *illegalization* of African asylum seekers is even more iniquitous since they are legally entitled to protection by state-issued visas. This ambiguous policy of repression and humanitarian assistance has led to the emergence of right-/less non-citizens who cannot be expelled (according to the UN High Commission on Refugees’ guidelines for Eritreans, Sudanese and Congolese) but who have no possibility of continuing their migration, leaving them trapped between the political borders of rights and the territorial borders of the state.

2. Economic abuse and exploitation

Depending on their visa type, some asylum seekers can work legally in Israel, but most cannot. Yet since the Israeli High Court of Justice decided in 2011 that employers who employ asylum seekers with conditional release visas and no work permits would not be prosecuted or fined, the Ministry of Economy has not been implementing sanctions on employers. As a result of this ambivalent policy, thousands of Eritreans and Sudanese are employed in hotels and restaurant kitchens, in cleaning, in construction work, in shops or in local food markets. Recruitment agencies and temporary employment offices also subcontract this migrant work force, including to municipalities. Yet Israeli employers often exploit the migrants' vulnerability, hiring them as day or week laborers and disregarding labor laws or employing them without providing medical coverage. Numerous migrants complain about unpaid salaries, wages below the minimum, long hours, unpaid overtime, and no paid days off. Oscar from Eritrea recounts:

“I worked as a waiter in a wedding hall for one year – the conditions were very bad. I didn’t get paid for the last three months and now the employer refuses to give me the money. I used to be a teacher in Eritrea. I never did this kind of work. Now I need to send money to my family who lent me thousands of dollars to pay the smugglers. When I came to Israel I thought I could continue my studies in biology and do a master’s degree. I don’t understand why we cannot go to university here...”

Many asylum-seekers are educated and skilled workers for whom working in unskilled and poorly paid jobs represents professional downgrading. In addition to the abuse and lack of protection, they have very little employment security. Unemployment is high, part-time employment is common

and some work several shifts. These jobs are mainly found in urban centers like Tel Aviv, which, like other global cities, has a high demand for low-paid unskilled service jobs such as cleaning, restaurant work and work in the tourism sector. This situation generates economic exploitation, labor restructuring and new forms of global inequalities that often lead to the formation of a legally and economically disadvantaged migrant underclass and produces poverty and urban marginality (Sassen, 1998).

In the Israeli job market, this new migrant work force has indeed resulted in competition and a restructuring of interethnic relations. For instance, asylum seekers now compete with Israeli Arabs for low-skilled jobs, with Jewish Israeli employers often preferring African migrants over locals. Avi, an Israeli who owns a fruit stand in the Jerusalem Mahane Yehuda market, prefers to employ Eritreans rather than Arab-Israelis, as he once did:

"Eritreans work harder, I pay them less and I know tomorrow they are not going to stab me in the back."

Hundreds of Sudanese are also employed as cheap labor in Arab villages in the north of Israel, though tensions sometimes erupt when young Arab Israeli locals object to their presence.⁹

3. Social and urban marginalization

The African asylum seekers are often portrayed as the ultimate Other, differentiated from the local population by clear racial, cultural and religious boundaries. This "othering" is also reinforced by the rhetoric of certain politicians and religious figures that consider the African migrants to be a demographic threat to the country's Jewish and Zionist identity and depict them as racialized others who spread diseases, increase criminality by stealing goods or raping women, and render the public space insecure.¹⁰ In addition, municipalities and influential individuals threaten landlords and real estate agencies not to rent to African migrants. In 2010, for example, the city of Bnei Brak launched a campaign against renting apartments to asylum seekers following a letter by rabbis condemning landlords resorting to this form of income.

Since 2010, hostility and resentment have grown among the residents of neighborhoods with a high concentration of asylum seekers. Signs such as "Go back to Sudan" are displayed on some buildings. Shula, a middle-aged Israeli woman who lives in Tel Aviv's Neveh Shalom neighborhood, claims she is afraid to walk down her street at night, where dozens of beer-drinking Africans gather on the benches. Lenny, an elderly Israeli man from the Shapira quarter in south Tel Aviv, says he feels unsafe sitting in the park where "Africans sleep, eat, urinate and defecate." Haim, a prominent religious figure and resident of the Hatikva neighborhood, declares: "They've conquered our neighborhood!" These discourses clearly evoke images of invaded spatial boundaries and attempts to reclaim national borders by regaining control of local urban territory. The alienation felt by most south Tel Aviv residents in public spaces can be seen as an "erosion of their urban rights" not only vis-à-vis recent migrants but also with regard to residents of north Tel Aviv. Thus they are motivated to protest in the name of the "imperiled right to the south of the city" and act out of a sense of "defensive urban citizenship" (Cohen and Margalit, 2015).

Indeed, during the first months of 2012 several criminal acts by Israelis against African asylum seekers culminated in a violent anti-immigrant riot in May 2012. Molotov cocktails were thrown at daycare centers and businesses run by asylum seekers, Eritrean stores were vandalized, apartments in Jerusalem and Ashdod were set on fire and asylum seekers were physically attacked.¹¹

Mulu, an Eritrean who has been in Israel since 2009 and owns a cybercafé in Jerusalem with his uncle, reflects on his fears from the violent attacks:

"Two apartments were burned during the past year. I'm afraid next time it will be mine. Sometimes I think coming to Israel was a mistake and I would have been better off staying in Eritrea... Israelis insult me, tell me to go home to my country. I wish I could go somewhere else but I have no choice but to stay."

Madeleine from Eritrea describes it like this:

"We cannot know about the future because we don't know if we can stay in Israel, if we should learn Hebrew, if we should move to a bigger apartment. We are so anxious and we feel unwanted. We are scared."

In turn, the asylum seekers complain they cannot survive without legal status and without access to welfare services, health insurance or social benefits. The Levinsky Park in Tel Aviv has become the main area where homeless asylum seekers sleep on the grass or benches. This is where between 2012 and 2013 a soup kitchen even served free meals daily to the African communities. When I visited the park in 2011, I met Roy, a student from Eritrea who crossed the border into Israel that same year. He was released after several weeks at the detention center near the southern border and had been sleeping in the park for the past three days. Benjamin, from Sudan, who lost his job and had no more money to share the rent with other migrants, had slept here for the last week. Ali from Darfur, who has been in Israel since 2009, commented as we walk through:

"Israelis pay taxes to have a nice park, not a place where Africans sleep. The government of Israel needs to do something about this. We find this shameful too."

The veteran asylum-seeker community in Israel provides a welcoming space for newly arriving migrants, who rapidly contact friends or relatives to provide emergency lodging and financial support during their first weeks in Israel. Sharing apartments with other asylum seekers is common. These apartments are mostly in run-down and overcrowded buildings, where conditions are often unbearable.

II. INFORMAL INCORPORATION OF "REFUGEES": VICTIMIZATION, AGENCY, AND ACCULTURATION

Israeli civil society and local NGOs often depict the asylum seekers as "refugees" and victims. Yet their increasing participation in the economic and social spheres of daily life has empowered them as new urban actors and has highlighted the agency of these non-citizens who in many ways are becoming "new Israelis," albeit without rights.

1. Vulnerable victims and Israeli civil society

Since the first massive wave of asylum seekers streamed into Israel in 2007, civil society has been playing a major role in stressing Israel's humanitarian duty of welcoming African "refugees," noting that many Israeli citizens or their parents were themselves refugees fleeing Eastern Europe or the Middle East. A number of NGOs have been instrumental in offering humanitarian support (including emergency shelters), monitoring the treatment of asylum seekers in Israel, pushing for legislation to defend their rights and filing petitions against human rights violations, and criticizing the detention policy and conditions, especially regarding women and children.¹² In addition, left-wing Knesset members and Israeli activists, who have created an image of African "refugees" as vulnerable victims, continually struggle to legitimize the presence of these Africans in Israel, using what Fassin (2011) has elsewhere referred to as the "politics of compassion" to explain certain forms of humanitarianism towards migrants in Europe when they are not granted political asylum.

Furthermore, the asylum seekers themselves justify the necessity to be recognized as refugees by recalling their arduous journey to reach Israel and their need for a safe haven. Some asylum seekers traveled for years before reaching Israel, spending various periods in transit in Sudan, Egypt or Libya. Others planned to migrate to Israel while they were still in their home countries. Itineraries evolved and a wide network of smugglers began organizing passages directly from the countries of origin. Crossing the Sinai desert was fraught with danger and violence (Anteby-Yemini, 2008) and became even more risky with increasing trafficking in human beings. Asylum seekers have been detained, tortured and sexually abused by Bedouin smugglers who demand a high ransom to release them¹³. Even though they were aware of these dangers, many claim they had no choice, as Meles, who arrived from Eritrea in 2012, reported:

"I had nowhere to go; I was afraid of trying to cross from Libya to Europe; my brother died on a boat trying to get to Italy. Israel was the only place of refuge. When my country is safe, I want to go back."

Many refuse to be seen as criminals, especially if they are victims of human trafficking and torture, such as John, a young Eritrean who has been in Israel since 2009:

"Why are we arrested like criminals and thrown into prisons? All we want is a safe place. We are fleeing persecution and now, after all we go through in Sinai we are treated like criminals here."

In Israeli cities, asylum seekers have begun mobilizing and protesting as well, and the city has become a site for new claims and entitlements and a place where the politics of contestation emerge (Sassen, 1998). Asylum seekers invoke their suffering and persecution in Africa to establish a parallel with Jewish history and the "refugee" past of many Israeli citizens. Some, particularly those from Darfur, do not hesitate to compare the horror of the genocide in Sudan to that of the Holocaust in Europe (Anteby-Yemini, 2009; Sabar, 2010). They set up their own organizations, such as the *African Refugee Development Center*, to defend, promote and claim their rights as "refugees" and to

incorporate the international human rights discourse on asylum. They demand access to RSD procedures and to social and medical rights. On the one hand, they voice local claims linked to the rhetoric of victims of persecution and aimed at an Israeli audience, while on the other they make global claims as part of a transnational discourse on refugee rights (Anteby-Yemini, 2009).

2. Ethnic entrepreneurs and urban actors

A growing number of Eritreans and Sudanese have also opened ethnic businesses, especially in Tel Aviv, Jerusalem and Eilat, among them restaurants, cybercafés, bars, nightclubs, hairdressers, groceries, photography shops (for weddings and baptisms), celebration halls, and phone and computer stores (Anteby-Yemini, 2009). Restaurants in particular have thrived for they answer a need among many single men who have no wife, sister or mother to cook at home and also play a symbolic role in remembering the homeland (Sabar and Posner, 2013). A study by Barak-Bianco and Raijman (2015) among Eritrean and Sudanese restaurant owners in Tel Aviv shows that many see self-employment as a path to mobility and to restoring their self-esteem. They manage to overcome legal barriers and restrictive regulations by resorting to fictitious owners and using self-financing, given the lack of capital in the community. Nevertheless, these asylum-seeker businesses are marked by high failure rates and low profits.

Intermediaries within these migrant communities become real estate agents or employment contacts for restaurants looking for workers. Some even invest in other African countries, such as Emmanuel from Sudan, who told me he sends money to an account in Uganda because he knows he will need to leave one day and claims his country is not safe. Women also run small businesses, such as informal childcare or beauty services (sometimes in their homes) and bridal shops. One Eritrean woman manages the first shelter for battered women among the asylum seekers. Musical ensembles and DJs perform at churches, nightclubs and various events. The asylum seekers have also set up numerous organizations, such as mutual aid associations or political opposition groups (Hashimshony-Yaffe and Yaron Mesghenna, 2015), thus creating Eritrean or Sudanese communities in exile.

The asylum seekers also consume goods and services, pay rent and can be seen as new consumers and productive laborers, similar to the Sudanese refugees in Cairo (Grabska, 2006). Like in other global cities where migrants have become new urban consumers (Sassen, 1998), the marginalized urban asylum seekers in Israel thus contribute to the local economy by demanding low-cost services, products and housing, consuming food products, purchasing digital devices, using public transportation systems and sending money abroad. Indeed, this has led to the emergence of semi-formal neighborhood economies. As has also been observed elsewhere (Agier, 2008), new forms of agency have emerged that provide a different image of asylum seekers than solely as victims.

3. Israelization processes

African asylum seekers have also become new city users by developing new ways of belonging through their workplace or leisure activities. They become visible by appropriating public spaces such as parks and playgrounds, lawns and street benches, which become spaces of urban

sociability. They are also highly visible in the cities as they bike or take buses to work, shop at local markets or stroll along the beaches. Every morning at 6:00 am, before starting work at his cleaning job, Maurice from Sudan works out at the gym facilities on the Tel Aviv beachfront. Elizabeth from Eritrea jogs every evening along the promenade to keep in shape. Every Friday afternoon, Leonard from Eritrea goes to a beach restaurant with music, dancing and a “big party” to unwind from the week’s work and meet Israeli friends. Children and families sometimes spend Saturdays at the beach. These various appropriations of city spaces suggest a new form of urban citizenship among asylum seekers.

The children of asylum seekers attend school in the Israeli public school system,¹⁴ where they quickly learn to speak Hebrew and become acculturated into Israeli culture. Interestingly, many African families choose to give Israeli first names to their children born in Israel, some explaining they hope to stay in the country. In their eyes, this social strategy may give their children chances to be included in Israeli society, just as hanging Israeli flags in their shops and homes can be seen as an instrumental social practice of belonging.

The workplace is also a space of interaction with Israelis, local cultural norms and the Hebrew language. Bernard from Eritrea says he is good friends with Israelis at the restaurant where he works: “We often joke and eat together before the restaurant opens.” Thomas, once a history student in Eritrea, claims he has been reading books about Jewish history and the Holocaust and knows all the Jewish holidays from his daughter’s school and from discussions with Israeli co-workers. Paul, also from Eritrea, explains he has mastered the laws of kosher cooking from the restaurant where he works. In this sense, some of the asylum seekers have acquired “working-class cosmopolitanism” (Werbner, 1999) with competences in Israeli culture. This informal incorporation into local society also raises new issues concerning identity, race and migrant categories, to be examined through the asylum seekers’ relations with Israeli citizens of Ethiopian origin.

III. NEW RACIAL RELATIONS: AFRICAN NON-CITIZENS AND ETHIOPIAN-ISRAELIS

The ethnic visibility and racialization of African asylum seekers in the Israeli setting is further challenged by the presence of the Ethiopian-Israeli population, thus compelling us to rethink the boundaries of the sole color line within Israeli society and to examine racial difference in relation to identity, legitimacy, belonging and citizenship.

The first massive migration of Ethiopian Jews was Operation Moses in 1984-5, followed by Operation Solomon in 1991 and the ongoing immigration of descendants of Ethiopian Jews (Falashmoras). Today the Ethiopian community in Israel has grown to over 130,000. Because of persistent problems in the social, cultural, economic and religious integration of Ethiopian-Israelis, they are often portrayed as a poor, illiterate, and marginalized underclass subject to discrimination and racism. Few studies exist on those who have successfully integrated and on the emergent middle class of Ethiopian-Israeli professionals (Fanta-Vangenstein and Anteby-Yemini, 2016). The question of race has been a major component of the Ethiopian-Israelis’ integration experience. For those who feel completely Israeli, skin color is no longer an issue. For others it remains an important identity marker,

as they still encounter racist attitudes and experience discrimination (Anteby-Yemini, 2004). Research on how Ethiopian origins, class, blackness, Jewishness and nationhood are negotiated and reconfigured today in the Ethiopian-Israeli community is becoming increasingly relevant in the context of the recent presence of over 40,000 Christian and Muslim non-citizen African asylum seekers in Israel.

Relations between the two groups remain complex. Most Ethiopian-Israelis despise the “infiltrators” for illegally migrating to Israel, while others feel solidarity with the “refugees” and even develop romantic relations with them. Contact and interaction may occur at concerts or dance clubs, or in the workplace, where Ethiopian-Israelis in the police, the army, and the prison services come into contact with asylum seekers. Furthermore, interesting business relations have developed between the two groups. At first, Ethiopian-Israeli shopkeepers and restaurant owners hired Eritreans to work and clean. At the same time, Eritreans began buying spices, traditional clothes and ethnic products in Israeli-Ethiopian stores and became eager customers in the bars and restaurants of the Ethiopian-Israeli community. Gradually, Eritreans opened their own businesses and now rely on Ethiopian-Israelis to supply them with imported Ethiopian merchandise for their groceries and restaurants. Nevertheless, two opposing trends characterize these inter-group relations: (1) Israelis of Ethiopian origin recognize the threat African asylum seekers pose to their own identity and fiercely distance themselves so as not to be confused with them, or (2) Israelis of Ethiopian origin support and defend African asylum seekers in order to denounce racism in Israeli society at large.

1. Distancing and differentiation of Ethiopian-Israelis from African asylum seekers

A number of Israelis of Ethiopian origin refuse to associate themselves with the African asylum seekers. One reason is that they have sometimes been mistaken for African migrants, thus challenging their own identity as Ethiopian-Israelis. Roni, 20, a woman born in Israel, claimed:

“I don’t want to become close with them; we have nothing in common.”

Another young Jewish man of Ethiopian origin adds:

“I don’t want to have anything to do with African refugees, especially the Sudanese who were so cruel to my people in the refugee camps in Sudan, on their way to Israel.”¹⁵

An Israeli-Ethiopian soldier cautioned me:

“The Sudanese are dangerous; they will turn against us and ally themselves with the Arabs; it’s like letting enemies into your country.”

A woman of Ethiopian origin in a prominent government position even complained:

“All the infiltrators should be sent home... this is not their country and they can find another place of refuge!”

Several Ethiopian-Israelis have also been known to wear a *kippa* when walking through the Tel Aviv Central Bus Station area in order not to be mistaken for African migrants, stopped and asked for their documents.

Perhaps Mark, an Israeli-born young man of Ethiopian origin, best illustrates the ambiguous economic ties developed with this cheap labor force. Mark owns an Ethiopian restaurant in Jerusalem. He hired an Eritrean asylum seeker to clean and wash the dishes yet claims that "Eritreans are mean," "they've always been at war with Ethiopians" and in Israel "this hatred continues." He pays his Eritrean worker less than minimum wage but says he is so intelligent that one day he will probably open his own restaurant right next door... He is also worried about the increasing number of African asylum seekers moving into his neighborhood and believes they should be expelled to their country.

Some of these quotes clearly show that some Ethiopian-Israelis believe that asylum seekers do not belong in Israel. In a way this assertion allows them to claim their legitimacy as citizens and to draw the boundaries of the Israeli nation. These Israeli-Ethiopians adopt the official discourse against "infiltrators" and reproduce the internal borders the state has constructed between Israelis and illegal African aliens that are a threat to the country. This allows them to differentiate themselves from Africans (and especially Eritreans), who are sometimes physically indistinguishable from them, and to construct social and political differences vis-à-vis a group that otherwise may seem too similar to them. Some of the Ethiopian-Israelis' animosity towards the asylum seekers, especially those from Eritrea, may also derive from the decades-long war between Ethiopia and Eritrea, even though opposite trends have also been observed.

2. Solidarity and identification of Ethiopian-Israelis with African asylum-seekers

Other Ethiopian-Israelis have a different attitude and demonstrate compassion towards African asylum seekers. Tesfay, who immigrated from Addis-Ababa to Israel in 2000, also owns an Ethiopian restaurant in Jerusalem. He told me he had very few customers until the asylum seekers began arriving. Now his restaurant is always full. He is very happy these people migrated to Israel and says he helps them whenever he can:

"If they need an apartment, I try to find them a place to live; I call friends and see if there is a room available somewhere. Also when they look for work, I try to see if I know something, if I hear about something. I even give them food from the restaurant when I can."

Paul, a young Eritrean student who fled his country in 2010, has for the past three years been working at a restaurant owned by an Ethiopian-Israeli family of religious leaders in Tel Aviv:

"I am very happy in this job. The owners are very nice to me and always invite me to eat with them at their gatherings. They treat me like family and pay me well. If I need something, I can ask them. They even helped me find an apartment."

Marsha, 31, who immigrated to Israel when she was small, is also sympathetic to the asylum seekers:

"When I hear the Eritreans' stories, I remember how my family fled to Sudan and how difficult escape journeys can be and I think we must help them."

Esther, who immigrated to Israel from Ethiopia in 1991 with Operation Solomon, and her husband own an Ethiopian music and video store in the center of Israel. She recently hired a young teenager who arrived alone from Eritrea to help out in her shop. After a few days, she felt so sorry for him that she “adopted” him. She lets him sleep at her house and feeds him and says he is “like a son.” Other Israeli-Ethiopians are more outspoken about defending the asylum seekers’ rights and a few young activists have even demonstrated with asylum seekers in support of their cause. This solidarity is exemplified in an interview with an Israeli-Ethiopian lawyer, Emmanuel Melese Hadana:

“The Sudanese in Israel are the same Sudanese who accepted us with open arms when we were refugees in their country... I don’t want Israel to close its gates to refugees... it’s not a Jewish value.”¹⁶

These responses indicate that some Ethiopian-Israelis are kind to the African asylum seekers, sometimes feel close to them and identify with their plight. They also benefit from this new consumer group when they own ethnic shops or restaurants. The discourse of these Ethiopian-Israelis emphasizes the asylum seekers’ identity as “refugees” and vulnerable victims who need to be “saved.” Yet no shared identity or solidarity as “blacks” has emerged among the two populations due to the very different ways in which each group’s racialized construction has been produced and the major distinctions played by citizenship, identity and belonging in differentiating between them. When it comes to racist rhetoric and violent attacks on the asylum seekers, however, several Israelis of Ethiopian origin did hint at a common threat as “non-whites” in Israeli society, where racism can turn against “all blacks,” including them. This is especially true among some integrated Ethiopian-Israelis who had discarded the racial issue and were suddenly reminded of their skin color when mistaken for asylum seekers. Therefore, various re-racialization and de-racialization processes allow Ethiopian-Israelis to either redraw boundaries and differences or reenact identification with African asylum seekers.

CONCLUSION

This article has argued that despite the state’s criminalization and tolerance for the exploitation and marginalization of asylum seekers in Israel, these people are gradually being incorporated into the local economy and society and are undergoing processes of Israelization. They are also demonstrating agency and entrepreneurial initiatives by investing in small business ventures and by becoming urban consumers, in contrast to remaining the victims that civil society has labeled them. In addition, their migration has compelled us to rethink race in Israel, in particular by looking at relations with Ethiopian-Israelis. Some Ethiopian-Israelis believe that asylum seekers should be expelled, reinforcing their sentiments regarding Israeli citizenship and defining who does or does not belong. Others support the asylum seekers’ cause, also reinforcing their feelings as Israeli citizens confident enough in their status to include non-citizens in Israeli society and extend the borders of belonging to other migrants from Africa.

Perhaps the specificity of the situation of African asylum seekers in Israel lies both in the repressive official measures generating their exclusion and in the various modes of belonging and incorporation adopted by these marginalized non-citizens as they construct local Israeli and diasporic Sudanese or Eritrean identities. Despite Israeli exclusionary migration policies toward non-Jews, this refugee migration is nonetheless broadening Israel's religious, cultural and racial borders and adding it to the global map of African forced migration. The greatest challenge of this migration is perhaps to the notions of identity, space and citizenship. In this respect, it is worth mentioning that the Black Hebrews, an Afro-American group of Christian origin who consider themselves to be the "authentic Israelites," have succeeded in obtaining basic rights in Israel (education, residency, health insurance, welfare services), thus representing a mode of "soul" citizenship that offers an alternative model to the link between identity, territory and nation (Markowitz et al, 2003). Only the future will tell whether African asylum seekers will be excluded from joining the Israeli collective or whether they will find a path to new forms of inclusion.

ENDNOTES

¹ For more on racism in Egypt, see for example Grabska (2006).

² Figures are from the Israel Ministry of Interior, Population, Immigration and Border Authority (https://www.gov.il/BlobFolder/reports/foreign_workers_report_q3_2016/he/foreign_workers_STATS_Q3.pdf).

³ Fieldwork in 2008-2009 was partly funded by the French National Research Agency (ANR) through the MOFIP project directed by C. Parizot.

⁴ Source: Israeli Population, Immigration and Border Crossing Authority

(<https://www.piba.gov.il/PublicationandTender/July2013>)

⁵ On the legal and moral aspects of the Egyptian-Israeli border see T. Kritzman-Amir and T. Spijkerboer (2015).

⁶ See ARDC and Hotline for Migrant Workers Report, Feb. 2013: "Do not send us so we can become refugees again": from 'nationals of a hostile state' to deportees: South Sudanese in Israel.

⁷ The Israel Interior Ministry's yearly reports give the number of "African infiltrators" who "voluntarily" left the country. For the last report see:

https://www.gov.il/BlobFolder/reports/foreign_workers_report_q1_2017/he/foreign_workers_stats_q1_2017.pdf

⁸ See Hotline for Refugees and Migrant Workers reports: "Deported to the Unknown": testimonies of asylum-seekers who left Israel to a third country, Dec. 2015 and "Where There is no Free Will: Israel's 'Voluntary Return' procedure for asylum-seekers", with ASSAF, April 2015.

⁹ cf. H. Shaalan, "15 Hurt in Brawl between Africans, Kfar Manda Residents", Ynet News, 14.06.2012.

¹⁰ Israeli Prime Minister B. Netanyahu declared that migration of "African infiltrators" is a "national catastrophe and a threat to the society, the economy and the security", *Haaretz*, 07. 12.11.

¹¹ See E. Tsurkov (2012), "Cancer in Our Body": on racial incitement, discrimination and hate crimes against African asylum seekers in Israel, Hotline for Migrant Workers report, Tel-Aviv.

¹² The Refugee Rights' Forum includes most organizations working in this field: ASSAF, Physicians for Human Rights-Israel, Hotline for Migrant Workers, Kav le'Oved, Association for Civil Rights in Israel, Amnesty International, African Refugee Development Center and the Program on Refugee Law of the Tel-Aviv University Law Faculty.

¹³ See *The Dead of the Wilderness: Testimonies from Sinai Desert*, Hotline for Migrant Workers report, 2011, Tel-Aviv, and Mirjam van Reisen et al., *Human Trafficking in the Sinai: Refugees between life and death*, Tilburg University/EEPA, Brussels, Oct. 2012.

¹⁴ Regardless of their status, children must attend Israeli public schools under the compulsory education law. However, because Israeli citizenship is based on *jus sanguinis* and not *jus solis*, these children have no possibility of becoming citizens.

¹⁵ He is referring to Operation Moses, in which Ethiopian Jews who had walked from Ethiopia to Sudan in the hope of reaching Israel were secretly airlifted to Israel.

¹⁶ <http://www.youtube.com/watch?v=mec0CpQrVmM>, retrieved on Oct. 2, 2013.

REFERENCES

- Agier, M. (2008). *Gérer les indésirables: des camps de réfugiés au gouvernement humanitaire*. Paris: Flammarion.
- Anteby-Yemini, L. (2004). *Les juifs éthiopiens en Israël: les paradoxes du paradis*. Paris: CNRS Editions.
- Anteby-Yemini, L. (2008). Migrations africaines et nouveaux enjeux de la frontière israélo-égyptienne. *Cultures & Conflits*, 72, 75-79.
- Anteby-Yemini, L. (2009). De la traversée clandestine à la visibilité urbaine : demandeurs d'asile et réfugiés africains dans les villes israéliennes. *Méditerranée*, 113, 13-24.
- Barak-Bianco, A., & and Raijman, R. (2015). Asylum-Seeker Entrepreneurs in Israel. *Economic Sociology – the European electronic newsletter*, 16(2), 4-13.
- Berthomière W. (2008). Les travailleurs étrangers, figures d'une 'nouvelle mondialisation' d'Israël. In A. Dieckhoff (Ed.), *L'Etat d'Israël* (pp. 205-216). Paris: CERI-Fayard.
- Cohen, N. & Margalit, T. (2015). There are really two cities here: fragmented urban citizenship in Tel Aviv. *International Journal of Urban and Regional Research*, 7(1), 666.
- De Genova, N. (2002). Migrant 'Illegality' and Deportability in Everyday Life. *Annual Review of Anthropology*, 31, 419-447.
- Fanta-Vangenstein, Y., & Anteby, L. (2016). Migration, Gender and Mobility: Ethiopian-Israeli Women's Narratives of Career Trajectories. *African and Black Diaspora*, 9(2), 257-273.
- Fassin, D. (2011). Policing Borders, Producing Boundaries: the governmentality of immigration in dark times. *Annual Review of Anthropology*, 40, 213-226.
- Grabska, K. (2006). Marginalization in urban Spaces of the Global South: Urban Refugees in Cairo. *Journal of Refugee Studies*, 19(3), 287-307.
- Hashimshony-Yaffe, N., & Yaron Mesghenna, H. (2015). In the Absence of States: Transnationalism and Asylum – Eritrean Refugees in Israel. *African Diaspora*, 8(2), 121-146.
- Kemp, A., & Raijman, R. (2008). *"Workers" and "Foreigners": The Political Economy of Labor Migration in Israel*. Jerusalem: Van-Leer Institute and Kibbutz Hamehuhad (in Hebrew).
- Kritzman-Amir, T. (2009). 'Otherness' as the Underlying Principle in Israel's Asylum Regime. *Israel Law Review*, 42(3), 603-627.
- Kritzman-Amir, T. & Spijkerboer, T. (2015). On the Legality of Rejection Procedures of Asylum-Seekers at Borders and On Their Morality: Treatment of Asylum-Seekers at the Israeli-Egyptian Border. In T. Kritzman-Amir (Ed.), *Where Levinsky Meets Asmara: Social and Legal Aspects of Israeli Asylum Policy* (pp. 111-146). Van Leer Jerusalem Institute and Hakibbutz Hamehuchad (in Hebrew).
- Markowitz, F. et al. (2003). Soul Citizenship: The Black Hebrews and the State of Israel. *American Anthropologist*, 105(2), 302-312.
- Sabar, G. (2010). Israel and the 'Holy Land': the religio-political discourse of rights among African migrant labourers and African asylum seekers, 1990-2008. *African Diaspora*, 3(1), 43-76.
- Sabar, G., & Posner, R. (2013). Remembering the Past and Constructing the Future over a Communal Plate: restaurants established by African asylum-seekers in Tel-Aviv. *Food, Culture and Society*, 16(2), 197-222.
- Sassen, S. (1998). *Globalization and its discontents*. New York, The New Press.
- Werbner, P. (1999). Global Pathways: working class cosmopolitans and the creation of transnational ethnic worlds. *Social Anthropology*, 7(1), 17-35.

“Information is like your daily bread”: The role of media and telecommunications in the life of refugees in Israel

Noam Tirosh & Amit Schejter

Abstract

Interviews, site visits and observations are used in this study to describe the information needs of the asylum seeker and refugee community in Israel, utilizing Taylor's (1991) concept of identifying "information use environments" (IUE), whose elements are people, their settings, their problems, and the solutions they find for their problems. A detailed analysis of the findings and framing them within the components of Taylor's model allow the creation of a framework for improving the refugees' situation in terms of their information needs. The study identified that asylum seekers and refugees in Israel have constructed a media environment based on their self-identification as "others". They created personal and technological circles to address their information needs, broadly divided into three types: personal, institutional, and spatial. Within the public sphere, they erected Internet cafés, their own "post office", and their own media. Within the private sphere, they acquired electronic media that address many of their needs. We conclude that since refugees are situated in society's least advantaged position, attending to their information needs should be a policy priority of their host society.

Keywords: Refugees, information needs, ICT, Israel, distributive justice

Introduction

Survival in contemporary Western society requires the ability to access and utilize information, which is provided over technology-based communication systems. The inability to access information and communication technologies (ICTs), more often than not described as “the digital divide,” has become one of the most studied phenomena impacting information policy design (i.e. Hargittai, 2002; Srinuan & Bohlin, 2011; Talukdar & Gauri, 2011; Van Dijk, 2005, 2009; Van Dijk & Hacker, 2003; Wei, Teo, Chan & Tan, 2011). Yet, “the concept of a binary ‘digital divide’ does not adequately reflect the real impact on communities of inclusion or exclusion from increasingly complex information networks” (Friedland, Napoli, Ognyanova, Weill & Wilson, 2012: iv). Indeed, measuring levels of exclusion caused by the disparity of communication services is not an easy task (Dailey, Bryne, Powell, Karaganis & Chung, 2010). A better method will be to identify the information needs of marginalized communities. Doing so would be motivated by the understanding of ICTs as a means rather than an end, thereby overturning the understanding that had typified the first years of “digital divide” studies, and in particular, the most influential studies that had defined the field, such as the “falling through the net” studies of the United States’ National Telecommunications and Information Administration (NTIA, 2000).

This study is an attempt to understand the information needs of an excluded and marginalized community in present-day Israel, as well as present-day global society, the refugees and asylum seeker community.¹ In order to do so, we utilize Taylor’s (1991) concept of identifying “information use environments” (IUEs). Taylor (1991) classified groups of citizens based on the information environments they create for themselves. These environments, he claims, contain the following elements: *people, their setting, their problems, and the solutions they found for their problems*. While Taylor’s model was designed initially to describe the media use environments of different types of professionals, in recent years it has also been utilized for understanding the information environments of “disconnected” communities (Agada, 1999; Hersberger, Murray & Sokoloff, 2006).

In this study we use interviews, visits to homes, and observations in public settings, such as Internet cafés, public parks and streets, to describe the information use environments of refugees and asylum seekers in Israel.

Information seeking and information use environments (IUEs)

Identifying the information needs of vulnerable and marginalized communities stems from the understanding that information and communication technologies serve as means for acquiring information. While one may see this determination as trivial, that unfortunately has not always been the case with regards to the development of information and communication technologies since the mid-1990s, and in particular with regards to the identification of the digital divide. Early

literature in which the term “digital divide” had focused on “the gap separating those individuals who have access to new forms of information technology from those who do not” (Gunkel, 2003), and was “based on a binary classification of Internet use by only considering whether someone is or is not an Internet user” (Hargittai, 2002). However, the “first-level digital divide” (Wei et al., 2011) made way for more complex understandings of the divide and its meaning, according to which, it is information needs and not technological needs that are at the base of the gap, and access alone cannot provide those on the wrong side of the gap with all solutions to their needs.

In order to address the information needs of one marginalized community – the African refugees and asylum seekers in Israel – this study adapts Taylor’s (1991) concept of “information use environments” (IUE). IUEs are the “set of elements which affect the availability, access to, and use of information by a group” (Agada, 1999: 74). In order to classify these groups, Taylor (1991) uses a distinction based on the information environments these groups create for themselves: their media use, social networks, attitudes toward new technology, education, risk taking, and innovation. He identified four building-blocks that determine these environments: (a) “the people” - which is determined by how group members define themselves; (b) “the problems” - which are identified by how group-members define their needs; (c) “the setting” - – which combines different factors such as the needed information, existing technology, public infrastructure, educational background, and social network; (d) and “the solution” – which is determined by how “the people” utilize the “setting” they are in, in order to find a “resolution” to what has been identified as their common “problem”. In recent years, Taylor’s model has been also used for understanding the information environments of “disconnected” communities, and served as a tool to assess their fragile situation in the networked society (Agada, 1999; Hersberger et al., 2006).

Taylor’s (1991) model is based on the assumption that “an individual citizen’s ability to cope with a given need is no better than the sources and solutions available to him” (Dervin, 1976 p. 35). However, once people identify their information needs, they try to seek new information that may eventually help them answer their needs (Choo, 1998; Detlor, 2003). This leads us to focus on what the literature has determined as “critical information needs” of communities (Friedland et al., 2012). During the daily lives of people, these needs tend to be perceived as crucial. Indeed, all individuals have needs that are an outcome of their personal traits, which may be influenced by a plethora of affiliations and identifications, along with gender, socio-economic, religious, language or sexual orientation.

This study explores the IUEs of the refugee and asylum-seeking community in Israel in the early 2010s. Emanating from the IUE tradition, the present study addressed this community as an information-seeking community, a community that defines itself also along the lines of its information-seeking behavior.

Refugees' status in Israel

The current refugee crisis, according to the UN refugee agency (the UNHCR), is the worst since World War II,² as almost sixty million people have been forcefully displaced from their home countries by 2015.³ Israel is among the host countries facing this crisis. Until the end of 2014, Israel has recognized only 330 asylum seekers as refugees. However, as a favorite destination for Eritrean and Sudanese groups, Israel currently deals with far larger numbers of "life-seeking" people (Sabar, 2015) within its borders.

The flow of refugees and asylum seekers into Israel is a recent phenomenon that can be traced back to the genocide in Darfur at the turn of the 21st century. While their exact number is difficult to ascertain, as the data regarding this issue in Israel is partial and contested (Kritzman-Amir, 2015), we know that a trickle of Darfuri refugees started making their way through Sudan and Egypt to Israel in the mid-2000s. Within a few years, their numbers had grown dramatically. Since 2007 a constant flow of asylum seekers, mainly from Sudan and Eritrea, arrived from Israel's southern border with Egypt. According to the UNHCR statistics, by 2015, Israel was hosting 32,700 asylum seekers from Eritrea (in comparison, a total of 81,100 Eritreans are hosted in all the European countries combined) and 13,551 people from Sudan.⁴ Mostly, these were Eritreans and Sudanese who submitted asylum requests in Israel, only a handful of which have been processed.

In most cases, Israel rejects the refugee status claims of these people. In 2010, for example, only six asylum claims were recognized, and only eight in 2011, out of 3,700 cases reviewed. Instead, Israel refers to these people as "infiltrators" (Yaron, Hashimshony-Yaffe & Campbell, 2013), as in the 2015 official tally.⁵ Indeed, this loaded term bears consequences for those seeking asylum in Israel. When this term is employed by Israeli officials and is heard frequently in the public discourse, it highlights the potential existential threat that these infiltrators impose on Israeli society, as it connotes the memory of the Palestinian "infiltrators" of the 1950s (Ram & Yacobi, 2012). As such, the term "infiltrators" de-legitimizes the asylum seekers' presence in Israel and constructs a public attitude that justifies their maltreatment and their lack of refugees' rights (Kritzman-Amir, 2015; Harel, 2015). It has been claimed that the "infiltrators" rhetoric influences even the Israeli law system and serves as the justification for the asylum seekers' incarceration in local jails and designated "camps" (Berman, 2015).

Yet, despite Israel's refusal to define asylum seekers as refugees and despite the discourse regarding their situation in Israel, they are not being deported out of the country. Israel grants asylum seekers within its borders with a "collective protection". This unique form of protection should be and has been criticized, as it guarantees only a minimal set of rights in comparison to those who may be recognized as refugees and thus entitled to a larger set of rights (Kritzman-Amir, 2009). However, it is at least a minimal protection. Israel refrains from deporting those who arrived within its borders back to their homelands or to other destinations where they may face a

threat to their lives due to the “non-refoulement” protection anchored in the Refugee Convention of 1951, which Israel joined in 1954⁶ (Natan, 2010, 2011; Kritzman-Amir, 2009, 2015). Yet, by denying these people the rights they may be entitled to if they are recognized as refugees, Israel maintains their marginalization and exclusion in society, imposing on them the identity of eternal “others” in Israeli society (Kritzman-Amir, 2009).

Paradoxically, Israel, a country founded by and for immigrants, is the only Western-style democracy with no official immigration policy to speak of (Avineri, Orgad & Rubinstein, 2009). This is not a coincidence or a result of legislative oversight, but rather the outcome of a policy, which until the 1990s went hand-in-hand both with the state’s ideological credo and with the reality in which virtually the only migration to Israel was of Jews, a migration considered as repatriation and governed by the Law of Return of 1950 (Rubinstein, 2006). Immigration of non-Jews, as such, was never a legal option, and the “immigration law” introduced in the Knesset in 1951 was subsequently named the Entry to Israel Law, concluding that Israel is a “repatriation country” and not an “immigration country” (A.P.A 1644/05). The arrival of hundreds of thousands of “unexpected” guests-who-came-to-stay over the 1990s, migrant workers first, and then refugees, thus became both a practical and a legal challenge for Israeli society in general and for policymakers in particular.

The basic assumption of policymakers seems to have been that the presence of refugees would be temporary. For this reason, the development of social and cultural services befitting their unique needs has been lagging. Much of the burden of tending to the needs of these *de facto* residents of the state has fallen on a growing civil society constituency, community efforts and individual humanitarian initiatives (Kritzman-Amir, 2015). However, questions regarding media and information in relation to refugees and their situation in Israel are at the margins of the discussion regarding this community’s situation in Israel.

Refugees, media, and information

The refugee situation worldwide and in Israel is strongly connected to media and communication technologies, as well as to information that refugees acquire or seek to acquire in their journeys and host states. Current refugees arriving in Europe by different routes and means have been defined as “Facebook refugees”⁸ or “digital refugees”⁹. For this generation of refugees, it has been claimed, a smartphone is among “the most crucial item [they] carry”¹⁰ during their journey. Indeed, the reliance on information and communication technologies and the relatively high level of connectivity that characterizes the contemporary transnational movement has even been considered as one of the only “upsides” of the refugee tragedy.¹¹

Studies on refugees’ media use are still limited. Yet, some scholars claim that the distinction between migrants’ and refugees’ media use is not that significant, thus one can learn from previous studies about migrants on the situation of current refugees (Felton, 2015; Wall, Campbell & Janbek,

2015). According to this corpus of work, the media play a major role in the integration and disintegration processes of different migrant groups in their host societies (Kymlicka, 2007; Silverstone & Georgiou, 2005; Khvorostianov, Elias & Nimrod, 2012; Elias & Lemish, 2009). Studies of media and migration in the past have made the claim that immigrants use mass media in order to socialize in their new environment; as an emotional shelter; as substitutes for the lack of communication with local peers; as assisting in the process of inter-generational cultural transmission; and as sites that enable immigrants' identity exploration processes (Elias & Lemish, 2009). At the same time, these mass media often exclude immigrants "through stereotypical and alienating images" (Silverstone & Georgiou, 2005: 434), thus promoting a sense of public resentment towards them. Similar processes are being observed in the case of contemporary refugees as well (Lechler, Bos & Vliegthart, 2015; Ihlen & Thorbjørnsrud, 2014).

While traditional mass media may frame the discourse about refugees in their host countries, contemporary "new media" propose different capabilities and opportunities for distinctive categories of migrants, among them refugees (Georgiou, 2006; Hanafi, 2005; Kama & Malka, 2013; Khvorostianov et al., 2012; Elias & Lemish, 2009). New media "replace the traditional media in the process of immigrants' cultural adaption and social integration" (Elias & Lemish, 2009: 3). These new technologies are a source for migrants to gain information regarding their host societies; they are used as tools for social empowerment; and they enable communication with native-born peers as well as with friends and family from the former homeland. In addition, new media create a safe place for adjusting to new social roles and performing new and hybrid migrant identities (Elias & Lemish, 2009: 5). New opportunities enabled by new information and communication devices created an "identity prosthesis" (Kama & Malka, 2013) for immigrants, as they can at the same time take part in their new society and maintain the sense of being at their native lands "as if migration has never been performed" (p. 382).

A few studies have explored how refugees use new information and communication technologies available to them. In the Israeli case it has been found that asylum seekers use cellular phones in order to connect with friends and family that support them in their first days in Israel. When they can afford it, asylum seekers buy televisions, computers, laptops and Internet access to their own accommodations. In addition, asylum seekers in Israel use satellite TV which enables them to watch different channels broadcasting in different languages. This complex media use maintains the sense of asylum seekers' "imagined community" even when they live marginally in exile (Antaby-Yemini, 2015). In Australia, for another example, refugees use contemporary media in order to communicate with other people, to find information necessary for their stay in a new environment, and to follow the news from their home countries (Felton, 2015). Indeed, applications representing contemporary media's new capabilities, such as "interactive city maps, websites, public transport journey planners and applications that provide local up-to-the-minute information,"

(p. 13) are used extensively to better the life of the refugees in their new home. Another Australian study reveals that refugees rely mainly on mobile technologies, using their mobile phones when seeking information and answering their daily communication needs (Hebbani & Van Vuuren, 2015).

However, while empowering refugees in their new environments, contemporary communication technologies have certain downsides. In Italy, Eritrean refugees living in local shelters expressed the fear of being monitored by the Eritrean regime from which they had escaped. According to these refugees, the repressive regime can still harm their friends and relatives who remain in Eritrea while tracking the refugees' media use even outside the country (Opas & McMurray, 2015). Similarly, Syrian refugees living in the Za'atari Camp in Jordan, one of the largest refugee camps in the world, while having almost universal access to at least one mobile phone, which is mostly a smartphone (Maitland & Xu, 2015), have expressed the same fear of being under the Syrian regime's surveillance, and of the potential harm that could be inflicted upon their friends and families who have stayed behind (Maitland & Xu, 2015; Wall et al., 2015).

These examples demonstrate that while refugees are connected and may very well use new communication opportunities available to them as a result of the unique characteristics of contemporary media (Schejter & Tirosh, 2015), they suffer from "information precarity" (Wall et al., 2015). In this fragile state, while being connected to, and taking part in, the contemporary media ecosystem, refugees' access to varied information is insecure, unstable, and undependable, leading to potential threats to their well-being" (Wall et al., 2015: 2). This information precarity is realized in five different forms: "(1) technological and social access to information; (2) the prevalence of irrelevant, sometimes dangerous information; (3) lack of their own image control; (4) surveillance by the state; and (5) disrupted social support" (Wall et al., 2015: 2). These forms of precarity demonstrate the urgent need to find out what are the information needs of refugees in Israel and other places around the world, and more importantly, how do refugees construct their information environments while trying to answer these needs. This study contributes to this conversation.

The study

In order to lay the groundwork for understanding the information needs of the refugees and asylum seekers in Israel, we conducted interviews with 14 asylum seekers and refugees. Eight were from Eritrea, three from Nigeria and three from South Sudan. Some of the interviews were held in English, some in Hebrew, and some in Tigrinya, with a simultaneous translation to English provided by one of the refugees. Most interviews were taped, but some of the interviewees refused to be taped, in which case the interviewer took notes during the interview. The interviews took place in asylum seekers' apartments, in the offices of the African Refugee Development Center (ARDC),

and in public spaces. All but one, which took place in Jerusalem, were held in Tel Aviv. All but two of the interviewees were men. Indeed, the asylum-seeker community is extremely cautious and suspecting, and women in particular were reluctant to cooperate with the researchers. The two women we did interview had already established their legal status as refugees, and were thus less apprehensive and fearful. The interviews followed a semi-structured protocol based on Taylor's (1991) model.

For background data, interviews were held also with social activists who work with the refugee and asylum seeker communities. A series of visits were held to sites where refugees and asylum seekers reside, as well as to their public spaces: parks, Internet cafes, restaurants, and the offices of civil society groups. Consequently, the four elements of the unique information use environment (IUE) of the asylum seekers were established – people, setting, problems, and resolution.

Indeed, in order to learn about the refugees and asylum seekers' needs, one needs to visit them and spend time with them. The refugee and asylum seeker population is not homogenous, yet if there is one trait we found common among them, it was their general distrust and fear of any "official" meeting. As such, over a period of a few months we developed trust with a small number of community leaders, which in turn allowed us to visit their homes, attend gatherings and meetings, eat at makeshift eateries they opened in the south side of Tel Aviv, sit at Internet cafés, and frequent other locales in which they congregate, such as parks. We thus describe our work as consisting of visits (to homes and gathering places), observations (in public places), and interviews, which took place at both homes, cafés, restaurants, and the offices of NGOs devoted to assisting these communities. We also walked up and down Neve Sha'anán Street in Tel Aviv, the center of refugee life, numerous times, to map the street's businesses, and identify the types of businesses that operate there. In particular, we looked for businesses that commercially address what can be defined as the refugees' media and information needs.

The interviews were analyzed using conventional qualitative analysis techniques: they were read and reread, and common themes were identified. However, since the study was informed by Taylor's (1991) IUE theory, once the themes were recognized, they were organized for analysis within the four realms by which Taylor describes IUEs, and as delineated above: people, problems, settings and solutions. In particular, we focused on problems that fell within what the literature (Friedland et al., 2012) describes as "critical information needs", which are perceived to be crucial to the daily lives of people. As a result, we did not look into other personal needs, such as entertainment.

Information-seeking behavior among refugees and asylum seekers in Israel

Utilizing Taylor's (1991) four elements of IUEs, we now turn to describe how the information-seeking behavior of refugees in Israel has evolved based on our interviews, site visits and observations.

1. People

When describing themselves in the interviews, the interviewees often started off by describing what they were not: Israeli citizens. Indeed, the refugees and the asylum seekers are well aware that they are not welcome in their host society, and even within their information-seeking behavior, this sense of "strangeness" within the Israeli social fabric stands out. There was definitely a tendency among the interviewees to define themselves as a "group" with special identifiable and common needs. Interviewees saw themselves as "refugees", as "Eritrean", and so forth. Terms such as "people like us" were widely used as well as references to their status as "refugees" and to the black color of their skin as an identifier of commonality. The common experience is a natural bond among members of the community. As one Eritrean refugee said, "On the way you make a lot of friends because you have the same life."

Information seeking within the community takes place within defined linkages to sources (Dervin, 1976). The first linkage is human rather than technological. It includes members of the immediate group with which the individual identifies. "I ask people, especially ask people whom I know, they have an idea what I want," said an Eritrean refugee who has been living in Israel for nine months. "Friends, they will tell me where people will help," added a refugee who had been living in Israel for three years.

Accessing other people to acquire information is thus the first choice for members of this community. This, however, does not imply that media are not a source of information. It can be said that for lack of immediate first-hand access to the media of information, for whatever reason (physical or intellectual capacity), a new kind of "two-step flow" of information takes place: from the media to "opinion leaders", and from them to the consumer of information. The "leadership" role here though, unlike the original model developed in the 1950s (Katz & Lazarsfeld, 1955) is determined by the physical access to information and communication technologies, which provides the newly-designated "leaders" with access to information, which they in turn disseminate to those who lack access. Indeed, the original "two-step flow" study is still extremely influential in communication studies (i.e. Nisbet & Kotcher, 2009; Case, Johnson, Andrews, Allard & Kelly, 2004). It has been found to have explanatory power in online public forums (Choi, 2015) and determined as still valid in digital platforms (Hilbert, Vásquez, Halpern, Valenzuela & Arriagada, 2016). Weimann and Brosius (2016) identify the relationship between traditional and new media in the information flow as a "modern version of the two-step flow" (p. 28).

The “opinion leaders” in our case, as in the original study, are specifically designated by the information in which they are considered to be experts. However, their prominence is also determined by their access to technology. The refugees and asylum seekers tend to point to their local “friends” as those who bridge the information gap for them. While they maintain contact with family members, whether back home or in other countries, these relatives cannot be of assistance in their integration into Israeli society.

In a previous study (Schejter, 2012), a relationship was identified between migrant workers from the post-Soviet bloc and immigrants from the same region, even though the two communities do not share the same affinity with the host Israeli society; the former are considered as temporary, whereas the latter – who have Jewish roots – immigrate to stay. Interestingly, however, no strong relationship was identified between Eritrean refugees, who speak Tigrinya, and the small portion of Jewish-Ethiopians who speak the same language.¹² There could be a number of reasons for this lack of communication despite the common language, not the least being the fact that Ethiopian Jews – unlike the FSU Jews – are considerably less absorbed into Israeli society socially and economically, and their ability to assist the refugees is consequently limited. We were exposed though at some point to business relationships between Eritrean refugees and Jewish-Ethiopian immigrants, which circled around importing goods (mostly traditional clothes) from Eritrea to be used by the refugees in Israel. The extent of such business relations beyond this particular angle is not known.

2. Problems

The interviewees often brought up their information needs independently, without being prompted by the questionnaire. A South Sudanese refugee said that “I don’t feel I have all the information I need,” while an Eritrean refugee responded, when asked what his needs were, “The only thing which I need is information ... information is like your daily bread you know, it is important.” In the interviews, a number of “information needs”, or “problems” associated with an information need were brought up repeatedly. In fact, the interviewees themselves did not always refer to these needs as “problems,” although their identification of them as such did emerge throughout the conversation. These needs can be divided into three categories. The first, “personal/survival,” includes information about family members in their country of origin and information about how to make a living. For the refugees, this was both a legal issue and a matter of livelihood. The second, the “institutional,” includes information about their status and rights as migrants in general and as refugees/political-asylum seekers in particular, and their other needs for government or municipal services. The third, the “spatial/orientational” category, includes language, information about spatial orientation and local customs, and information about “what is happening” in Israel, in their country of origin, and in the world in general.

Mostly, the length of their stay in Israel plays a major role in determining the type of information the interviewees were seeking, in defining their problems, in describing their setting, and in their information-seeking behavior, yet a few exceptions should be made. For example, with the “personal/survival” type of problems, issues of connectivity may arise either in Israel or in their country of origin, where their family members may not have access to a telephone or a computer, a challenge that has little connection, if any, to the length of stay in Israel.

With regards to “institutional” needs, the constant regulatory changes governing their stay in Israel have been cause for much confusion and personal trepidation. An Eritrean refugee said that “we are in a very, uhm, like undetermined situation, so we want to hear something from the government every minute, every time.” Another Eritrean refugee, who at the time of the interview had been spending nine months in Israel, was unaware of how to obtain a driver’s license.

Even with regards to the “spatial/orientational” challenges, while many of the interviewees do acquire a working knowledge of Hebrew as time passes, and do get better acquainted with the geography of the land, means of transportation, and customs, their conversational level of Hebrew is not always sufficient. For example, in the summer of 2011, the public bus system in Tel Aviv underwent a major overhaul of routes. Information about the specific changes was handed out in bus stations, but it was all printed in Hebrew. “Everything is in *Ivrit* [Hebrew],” complained a Nigerian refugee.

Some of the interviewees’ information needs – whether personal, institutional or spatial/orientational – emanate from their physical “disconnectedness” from their geographical and cultural roots. Another aspect of cultural “strangeness” came to the fore at an unusual meeting held in a park adjacent to a neighborhood where both Israelis and refugees reside. The two groups met to discuss how to bridge cultural differences, and the Jewish Israelis complained that the refugees had held a picnic in the park on Yom Kippur (The Day of Atonement), a day of fasting observed by virtually the entire Jewish-Israeli public sphere. The refugees explained that no one had alerted them to the fact that this was a holy day for the Jews. The park was empty of people, they observed, and it seemed like the perfect day to hold a party.

A recurring theme that emerged in the interviews was the need for news. It was probably the most widespread commonality across the spectrum of people interviewed. There seemed to be correlations between the length of stay in Israel, as well as between the circumstances in the home country, and between the types of news they consumed. A South Sudanese refugee reported watching Al Jazeera on satellite television because it carried news about his home country. A visit to his apartment (shared with other Sudanese refugees) revealed a TV set that was permanently turned on, with a live satellite feed from home.

3. Settings

In a country of 8.3 million residents, the presence of nearly a quarter of a million temporary residents (migrant workers are counted in this tally as well), comprising approximately 3 percent of the total population, is not trivial. The non-Israelis are even more prominent in specific parts of the country where they tend, as immigrants often do, to congregate and form self-supporting communities (Dayan, 1998; Sabar, 2015). In Eilat, the city closest to the Israeli-Egyptian border, and particularly in the depressed neighborhoods located in the southern part of Tel-Aviv – Israel's commercial and business capital – a new underclass has emerged, with the working-class Israelis who had occupied these dilapidated neighborhoods until quite recently replaced by African newcomers.

The public spaces

The communication and information needs of these communities are thus as visible in the public sphere as are the members of this community themselves. Communication services are central along the street of Neve Sha'anani, where many refugees and asylum seekers live and gather. An independent and unique "Post office" was available for this community, along with a few Internet cafés that serve their communication needs.

- **Neve Sha'anani**

Site visits to the former central bus station in Tel Aviv, which has been transformed in recent years into a "pocket of gathering" of migrant workers and refugees (Kama, 2008), have revealed the community's high dependency on media. The business and physical environment seems to be adjusting to their needs. The main street of the former bus station, Neve Sha'anani Street, was turned into a pedestrian walkway after the new bus station, built a couple of city blocks away, was inaugurated in the 1990s, as part of an urban renewal plan designed to gentrify the decaying neighborhood. But the influx of migrant workers, which coincided with the planned transformation of this neighborhood, upended these plans, as the inexpensive and crumbling dwellings began attracting a new underclass. The refugees who arrived later joined in to turn this former haven of crime, drugs and prostitution into a bustling ethnic neighborhood, albeit poor and derelict.

Perhaps the most telling sign of the transformation that took place in this neighborhood are the businesses that have moved in. For decades, Neve Sha'anani Street was known as Tel Aviv's discount shoe mecca. Site visits to this new hub for foreigners revealed that the primary business on the streets these days is communications services and communications-related products. Out of the 145 storefronts on the street in June 2011, including closed stores, 24 (16.5%) were either Internet cafés or shops that sold mobile phones and phone cards. Four major Israeli mobile operators – Pelephone, Cellcom, Orange and HOT – had stores on the street, but only six shoe stores remained on the street by that time.

Large television sets can today be found in the ethnic restaurants that dot Neve Sha'anán Street. While it is rare to see a sign identifying these eateries as such, it is common for them to hang flags of the countries from where the dishes originated and where most of the patrons of these modest establishments seem to originate. It was also common to find people sitting at these restaurants with the channel from their home country being broadcast on a television set in the background.

Another indication of the centrality of communication technologies in the lives of the migrants – in particular the need to communicate with relatives in their countries of origin – came at an Independence celebration sponsored by one of the mobile communication brands that operated at the time in Israel. It was held in a large event hall in Tel Aviv on July 10, 2011, a day after South Sudan gained its independence, and six months before most South Sudanese refugees were deported back home. Balloons carrying the corporate colors of the mobile operator were interspersed with the green, red and black decorations depicting the South Sudanese national colors. The culmination of this fusion of the corporate, the national, and the personal, came in the form of cardboard flags attached to wooden sticks, with a South Sudanese flag printed on one side and the logo of the prepaid service's brand on the other.

- **The "Post office"**

On the corner of Neve Sha'anán and Salomon streets, kitty-cornered from the now demolished platforms of the old bus station, the refugee community established its own post office, which also served as an Internet café and sold phone cards. Lists of people who have received mail were taped from the inside of the display window that faces the street. It was common to find refugees approaching this window to see whether a letter or a package awaits them inside. For lack of a permanent address, and wary of having their mail handled through a "poste restante" service at the official post office, the refugees phoned or wrote home to provide the address of this facility to their relatives. Mail traffic, however, was small, while the traffic around the store and the number of people walking up to the posted lists suggested that many more were expecting to receive mail than actually did receive one. The owners reported that only about 10 pieces of mail on average were received per month. The long list on the front window suggested that mail recipients did not hurry to pick up their pieces of mail. While this is a unique form of a private attempt to address the refugees' communication needs through making postal services available, it was only a temporary solution and mostly non-sustainable, as it lacked any state support and was not connected to the Israeli national post services.

- **Internet cafés**

Internet cafés on Neve Sha'anán Street operate as businesses. Some are nationally or ethnically identified (with flags), while others have different sorts of appeal. An Eritrean refugee, who had

been living in Israel for three-and-a-half years and owned and operated an Internet café for the previous year, was initially reluctant to share information about his business.¹³ He did disclose, however, that he had purchased the computers installed inside the café with money he had saved by working 15-16-hour days. The salary from one month of work, he said, allowed him to buy one computer. There are a dozen computer stations in the café, and they all have web browsers and the “netTALK” long-distance calling application installed in them. In addition to Internet services, the store sells phone cards, mobile phones, music discs and DVDs of movies from the refugees’ home countries. It also provides fax, photocopying and printing services.

An Israeli friend of the proprietor did the installation work at the center, apparently for free. The proprietor maintained total control of the computers through a “mother computer” and supervision of the widely popular netTALK application, but he did not keep any statistics on usage. Still, he observed that usage peaks at the end of the workday, between 5 pm and about 10 pm and that the busiest days of the week were the weekends. Interestingly, for working refugees, the day of rest is Saturday (the Jewish Sabbath), which makes business heavier on that day. Business also tends to be heavier on or right after the ninth of each month, which for many workers is payday.

Only one computer station at the store had a *Microsoft* “Office” suite, since there is very little to no demand for such services, according to the owner. Customers needing printing services bring the documents they need to be printed stored already on a flash drive. Many of the customers do not know how to access the Internet, and the owner helps them when they first come, “if I have time,” as he puts it. He also sets up appointments for them for free tutoring. The charge for users is by the hour and has gone down from NIS 10 to NIS 8 “because there is competition.”¹⁴ On netTALK, the charge is NIS 1 per minute. Customers use the computers to access web services such as social networks like: Messenger and Facebook, and other services like web chat and Email. “Mostly,” he says, “they use it for communication.” Indeed, while our study focuses on the community’s *information* needs, it is clear that they have equally important *communication* needs, which the IUE theoretical framework does not address.

The private space

In the same way that “problems” often reflect the length of stay in Israel, so does the technological setting. For most of the interviewees, the longer they have been living in Israel, the more technological capabilities they have acquired, although there are exceptions to this rule as well. A Nigerian refugee explained that “because we are here to survive, so that is why we don’t want to buy.” The correlation between length of stay and ICT acquisition is also tied to the purchasing power acquired over time. Some refugees reported receiving ICTs from a landlord or someone described as a “friend” in exchange for payment for monthly usage.

- **Mobile phones**

Overwhelmingly, the first ICT acquired and the one used the most is the mobile phone. An Eritrean refugee said, “The first thing to find is the telephone.” A South Sudanese refugee who was put on a bus from Eilat to Tel Aviv after he was caught crossing the border described buying a used mobile phone when the bus stopped in Be’er Sheva for a break during the long ride. One illiterate Eritrean refugee, who had arrived in Israel only the month before our interview, had no phone (nor any other ICT), but being able to read numbers, he was able to use payphones with calling cards to call home. The need for phones was pronounced among refugees already en route to Israel. They reported that in Sudan mobile phone rates were inexpensive and that while traveling through parts of the Sahara (some routes including stints in Libya and Egypt) they could access satellite phones held by smugglers. While many refugees had bought used phones, two Eritrean refugees who had been in Israel for different periods of time sported brand-new smartphones.

Common among all the refugees was the preference for pre-paid mobile phones. The majority had phones on the Partner Communications network, but used a variety of services for international calls, shopping occasionally for the best deal for calls to their home country. Some used payphones for international calls, the mobile cards perceived as “too expensive,” in the words of one Nigerian refugee.

- **Radio and television**

The Eritrean refugees had radios or listened to radio over the Internet. One listened to Eritrean news over a service called Radio Assenna (<http://assenna.com/>) over the Internet. Another listened to the Amharic Israeli radio service (which is part of Reka, Israel Broadcast Authority (IBA) radio service for immigrants and listeners abroad) for both news and music.

Television was available generally to all interviewees. Television sets were present even at some of the more modest refugee apartments visited in Tel Aviv and in Jerusalem. In one case, the television was connected to an external private satellite dish, which provided access to channels not available in packages offered by Israeli operators. In another, the landlord had the apartment connected to the cable system.

Refugees who watched Israeli networks and had gained a working knowledge of Hebrew reported watching Channel 2 news, yet naturally, there was more diversity for those seeking foreign-language news sources. A Nigerian refugee reported watching the following array of English-language programs and channels: the IBA English news program, Middle East Television¹⁵, CNN, and Fox News. Indeed, English is a common language in Nigeria, formerly a British colony. One South Sudanese refugee who had cable service in his apartment watched Al Jazeera in Arabic, as he explained, “because they talk about Sudan.” He said he used to watch the BBC but had stopped because “the BBC has become very bad now. It’s very business.” Another South Sudanese

refugee who had a private satellite dish reported watching South Sudan TV and Ashorooq TV, a private Sudanese satellite channel. He also relayed that he watched the BBC and CNN, and often Channels 2 and 10 on Israeli television. "I like to see the news in Israeli channel," he explained. "If you see the picture of a leader that is talking, you understand [the context of the news]."

- **Computers and Internet**

Access to computers, in both public and private settings, seems to be as prevalent as access to television, however the interviewees drew clear distinctions regarding their usage. Some refugees owned computers that they had purchased with their own money. These purchases were always made after living in Israel for several years. None of the recently arrived refugees had a computer, and they used Internet cafés instead. Some of the refugees used 3G mobile services to access the Internet on their laptops; others accessed Wi-Fi hot spots in public spaces, and some reported that they had cable modems and routers at home. A South Sudanese refugee said that before he obtained Wi-Fi connectivity in his apartment, "I go to the coffee shop, pretend I am drinking tea [...] use my time there two -three hours, depending on whatever I want to do, and I go back home [...] I was doing this every day after work." Another South Sudanese refugee was able to benefit from an outside Wi-Fi signal, probably picked up from a neighbor's network, for use in his apartment.

While computer access was available at some level or other to virtually all interviewees, the specific purposes served by the computer varied. Yahoo! Messenger emerged as the preferred application among those refugees who used computers to communicate with family members. However, while *communicating* over computers was the first use cited by interviewees across the board, many *information-seeking* functions were listed as well, and they were as diverse as the interviewed population. Such uses included searching for information about health issues; using translation services such as Google Translate; searching Google for information ranging from "if I want to find out the important things like what is the meaning of America, what is the background of Israel, of Africa" (South Sudanese refugee), to the status of refugees in different countries (Eritrean refugee); playing games such as Sudoku, Angry Birds, Farmville, listening to music or watching videos on YouTube.

Accessing news was also prevalent among those interviewees who had the capability to do so. News sources included local sites, such as the English-language newspaper websites www.haaretz.com and www.jpost.com, and non-Israeli sites, which varied, depending on the nationality of the interviewees. For example, a South Sudanese refugee said he read South Sudanese newspapers on the Internet.

Several interviewees distinguished themselves through the multifaceted, unique or sophisticated manner in which they put their Internet connection to use. One Sudanese refugee

seized the opportunity of his temporary stay in Israel and his Internet connection to the Internet to acquire an education. "The most important [thing] now is I always study online," he said. "I study English. I prepare myself to sit on the psychometric exam."¹⁶ Another Sudanese refugee sought to express himself and help his fellow travelers through the Internet by creating a website that told his story. "I need money," he said, "but I also want people to know about my life."

- **Newspapers**

Newspapers were also used by some of the interviewees to gather information. Eritrean and Sudanese refugees mentioned reading and even purchasing *The Jerusalem Post* occasionally, "sometimes when they have important news," as one phrased it, or "when there is something important," as another said.

A most interesting development has been the newspapers that these recent newcomers to Israel have established for themselves. In 2011, a new publication began appearing in the streets of Tel Aviv, titled *The Refugee Voice*. Published in four languages – Hebrew, Arabic, Tigrinya and English – it was created by and for refugees residing in the city. The *Voice* was supported by Israeli NGOs and boasted an attractive website as well (www.therefugeevoice.com). One of the Eritrean founders of the *Voice* explained the logic behind the establishment of the paper as such: "In short, it is the voice of the voiceless people." His Eritrean colleague at the paper said that "we also wanted to make some, some understanding to the Israeli public, you know for example I met several people who they say don't really understand about who we are, what we are doing, you know? And then we started to tell our stories." They were not able to say, however, what impact their newspaper actually had. The newspaper has since folded and its website is no longer accessible.

In addition to the *Voice*, the Eritrean community regularly publishes two newspapers in Tigrinya. "You know there are so many skilled people ... who have the experience of like editor, editing newspapers back home, and they started to print out newspapers because they know that you know people are living without any gaining of new language, you know they write good things," explained an Eritrean refugee. This may resemble what Kama (2008) has defined as "diasporic media". Kama (2008) demonstrated these unique media by analyzing newspapers published by and for the Israeli Philippine labor migrant community; however one can find few similarities between *The Refugee Voice* and the Tigrinya papers and the outlets that aimed at the different labor migrants audience. These newspapers serve as "re-socialization agents" (Kama, 2008: 225) as well as provide their consumers with "practical information and symbolic means in order to be able to adapt to the new environment" (Kama, 2008: 225). However, this calls for a further study that may compare between refugees' newspapers and other migrant communities, a task that is beyond the scope of this limited study.

4. Resolution

The sense of disconnectedness among the refugees emanates, as noted, from the government's policy of deliberately maintaining this population's temporary status. Nonetheless, refugees are building their own digital detours, just like any other disconnected community (Schejter & Tirosh 2012). Yet, their challenges may be greater considering the lack of state support. "We were being totally used [i.e. exploited], because we did not have information," said a South Sudanese refugee describing his journey to Israel through the African deserts. Aware of the connection between information and survival, most interviewees described their information needs in the same breath as they described the solutions for such needs. Still, some needs remained unresolved. The state itself, which reluctantly agreed to host the refugees, has provided virtually no information services to this guest population, although such services could have benefited them and even alleviate some of the costs to society incurred by their presence. Indeed, the refugees expressed anxiety about their constantly changing status as a result of shifting government policy.

The community setting is very much of the refugees' own making, and as such, provides the "resolution" for many of its members' own information needs. The members create their own community networks, launch newspapers both for themselves and for the purpose of communicating with Israeli society at large, own and operate the Internet cafés they use, save money to purchase their own ICTs, share ICTs with their fellow community members and so forth. Each technology accessed serves different needs.

The refugees said they had communication needs that have yet to be resolved. A Nigerian refugee noted that "at times we cannot rely on information of our people and at times some people they give misinformation ... even our own people." The three Nigerian refugees interviewed concurred that the one source of information they could always rely on were the civil society organizations. An Eritrean refugee described being able to seek information online as his primary need, and said he found the Internet itself confusing. Difficulties in communicating with relatives abroad persisted, sometimes because these relatives had no access to communication systems. An illiterate refugee could not overcome his illiteracy in order to communicate over the Internet, though he could read numbers well enough to dial from a payphone using a calling card. A South Sudanese refugee concluded our interview by saying: "I don't feel I have all the information I need. If I all the time search what I like on the Internet it will be easy to understand [the world]."

Discussion and conclusion: Addressing the information needs of refugees

The interviews, site visits, and observations have unraveled the information needs as defined by the refugees. As the ultimate "others" in the Israeli society (Kritzman-Amir, 2009, 2015), their needs are as unique as their social position. Three types of unique information challenges and problems emerged: personal, institutional, and spatial. Indeed, the qualities of contemporary media allowed the refugees to build digital detours to bypass the physical and virtual roadblocks created

by the host society on their digital highways: They created unmediated social networks, in which those with access to media serve as “information leaders”; they established access institutions tailored to their specific needs; they learned to utilize media both local and international in both private and public settings; and they put contemporary media technologies to use. They learned that information was both a basis for survival and a resource for innovation, and they were made aware of what elements of information are still scarce in order to provide for a better quality of life.

Indeed, the conversation about the gap between those who have access to the information they need and those who do not – often referred to as “the digital divide” – has developed over the last decade from a focus on connectivity and access to information and communication technologies, to a conversation that encompasses the ability to use them and to the utility that usage provides (Wei et al., 2011). However, contemporary policy debates regarding digital exclusion do not take into account the development of new media technologies and their unique characteristics, nor the impact that these characteristics have on the information needs of the populace at large, and on the unique needs of distinct groups within it, in particular those weakened by social, cultural, political and economic marginalization.

In a previous work, we had identified four characteristics whose combination differentiates contemporary media from their predecessors in terms of the user’s perspective: abundance (of content and channels), mobility, interactivity, and multimediality (Schejter & Tirosh, 2014, 2015). These are not technological characteristics per se; rather, they highlight aspects of what these media can provide to users, which their predecessors did not. Indeed, contemporary media changed what we define as “the sociability of media” – a combination of the quality of both the information that is being communicated, and the communication that is being mediated (Schejter & Tirosh, 2015). Thus, contemporary media can contribute to a more effective communication process and better access to information.

While the treatment of refugees in Israel can and has been critiqued on different levels, in particular with regard to the questionable adherence of the “solutions” proposed by the Israeli government to universal notions of human dignity, a major step in the improvement of their condition can be taken by addressing their information needs. This could also be the goal of non-governmental organizations whose expertise is refugee rights, and whose current focus it seems has been in the defensive role of holding back the government’s oppressive policies. One theoretical foundation for providing such support can be based on the “capability approach” to social justice (Sen, 1989), which focuses on a person’s actual capability to make use of the goods, services and opportunities available to them, rather than on the mere access to or ownership of such goods (Sen, 1980). A Senian approach would lead those concerned with the quality of refugee life to add two components to their efforts – they should focus on educative initiatives that will help refugees

utilize contemporary media, and they should add a participatory component to their efforts by enabling the refugee population to express its needs so that they can be addressed.

Refugees are constantly involved in the process of answering their own information needs; needs that are crucial for their survival and wellbeing. As we have seen from the efforts they have taken to build communication and information capabilities, addressing the information needs of the refugee community can indeed provide a true necessity of theirs and, perhaps, improve their quality of life. While studies about refugees and advocacy of refugees' rights are somewhat indifferent to the refugees' information needs, this study will hopefully open the door for further research and political activity that would address them.

Endnotes

1. This study has been supported by a Career Integration Grant awarded by the Marie Curie FP7 program of the European Union (project #322207) and by the I-CORE Program of the Planning and Budgeting Committee and the Israel Science Foundation (grant no. 1716/12). Both authors contributed equally to this study.
2. <http://www.unhcr.org/53a155bc6.html>; <http://www.unhcr.org/558193896.html>
3. See UNHCR's 2014 Global Trends Report, available at: <http://unhcr.org/556725e69.html>
4. See UNHCR's 2014 Global Trends Report, available at: <http://unhcr.org/556725e69.html>.
5. Source: <http://www.piba.gov.il/PublicationAndTender/ForeignWorkersStat/Documents/july2015.pdf>
6. Source: <http://www.unhcr.org/3b66c2aa10.html> (accessed May 31. 2016)
7. Government Decision No. 3936 of December 11, 2011. Available at <http://www.pmo.gov.il/PMO/Secretarial/Decisions/2011/12/des3936.htm> (accessed on January 2012)
8. Source: <http://edition.cnn.com/2015/09/10/europe/migrant-facebook-refugees/>
9. Source: <http://globalnews.ca/news/2219299/how-refugees-are-using-google-maps-social-media-to-help-cross-borders/>
10. Source: <http://qz.com/500062/the-most-crucial-item-that-migrants-and-refugees-carry-is-a-smartphone/>
11. Source: <http://www.theatlantic.com/international/archive/2015/10/apps-refugee-crisis-coding/413377/>
12. The majority of Ethiopian Jewish immigrants speak Amharic; a minority among them speak Tigrinya.
13. A refugee active in one of the refugee-assisting NGOs introduced us to the café owner. Attempts to set a time for conversation were gently deflected at first; however, he eventually agreed to talk. At the time of the meeting, his Internet connection went down and he needed to get help from the ISP. Since he does not speak any Hebrew and the operator at the ISP could not understand his English, I got on the phone with the service center and made an appointment for the service crew to come and fix the problem. The atmosphere changed immediately and he became fully cooperative.
14. In recent years the exchange rate has fluctuated between NIS 3.5–4 = US\$1.
15. An American-evangelical TV channel based in Cyprus.
16. The Israeli university admission test.

References

- Agada, J. (1999). Inner-city gatekeepers: An exploratory survey of their information use environment. *Journal of the Association for Information Science and Technology*, 50(1), 74–85.
- Agamben, G. (1998). *Homo sacer: Sovereign power and bare life*. Stanford, CA: Stanford University Press.
- Antabi-Yemini, L. (2015). Between exclusion and inclusion: African asylum seekers in Israeli urban space. In: T. Kritzman-Amir (Ed.), *Where Levinsky meets Asmara: Social and legal aspects of Israeli asylum policy* (pp. 227–251). Tel-Aviv: Van Leer Jerusalem Institute/Hakibbutz Hameuchad Publishing House [in Hebrew].
- A.P.A 1644/05 Farida v. Ministry of Interior Affairs, *Takdin Elyon* 2005(2), 4269 [in Hebrew].
- Avineri, S., Orgad, L., & Rubinstein, A. (2009). *Managing global migration: A strategy for immigration policy in Israel*. Jerusalem: Metzilah Center [in Hebrew]. Available at: <https://www.idc.ac.il/publications/files/508.pdf>
- Bauman, Z. (2004). *Wasted lives: Modernity and its outcasts*. Oxford: Polity.
- Berman, J. (2015). Arresting refugees and asylum seekers in Israel. In: T. Kritzman-Amir (Ed.), *Where Levinsky meets Asmara: Social and legal aspects of Israeli asylum policy* (pp. 147–210). Tel-Aviv: Van Leer Jerusalem Institute/Hakibbutz Hameuchad Publishing House [in Hebrew].
- Case, D., Johnson, D., Andrews, J., Allard, S., & Kelly, K. (2004). From two-step flow to the Internet: The changing array of sources for genetics information seeking. *Journal of the American Society for Information Science and Technology*, 55(8), 660–669.
- Choi, S. (2015). The two-step flow of communication in Twitter-based public forums. *Social Science Computer Review*, 33(6), 696–711.
- Choo, C. (1998). *The knowing organization*. New York: Oxford University Press.
- Dailey, D., Bryne, A., Powell, A., Karaganis, J., & Chung, J. (2010). Broadband adoption in low-income communities. *Social Science Research Council*. Available at <http://www.ssrc.org/publications/view/1EB76F62-C720-DF11-9D32-001CC477EC70/>
- Dayan, D. (1998). Particularistic media and diasporic communications. In: T. Liebes & J. Curran (Eds.), *Media, ritual and identity*. New York: Routledge.
- Detlor, B. (2003). Internet-based information systems use in organizations: An information studies perspective. *Information Systems Journal*, 13, 113–132.
- Elias, N., & Lemish, D. (2009). Spinning the web of identity: The roles of the Internet in the lives of immigrant adolescents. *New Media and Society*, 11(4), 533–551.
- Felton, E. (2015). Migrants, refugees and mobility: How useful are information communication technologies in the first phase of resettlement? *Journal of Technological Society*, 11(1), 1–13.
- Friedland, L., Napoli, P., Ognyanova, K., Weill, C., & Wilson, E. (2012). *Review of the Literature regarding Critical Information Needs of the American public*. Available at https://transition.fcc.gov/bureaus/ocbo/Final_Literature_Review.pdf

- Georgiou, M. (2006). Diasporic communities on-line: A bottom up experience of transnationalism. In: K. Sarikakis & D. Thussu (Eds.), *The ideology of the Internet: Concepts, policies, uses* (pp. 131–145). New York: Hampton Press.
- Gunkel, D. (2003). Second thoughts: Toward a critique of the digital divide. *New Media & Society*, 5(4), 499–522.
- Hanafi, S. (2005). Reshaping geography: Palestinian community networks in Europe and the new media. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 31(3), 581–598.
- Harel, S. (2015). The Israeli asylum system: The process of moving the treatment of asylum requests from the UNHCR to the state of Israel. In: T. Kritzman-Amir (Ed.), *Where Levinsky meets Asmara: Social and legal aspects of Israeli asylum policy* (pp. 43–87). Tel-Aviv: Van Leer Jerusalem Institute/Hakibbutz Hameuchad Publishing House [in Hebrew].
- Hargittai, E. (2002). Second-level digital divide: Mapping differences in people's online skills. *First Monday*, 7(4). Available at: <http://firstmonday.org/htbin/cgiwrap/bin/ojs/index.php/fm/article/view/942/864>
- Hebbani, A., & Van Vuuren, K. (2015). Exploring media platforms to serve the needs of the South Sudanese former refugee community in Southeast Queensland. *Journal of Immigration & Refugee Studies*, 13(1), 40–57.
- Hersberger, J.A., Murray, A.L., & Sokoloff, S.M. (2006). The information use environment of abused and neglected children. *Information Research*, 12(1), paper 277. Available at: <http://InformationR.net/ir/12-1/paper277.html>
- Hilbert, M., Vásquez, J., Halpern, D., Valenzuela, S., & Arriagada, E. (2016). One step, two step, network step? Complementary perspectives on communication flows in Twittered citizen protests. *Social Science Computer Review* (published on line before print: doi:10.1177/0894439316639561
- Ihlen, Ø, & Thorbjørnsrud, K. (2014). Making news and influencing decisions: Three threshold cases concerning forced return of immigrants. *European Journal of Communication*, 29(2), 139–152.
- Kama, A. (2008). Labor migrants' self-empowerment via participation in a diasporic magazine: Filipinos at Manila-Tel Aviv. *Asian Journal of Communication*, 18(3), 223–238.
- Kama, A., & Malka, V. (2013). Identity prosthesis: Roles of homeland media in sustaining native identity. *Howard Journal of Communications*, 24(4), 370–388.
- Katz, E., & Lazarsfeld, P.F. (1955). *Personal influence, the part played by people in the flow of mass communications*. New York: The Free Press.
- Khvorostianov, N., Elias, N., & Nimrod, G. (2012). 'Without it I am nothing': The Internet in the lives of older immigrants. *New Media and Society*, 14(4), 583–599.
- Kritzman-Amir, T. (2009). 'Otherness' as the underlying principle in Israel's asylum regime. *Israel Law Review*, 42(3), 603–627.
- Kritzman-Amir, T. (2015). Introduction. In: T. Kritzman-Amir (Ed.), *Where Levinsky meets Asmara: Social and legal aspects of Israeli asylum policy* (pp. 9–42). Tel-Aviv: Van Leer Jerusalem Institute/Hakibbutz Hameuchad Publishing House [in Hebrew].

- Kymlicka, W. (2007). The new debate on minority rights. In: A. Laden & D. Owen (Eds.), *Multiculturalism and political theory*. Cambridge: UK: Cambridge University Press.
- Lechler, S., Bos, L., & Vliegthart, R. (2015). The mediating role of emotions: News framing effects on opinion about immigration. *Journalism & Mass Communication Quarterly*, 92(4), 812–838.
- Maitland, C., & Xu, Y. (2015). *A social informatics analysis of refugee mobile phone use: A case study of Za'atari Syrian refugee camp*. Presented at TPRC43 Research Conference on Communication, Information and Internet Policy, Arlington, VA, September 25–27.
- Mann, I. (2015). A state of refugees. In: T. Kritzman-Amir (Ed.), *Where Levinsky meets Asmara: Social and legal aspects of Israeli asylum policy* (pp. 456–492). Tel-Aviv: Van Leer Jerusalem Institute/Hakibbutz Hameuchad Publishing House [in Hebrew].
- Natan, G. (2010). *Issues pertaining to infiltrators and asylum seekers from Africa residing in Israel*. Jerusalem: Knesset Center for Research and Information (available at www.knesset.gov.il/mmm/data/pdf/m02686.pdf accessed 16 January, 2012) [in Hebrew].
- Natan, G. (2011). *Government decision No. 3936: Blocking Illegal Infiltration to Israel*. Jerusalem: Knesset Center for Research and Information (available at www.knesset.gov.il/mmm/data/pdf/m02988.pdf accessed 18 January, 2012) [in Hebrew].
- Nisbet, C., & Kotcher, J. (2009). A two-step flow of influence? Opinion-leader campaigns on climate change. *Science Communication*, 30(3), 328–354.
- NTIA (2000). *Falling through the net: Toward digital inclusion*. Washington, DC: US Department of Commerce.
- Opas, E.M., & McMurray, A.D. (2015). Under the gaze of the state: ICT use and state surveillance of Eritrean refugees in Italy. *Refugee Survey Quarterly*, 34, 105–125.
- Ram, M., & Yacobi, H. (2012). African asylum seekers and the changing politics of memory in Israel. In: I. Glynn & O. Kleist (Eds.), *History, memory and migration: Perceptions of the past and the politics of incorporation* (pp. 154–170). New York: Palgrave-Macmillan.
- Rubinstein, A. (2006). *Interim Report of the Advisory Committee for the Study of an Immigration Policy for the State of Israel* [in Hebrew]. Available at: <http://amnonrubinstein.com/images/stories/other/hagira.doc> (18 January, 2012)
- Sabar, G. (2015). 'In the Holy Land everyone is legal... in Israel it's different': The (Christian) religious arena of life-seeking Africans in Israel. In: T. Kritzman-Amir (Ed.), *Where Levinsky meets Asmara: Social and legal aspects of Israeli asylum policy* (pp. 289–340). Tel-Aviv: Van Leer Jerusalem Institute/Hakibbutz Hameuchad Publishing House [in Hebrew].
- Schejter, A. (July, 2012) "Woodcutters and water carriers": The role of media and telecommunications in the life of migrant workers and political asylum seekers in Israel. Presented at the 6th annual Global Communication Association conference, Lusaka, Zambia
- Schejter, A., & Tirosh, N. (2012). Social media new and old in the Al-'Arakeeb conflict – a case study. *The Information Society*, 28, 304–315

- Schejter, A., & Tirosh, N. (2014). New media policy: The redistribution of voice. In: Y. Liu & R. Picard (Eds.), *Policy and marketing strategies for digital media* (pp. 73-86). London: Routledge.
- Schejter, A., & Tirosh, N. (2015). "Seek the Meek, Seek the Just": Social media and social justice. *Telecommunications Policy*, 39, 796–803.
- Sen, A. (1980). Equality of what? In: S.M. McMurrin (Ed.), *Tanner lectures on human values* (Vol. I) (pp. 197–220). Cambridge: Cambridge University Press.
- Sen, A. (1989/2003). Development as capability expansion. In: S. Fukuda-Parr & A.K. Shiva Kumar (Eds.), *Readings in human development*. New Delhi and New York: Oxford University Press.
- Silverstone, R., & Georgiou, M. (2005). Media and minorities in multicultural Europe. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 31(3), 433–441.
- Srinuan, C., & Bohlin, E. (2011). Understanding the digital divide: A literature survey and ways forward. Paper presented at the 22nd European Regional International Telecommunications Society Conference, Budapest 2011 (ITS2011): Innovative ICT Applications – Emerging Regulatory, Economic and Policy Issues.
- Talukdar, D., & Gauri, D. (2011). Home Internet access and usage in the USA: Trends in the socio-economic digital divide. *Communications of the Association for Information Systems*, 28(7), 85–98.
- Taylor, R.S. (1991). Information use environments. In: B. Dervin & M. Voigt (Eds.), *Progress in Communication Science* (pp. 173–216). Norwich, NJ: Ablex.
- Van Dijk, J. (2005). *The deepening divide: Inequality in the information society*. Thousand Oaks, CA, London and Delhi: Sage.
- Van Dijk, J. (2009). One Europe, digitally divided. In: A. Chadwick & P. Howard (Eds.), *Routledge Handbook of Internet Politics* (pp. 288–304). London: Routledge.
- Van Dijk, J., & Hacker, K. (2003). The digital divide as a complex and dynamic phenomenon. *The Information Society*, 19(4), 315–326.
- Wall, M., Campbell, M.O., & Janbek, D. (2015). Syrian refugees and information precarity. *New Media & Society*, 1–15 (published online before print).
- Wei, K., Teo, H., Chan, H., & Tan, B. (2011). Conceptualizing and testing a social cognitive model of the digital divide. *Information Systems Research*, 22(1), 170–187.
- Weimann, G., & Brosius, H-B. (2016). A new agenda-setting research in the digital era. In: G. Vowe & P. Henn (Eds.), *Political communication in the online world: Theoretical approaches and research designs* (pp. 26–44). New York: Routledge.
- Yaron, H., Hashimshony-Yaffe, N., & Campbell, J. (2013). 'Infiltrators' or refugees? An analysis of Israel's policy towards African asylum seekers. *International Migration*, 51(4), 144–157.

איום נתפס, מרחק חברתי, והדרה של מבקשי מקלט מסודאן ואריתריאה בישראל

אושרת הוכמן

תקציר

בשנים האחרונות גיבשה מדינת ישראל מדיניות מדירה כלפי מבקשי המקלט החיים בה, הכוללת הפניה למתקן משמורת, הגבלת היכולת שלהם לעבוד והגבלת שירותי הבריאות והרווחה להם הם זכאים. על רקע מדיניות זו, המחקר הנוכחי מציע לבחון מהן עמדות הציבור כלפי מבקשי המקלט ועד כמה עמדות אלו הולמות את המדיניות הקיימת. עוד מציע המחקר לבחון האם הציבור בישראל תומך במדיניות המדירה כלפי מבקשי המקלט ומהי התרומה של 'איום חברתי-כלכלי נתפס' ושל 'מרחק חברתי נתפס' לתמיכה או התנגדות למדיניות זו. הבחינה של הקשר בין איום חברתי-כלכלי נתפס ומרחק חברתי נתפס לבין הדרה הנמדדת באמצעות תמיכה או התנגדות למתן זכויות וסיוע למבקשי המקלט, נעשית תוך פיקוח על מאפיינים חברתיים ודמוגרפיים של הנחקרים ובפרט הקבוצה האתנו-לאומית אליה הם משתייכים, המעמד החברתי-כלכלי שלהם, מידת הדתיות שלהם, ההזדהות הפוליטית שלהם וכן המגע שיש להם עם מבקשי המקלט מסודאן ואריתריאה בחיי היומיום. מן הממצאים עולה כי ככל שרמת האיום החברתי-כלכלי הנתפס גבוהה יותר, והמרחק החברתי הנתפס של הנחקרים ממבקשי המקלט עולה, כך גם עולה רמת ההדרה. עוד עולה כי נחקרים ערבים מדירים פחות בהשוואה ליהודים, גם בפיקוח על רמת האיום החברתי-כלכלי הנתפס ועל המרחק החברתי הנתפס שלהם. לבסוף, הממצאים מראים כי הקשר בין איום חברתי-כלכלי נתפס להדרה של מבקשי מקלט מתווך חלקית על-ידי המרחק החברתי הנתפס.

מילות מפתח: מבקשי מקלט, איום חברתי-כלכלי, מרחק חברתי, זכויות

מבוא

נכון לחדש מארס 2016 שהו בישראל 42,147 מבקשי מקלט מאריתריאה (72%) ומסודאן (20%), והם זוכים במדינת ישראל למעמד של הגנה קבוצתית זמנית (רשות האוכלוסין וההגירה 2016). מרבית מבקשי המקלט מתגוררים כיום בשכונות דרום תל-אביב, ובערים אחרות כמו אילת, ירושלים, ערד ועוד. משנת 2009 ועד סוף שנת 2015, 45 מבקשי מקלט הוכרו בישראל כפליטים. כ-12,175 בקשות מקלט נדחו (ברמן, 2015). נתון זה משקף היטב את עמדתה של מדינת ישראל כלפי מבקשי המקלט - עמדה הרואה בהם מטרד במקרה הטוב, ואיום על קיומה ועל דמותה של מדינת ישראל במקרה הפחות טוב. על-פי-רוב, עמדה זו מוצדקת על-ידי החשש כי מבקשי המקלט מסכנים את הרוב היהודי בישראל ובעקיפין את קיומה של המדינה כמדינה יהודית ודמוקרטית, לצד חשש מפני פגיעה של מבקשי המקלט בשוק העבודה בישראל ובמרקם החברתי בה. כך למשל נשמעת דאגה מפני עלייה בשיעורי הפשיעה והתחלואה במדינה בשל נוכחותם של מבקשי המקלט בה, או חשש מפני עלייה באבטלה בשל כניסתם של מבקשי המקלט לשוק העבודה.

חשוב לציין כי דאגות אלו כבר נשמעו בעבר במדינת ישראל כלפי זרים, אם כי לא כלפי מבקשי מקלט אלא כלפי מהגרי עבודה. מהגרי עבודה גויסו על-ידי מדינת ישראל מאז סוף שנות ה-80 של המאה הקודמת בעיקר על מנת להתמודד עם מחסור בכוח אדם שנבע מהידרדרות היחסים בין ישראל לרשות הפלסטינית. בשיא הגירת העבודה לישראל, חיו בה כרבע מיליון מהגרי עבודה עם וללא אשרה. כיום מספרם עומד על כ-91,000 (רשות האוכלוסין וההגירה 2016). כפי שמציינת רייכמן (2009), הגעתם של מהגרי עבודה עם וללא אשרות, חידדה את ההבחנה בין "מדינת עלייה" ל"מדינת הגירה". הבחנה זו ממחישה את החשש הקיים בישראל מפני שינוי דמוגרפי העלול לסכן את הרוב היהודי במדינה ואת אופיה של מדינת ישראל כמדינה יהודית. חשש זה קיבל ביטוי במגוון רחב של פרקטיקות מדיניות שנועדו להבטיח כי מהגרי העבודה יהיו עובדים זמניים בישראל ולא מהגרים של קבע כמו למשל שיטת הכבילה, הכובלת את מהגרי העבודה למעסיק שלהם, והקמת משטרת ההגירה ברשות האוכלוסין וההגירה (ברמן, 2015; רייכמן, 2009).

מחקרים שונים הראו כי עמדות הציבור כלפי מהגרי העבודה שיקפו את המדיניות המדירה הזו. כך למשל רייכמן וסמיונוב (Raijman & Semyonov, 2004) מצאו כי הציבור היהודי בישראל אינו תומך במתן הטבות סוציאליות או שירותי חינוך למהגרי העבודה וילדיהם, ומסכים שמהגרי העבודה מהווים נטל על מערכת החינוך, על שירותי הבריאות, ועל הזדמנויות התעסוקה של הישראלים. כפי שהדגימו פדהצור וישי (Pedahzur & Yishai, 1999), שנאת הזרים בקרב יהודים בישראל כלפי מהגרי העבודה הייתה שנייה רק לשנאה כלפי הערבים בישראל.

מטרת המאמר הנוכחי היא לבדוק עד כמה המדיניות המדירה כלפי מבקשי המקלט בישראל מאז סוף העשור הקודם, משתקפת בעמדות הציבור. המחקר בוחן במיוחד את המידה בה הציבור בישראל מסכים או מתנגד לפרקטיקות מדיניות שיאפשרו למבקשי המקלט זכויות וסיוע הומניטרי, ואת הגורמים העשויים להסביר את רמות ההתנגדות של הציבור לפרקטיקות אלו. עוד אבקש לבחון עד כמה רמת האיום החברתי-כלכלי הנתפס, והמרחק החברתי הנתפס מסבירים את מידת ההתנגדות של הציבור בישראל למתן זכויות וסיוע לאוכלוסייה זו. כמו כן, אבדוק האם יש קשר בין המעמד החברתי-כלכלי של הנחקרים, המוצא האתנו-לאומי שלהם, מידת הדתיות שלהם, וההזדהות הפוליטית שלהם, לבין עמדותיהם כלפי מבקשי המקלט.

החשיבות של בחינת עמדות הציבור כלפי מבקשי המקלט נובעת מכך שבניגוד למקרה של מהגרי העבודה, במקרה של מבקשי המקלט, השיח הציבורי הוא אמביוולנטי יותר. לצד העוינות המאפיינת את המדיניות הרשמית של מדינת ישראל, יש מי שפועלים לקידום זכויותיהם של מבקשי המקלט הן בקרב הציבור הרחב והן בקרב עמותות וארגוני חברה אזרחית. לדוגמה, משרתי המילואים בגבול ישראל-מצרים הביעו התנגדות לנהל "ההחזרה החמה" (דרישת המדינה מכוחות הצבא בגבול מצרים להשאיר את מבקשי המקלט בצד המצרי של הגבול או להשיב אותם לשם למרות היחס האלים של הכוחות המצריים כלפיהם).¹ בשיח הציבורי נשמעו גם טענות כי מדינת ישראל מחויבת למבקשי המקלט האפריקאים מתוקף היותה מדינה שהוקמה על-ידי פליטים יהודים ולמענם.² לבסוף, חשוב להזכיר גם את פעילותם של ארגוני חברה אזרחית שונים, חלקם התקיימו לפני הגעתם של מבקשי המקלט ואחרים הוקמו על מנת לסייע למבקשי המקלט, שניכרת בתחום המשפטי ובסיוע פסיכו-סוציאלי.³ כלומר, שלא כמו במקרה של מהגרי העבודה, מבקשי המקלט מציבים לציבור בישראל אתגר ערכי סביב סוגיות של הומניטריות ומוסר מחד, וסוגיות של ריבונות ושמירה על האינטרסים האישיים של אזרחי המדינה מאידך (Kalir, 2015). הבדל חשוב נוסף בין מהגרי העבודה למבקשי המקלט הוא אופי השהות של פרטים משתי הקבוצות הללו: בעוד שמהגרי העבודה מחזיקים באשרות שהייה המוגבלות בזמן, אשרות שהייה של מבקשי המקלט מחדשות אחת לחודשיים עד שישה חודשים ומועד חזרתם לארצות המוצא אינו ידוע. התרומה העיקרית של המחקר הנוכחי היא לכן בבחינת עמדות הציבור בישראל כלפי מבקשי מקלט, אוכלוסייה מהגרת חדשה יחסית שהמידע על השלכותיה על החברה הישראלית עדיין חסר.

מבחינה תאורטית, המחקר הנוכחי עוסק בקשר בין מרחק חברתי ואיום חברתי-כלכלי נתפס לבין תמיכת הציבור או התנגדותו למתן זכויות וסיוע למבקשי מקלט. מחקרים קודמים כבר בחנו את הקשר בין איום חברתי-כלכלי נתפס, מרחק חברתי נתפס והדרה מזכויות בהקשר של מהגרי עבודה בישראל (Gorodzeisky, 2013), ואולם המקרה של מבקשי המקלט טרם נבחן. בעוד שהדרתם של מהגרי עבודה בישראל מזכויות נמדדת על-פי-רוב באמצעות זכויות חברתיות שונות (חינוך, בריאות, רווחה, אזרחות) שיש או אין לאפשר להם גישה אליהן, במקרה הנידון כאן, הדרה נוגעת בעיקר לזכויות הומניטריות כמו סיוע למי שזקוקים לעזרה, מתן מעמד פליט, ועוד (ראו לוח 2). מבחינה זו, העיסוק בנכונות או התנגדות למתן זכויות מהווה בעקיפין גם עיסוק בתפיסות של הציבור בישראל לגבי מחויבותה של המדינה לנהוג בהומניטריות כלפי אנשים שעל-פי החוק הבין-לאומי מצויים בצרה וזקוקים להגנה.

מדיניות ישראל כלפי מבקשי מקלט

מדיניות ממשלת ישראל כלפי מבקשי המקלט מאפריקה עברה שינויים רבים: עד שנת 2009 נציבות האו"ם לפליטים בישראל החזיקה בסמכות לבצע בירור לבקשות מקלט של מי שנכנסו לשטחה. הנציבות המליצה לוועדת שרים מיוחדת כיצד לפעול בעניינם של מגישי הבקשות. מי שבקשתם נשקלה קיבלו וזית עבודה מסוג ב'1 (בה מחזיקים גם מהגרי עבודה בישראל) ומי שבקשתם אושרה קיבלו מעמד של תושב ארעי. נתינים ממדינות אויב לישראל (ובניהן סודאן) הוחרגו מנהלים אלו. בשנת 2009 לקח משרד הפנים את האחריות לבחינת בקשות המקלט והקים רשות מיוחדת למטרה זו. המלצות הרשות הועברו אף הן לאותה ועדת שרים. בין אם בקשת המקלט הגיעה מנציבות האו"ם לפליטים או מהרשות במשרד הפנים, על-פי-רוב החלטת הוועדה

במשרד הפנים הייתה לדחות את הבקשות או לא לדון בהן כלל (Kritzman-Amir, & Shumacher, 2012).

בעיקר ביחס למבקשי המקלט מסודאן ואתיריאה, בקשות המקלט לא נשקלו באופן פרטני. במקרים מסוימים, זכו מבקשי מקלט מאתיריאה ומסודאן לוויזת עבודה מסוג ב'1 ואף למעמד של תושבים ארעיים (Yaron, Hashimshony-Yaffe & Campbell, 2013), ואולם, מקרים אלו הם בבחינת היוצא מן הכלל המעיד על הכלל. ברוב המקרים, זכו מבקשי המקלט מסודאן ומאתיריאה למעמד של 'הגנה קבוצתית' או 'הגנה זמנית' שמשמעותה בפועל היא מתן אישור ישיבה זמני (5א2) שאינו כולל שום זכות למעט חסינות מפני גירוש (Kritzman-Amir, 2009). אישור הישיבה הזמני הניתן במסגרת ההגנה הקבוצתית או הזמנית, אינו מהווה אישור עבודה, ובפועל משמש ככלי לאיסור העסקה של מבקשי מקלט. בהוראת בג"צ, המדינה לא אוכפת את איסור ההעסקה של מבקשי המקלט בישראל, זאת למרות שבאישורי הישיבה כתוב: "אישור זה אינו מהווה אישור עבודה". מצב זה מוביל מחד לחשש של המעסיקים מפני קנסות בגין העסקה לא חוקית של עובדים, ומאידך לפגיעות רבה יותר של מבקשי המקלט ולניצול על-ידי המעסיקים.⁴ בג"ץ נאלץ להתערב בשני מקרים נוספים לפחות של נהלים שנקטה המדינה כלפי מבקשי המקלט: נוהל 'ההחזרה החמה' שנועד לאפשר לחיילי ישראל להשיב את מבקשי המקלט שזוהו בגבול ישראל מצרים אל שטח מצרים גם אם הם תחת אש, ונוהל 'חדרה גדרה' שנועד להגביל את חופש התנועה של מבקשי המקלט (Paz, 2011).

העלייה במספרם של מבקשי המקלט שנכנסו לישראל, בעיקר בין השנים 2011-2012 (ראו נספח 3), הובילה להחמרה ביחס המדינה כלפיהם, שנועד "להמאס עליהם את החיים בישראל".⁵ ביוני 2012, עבר בכנסת לראשונה התיקון לחוק למניעת הסתננות. חוק זה מהווה אבן דרך בתהליך מיסודה של מדיניות מדירה כלפי מבקשי המקלט הכוללת גם את מסגורם בשיח הציבורי כ'מסתננים' - מושג ששימש בחברה הישראלית מאז שנות ה-50 בעיקר להגדרת מי שנכנסו לישראל ממדינות עוינות, לצורך ביצוע עברות המאיימות על ביטחון המדינה ושלומו הציבורי. התיקון לחוק למניעת הסתננות שונה שלוש פעמים בעקבות החלטת בג"ץ. הנוסח הנוכחי לתיקון לחוק (תיקון מספר 4) קובע כי מבקשי מקלט שנתפסים בגבול ייכלאו לתקופה של שלושה חודשים ולאחר מכן יופנו אל מתקן השהייה הפתוח "חולות". השהייה במתקן הפתוח מוגבלת לתקופה של 20 חודשים וחלה לא רק על מבקשי מקלט חדשים אלא גם על מבקשי מקלט ותיקים.⁶ נכון לדצמבר 2015 כלואים במתקן חולות כ-3,600 מבקשי מקלט. מבחינת תנאי ההעסקה של מבקשי המקלט, התיקון לחוק למניעת הסתננות קובע כי 'מסתנן' המועסק בישראל חייב להפקיד 20% משכרו, ומעסיקו חייב להפקיד 16% נוספים מן השכר בפיקדון שיימסר לעובד רק עם עזיבתו את ישראל (ברמן, 2015).

התיקון הרביעי לחוק למניעת הסתננות מכיל גם נוהל 'עזיבה מרצון' לפיו מבקשי מקלט המעוניינים לצאת מישראל יקבלו מענק בסך \$3,500 ותעודות מעבר.⁷ מבקשי מקלט המקבלים על עצמם עזיבה מרצון נשלחים לארצות המוצא שלהם או למדינה שלישית. ברמן (2015) מסביר כי נוהל זה מיושם בפועל כאמצעי להארכת תקופת השהייה של מבקשי המקלט במתקני המשמורת השונים. כך, מבקשי מקלט שמסרבים להצעת המדינה לעבור למדינה שלישית או לשוב לארצם, מוגדרים כמי שמסרבים לשתף פעולה עם תהליך ההרחקה ולכן ניתן להחזיקם במשמורת לתקופה בלתי מוגבלת, וזאת על-פי חוק הכניסה לישראל. מדיניות ישראל כלפי

מבקשי המקלט מהווה את ההקשר בתוכו אני מבקשת לבחון את יחס הציבור הישראלי כלפיהם. בחלק הבא, אדון בתאוריות שיכולות לסייע בהבנה של עמדות הציבור בישראל לגבי הדרתם של מבקשי המקלט מזכויות וסיוע הומניטרי, ובתפקידם של איום חברתי-כלכלי ומרחק חברתי נתפסים בעיצובן של עמדות אלה.

תאוריה

המחקר על עמדות כלפי מיעוטים מספק מגוון רחב של הסברים לעמדות אלו הנעים בין הסברים פסיכולוגיים אישיותיים כמו 'מודל האישיות הסמכותנית' או 'מודל השליטה החברתית' (Duckitt, 2003; Guimond et al., 2006), לבין הסברים פסיכו-סוציולוגיים הנוגעים בין השאר לסוגיות כמו קשר בין-אישי, יחסים בין קבוצות, גזענות, ותפיסות שונות של איום (Allport, 1954; Davidov & Meuleman, 2012; Duriez, Meeus & Vansteenkiste, 2012; Oyamoto et al., 2012; Pettigrew & Tropp, 2006; Wimmer, 1997). המחקר הנוכחי מתמקד בסוג השני של ההסברים לתופעת הזנפוּבִּיה (שנאת זרים) ועוסק באיום חברתי-כלכלי ומרחק חברתי נתפסים, כגורמים המסבירים הדרה מזכויות. הסיבה למיקוד זה היא העובדה כי היחסים בין הציבור בישראל למבקשי המקלט כיום מובנים סביב מדיניות של הפחדה הרואה במבקשי המקלט איום ומתריעה מפני היווצרות של קשרים בין-אישיים ביניהם לבין קבוצת הרוב (היהודית לעניין זה).

העוינות המאפיינת את יחס החברה הישראלית כלפי מבקשי המקלט כפי שהוא משתקף בשיח הציבורי איננה ייחודית לקבוצה זו בישראל, או בכלל ליחסים שבין קבוצות רוב ומיעוט. דוגמאות לכך ניתן למצוא במחקרים שנערכו בארצות הברית על רקע היחסים בין אפרו-אמריקאים ואמריקאים ממוצא אירופי (Bobo & Hutchings, 1996; Bobo & Kluegel, 1993), ובהקשר האירופאי על היחסים בין ילידים למהגרים במדינות אירופה השונות (Gorodzeisky & Semyonov, 2010; Green, 2009; Pichler, 2009). בישראל, מחקרים מראים כי עמדות שליליות מופנות כלפי המיעוט ערבי (Smootha, 1992) ועם כניסתם של מהגרי העבודה לישראל הפכו גם הם יעד לדעות קדומות, זנפוּבִּיה והדרה (Gorodzeisky, 2013; Pedahzur & Yishai, 1999; Rajman & Hochman, 2011). במדינות המהוות יעד לפליטים, גם הם נתפסים באופן שלילי, כך למשל באוסטרליה (Mckay, Thomas & Kneebone, 2012; Louis et al., 2007; Nickerson & Louis, 2008), בהולנד (Lubbers, Coenders & Scheepers, 2006), ובאנגליה (Millington, 2010).

ההנחה הניצבת בבסיס היחסים בין איום חברתי-כלכלי נתפס ועמדות שליליות כלפי זרים ומיעוטים היא כי זנפוּבִּיה ודעות קדומות מייצגות תגובות של אנשים לאימים אמיתיים או נתפסים המערערים על בעלותם על זכויות או על משאבים (Blalock, 1967; Blumer, 1958; Olzak, 1994; Quillian, 1995). כפי שרייכמן וסמיונוב טוענים, אנשים נוטים להבין את המצב הפוליטי בו ישנה קבוצה (אחת לפחות) המהווה קבוצת חוץ במונחים של 'הם' או 'אנחנו', ומצויים לכך בתחרות מתמדת מול 'הם' רלוונטי כלשהו (Rajman & Semyonov, 2004).

האיום החברתי-כלכלי האמיתי מתואר בספרות כמנגנון המבוסס על אינטרסים אישיים. כאשר קיים חשש כי חברי קבוצת חוץ מסכנים את האינטרסים האישיים של חברי קבוצת הפנים, הם חשים מאוימים. דוגמאות ברורות לקונפליקט אינטרסים של חברי קבוצת פנים וחוץ, ניתן לראות בממצאים אמפיריים עקביים לפיהם אנשים בעלי השכלה נמוכה, כישורים מקצועיים נמוכים, או אנשים מבוגרים, מראים על-פי-רוב עמדות שליליות יותר כלפי זרים. הסיבה לכך היא כי אלו צפויים להיפגע יותר מכניסתם של זרים אל החברה, ביחס לאחרים שאינם מתחרים מול

הזרים באופן ישיר על משאבים (Case, Greely & Fuchs, 1989). אף-על-פי שבמוקד גישת האיום האמיתי מצויים לרוב נחקרים ממעמד נמוך וחסרי כישורים, פצ'יני ומיידה (Facchini & Mayda, 2012) מראים כי גם נחקרים משכילים או מבוססים כלכלית מביעים תחושות של איום כאשר הם נשאלים לגבי מהגרים המחזיקים בהון אנושי גבוה.

איום חברתי-כלכלי נתפס, בניגוד לזה האמיתי, איננו מחייב קיומם של ניגודי אינטרסים ישירים או תחרות ממשית בין הקבוצות או בין פרטים בתוך כל אחת מן הקבוצות, אלא נובע מתחושה סובייקטיבית של איום אשר לא בהכרח קשורה למציאות. יחד עם זאת הוא פועל בצורה דומה לאיום האמיתי (Bobo & Hutchings, 1996; Savelkoul et al., 2010; Scheepers, Gijssberts & Coenders, 2002; Wimmer, 1997).

בישראל, אך גם במדינות נוספות, נחקרים בעלי נטיות פוליטיות ימניות מביעים עמדות שליליות ומדירות יותר מנחקרים בעלי נטיות פוליטיות אחרות (Gorodzeisky & Semyonov, 2009; Raijman & Hochman, 2011; Raijman, Semyonov & Schmidt, 2003). רייכמן והוכמן מוצאות כי בישראל מתאם דומה קיים בין מידת דתיות ועמדות שליליות כלפי מהגרים (Raijman & Hochman, 2010) וראו גם הרמן ואחרים, 2012). אחד ההסברים למתאם בין מידת דתיות ונטיות פוליטיות לעמדות שליליות כלפי זרים, נובע, על-פי הספרות, מן האופן בו מאפיינים אלו מעצבים את הגדרת הקבוצה בה פרטים חברים והזהות שלה (Lewin-Epstein & Levanon, 2005; Raijman & Semyonov, 2004; Semyonov, Raijman & Gorodzeisky, 2006). בישראל, מאז שנות ה-90 של המאה ה-20 ישנם חוקרים המזהים היווצרות של שני מחנות המגדירים באופן שונה את גבולותיה של החברה הישראלית. קבוצה אחת מדגישה ערכים כמו שמירה על צביונה היהודי של המדינה, והגנה על מעמדה של התרבות היהודית, ואילו קבוצה אחרת מדגישה ערכים אוניברסליים, ליברליים וגלובליים יותר (ראו רם, 1999: 105). בין המאפיינים שמבחינים בין חברי שני המחנות ניתן למנות השתייכות פוליטית ומידת דתיות, כאשר דתיים ומצביעי מפלגות לאומיות הממוקמות בימין הפוליטי חברים במחנה הראשון ועל כן צפויים לחוש מאוימים יותר נוכח התגוננות החברה הישראלית, ואילו האחרים חברים במחנה השני וצפויים לחוש פחות מאוימים. מקור האיום במקרה זה הוא סמלי: אנשים מקבוצת חוץ נתפסים כמסכנים את ההומוגניות של קבוצת הפנים ואת הדומיננטיות שלה ושל סמליה התרבותיים (Wimmer, 1997).

אסס ואחרים (Esses et al., 2001) מסבירים את הקשר בין הזהות עם קבוצת הפנים (האתנו-לאומית במקרה זה) והדרה של זרים בעזרת תאוריית הזהות החברתית (Tajfel & Turner, 1986). לדבריהם, תהליכים של קטגוריזציה חברתית לקבוצות פנים וחוץ מהווים תמריץ להשגה של עליונות יחסית של קבוצת הפנים על פני קבוצת החוץ, המושגת בין השאר גם על-ידי הגבלת ההזדמנויות של חברי קבוצת חוץ, ובמילים אחרות, הדרתם מנגישות לזכויות או משאבים (Esses et al., 2001). חשוב לציין כי החלוקה בין ימין ושמאל או בין חילוניים לדתיים לא חופפת באופן מלא לחלוקה בין פוסט ונאו-לאומיות או ציונות, אלא מורכבת הרבה יותר. לכן, הבדלים בין ימין לשמאל או בין דתיים לחילוניים עשויים לנבוע מתפיסות אלו אבל יש להימנע מפרשנות גורפת בכיוון זה.⁸

המושג 'מרחק חברתי' מייצג בספרות את מידת הקרבה או המרחק, במובן של דמיון ושוני נתפסים, בין הפרט ל'אחר'. יש המתייחסים למרחק חברתי כתוצר של קשר בין-אישי בין פרטים מקבוצות שונות, ואילו אחרים רואים בו אפליה התנהגותית מפני שהוא מעיד על הנכונות של

פרטים להתנהג בצורה מפלה כלפי אחרים בנסיבות שונות כמו שכנות, עבודה, או סוג אחר של קשר בין-אישי (Corrigan et al., 2001). במחקר הנוכחי אני מבקשת להבין מרחק חברתי במשמעותו המפלה, המעידה על יחס אתנוצנטרי כלפי זרים. בפרט, המחקר שואל האם איום חברתי-כלכלי נתפס קשור בהגברה של רמת האתנוצנטריות (Huddy et al., 2005), כפי שהיא באה לידי ביטוי בהגברת המרחק החברתי, והאם התנהגות מפלה כזו מגבירה את ההתנגדות של הציבור למתן זכויות וסיוע הומניטרי למבקשי המקלט. מחקרים קודמים מצאו כי נחקרים המחזיקים בעמדות שליליות כלפי זרים נוטים גם לדווח על מרחק חברתי רב יותר כלפיהם (ראו Gorodzeisky, 2013; Verkuyten & Kinket, 2000). באופן ספציפי יותר, רייכמן מוצאת כי רמת האיום החברתי-כלכלי הנתפס מגבירה את המרחק החברתי כלפי מהגרי עבודה בישראל (Raijman, 2013).

המודל התאורטי המוצע בוחן גם האם לרמת האיום החברתי-כלכלי הנתפס יש קשר ישיר למידת ההתנגדות של הנחקרים למתן זכויות וסיוע למבקשי המקלט (הדירה). בעוד שהקשר בין איום חברתי-כלכלי נתפס להדירה מזכויות כבר אושש במחקרים רבים (Ariely, 2011; McLaren & Johnson, 2007; Meuleman, Davidov & Billiet, 2009), ממצאים אמפיריים לגבי הקשר בין מרחק חברתי להדירה מזכויות עדיין חסרים (אך ראו Gorodzeisky, 2013). לבסוף, במחקר הנוכחי אני מבקשת לבחון גם את התפקיד של משתנים חברתיים-דמוגרפיים שונים בהבנת עמדות הציבור בישראל כלפי מבקשי המקלט. לכן, המודל המוצג כאן מפקח על המוצא האתנו-לאומי של הנחקרים (יהודים או ערבים), על הרקע המהגר שלהם, על קיומו של מגע יומיומי בין הנחקרים לבין מבקשי המקלט, על גיל הנחקרים וכן על מינם.

שיטה ומשתנים

הנתונים שנאספו למחקר מבוססים של שני גלים של סקר טלפוני שנערך בקרב יהודים בשנת 2013 ובקרב ערבים אזרחי ישראל בשנת 2014. הדגימה היתה דגימה פרופורציונלית לפי גודל מקום המגורים של הנחקרים. בקרב היהודים נדגמו 500 נחקרים ובקרב הערבים 208. שיעור ההיענות עמד על כ-50% במגזר היהודי וכ-60% במגזר הערבי. השאלונים כללו ארבעה חלקים עיקריים: החלק הראשון הכיל שאלה אחת המתייחסת לכניסה של מבקשי מקלט לישראל; החלק השני הכיל היגדים שבחנו איום חברתי-כלכלי נתפס; החלק השלישי התייחס למושג מרחק חברתי נתפס; החלק הרביעי התייחס לזכויות שיש להעניק או לא להעניק למבקשי מקלט בישראל; חלקו האחרון של השאלון כלל שאלות אישיות על מנת לאפיין את הנחקרים מבחינת מעמדם, מוצאם האתני, ההזדהות הפוליטית שלהם ועוד. השאלונים תורגמו לשפה הערבית על-ידי מכון הסקרים "יוניסקר" שגם ערך את הסקר. התרגום נעשה ראשית מעברית לערבית, ואז חזרה מערבית לערבית על-ידי מתרגמים שונים.

כדי לאמוד את הקשרים בין התנגדות למתן זכויות וסיוע למבקשי מקלט לבין איום חברתי-כלכלי נתפס ומרחק חברתי נתפס, כמו גם מאפיינים חברתיים דמוגרפיים רלוונטיים, בחרתי לבחון מודל של משוואות תסוגה (רגרסיה) מבניות (Structural Equation Modeling) בתכנת AMOS[®]. מודל זה מאפשר אמידה בו-זמנית של משתנים חבויים (לטנטיים) בעזרת ניתוח גורמים, ושל היחסים ביניהם, ומאפשר גם אמידה של משתנים בלתי תלויים (אקסוגניים) והקשר שלהם עם המשתנים החבויים השונים. למעשה, המודל מציג אמידה בו-זמנית של מספר גדול של

משוואות תסוגה לינאריות הבודקות את מבנה היחסים בין מספר רב של משתנים בפיקוח על גורמים אחרים (כמו למשל מתאמים בין שונויות הטעויות).

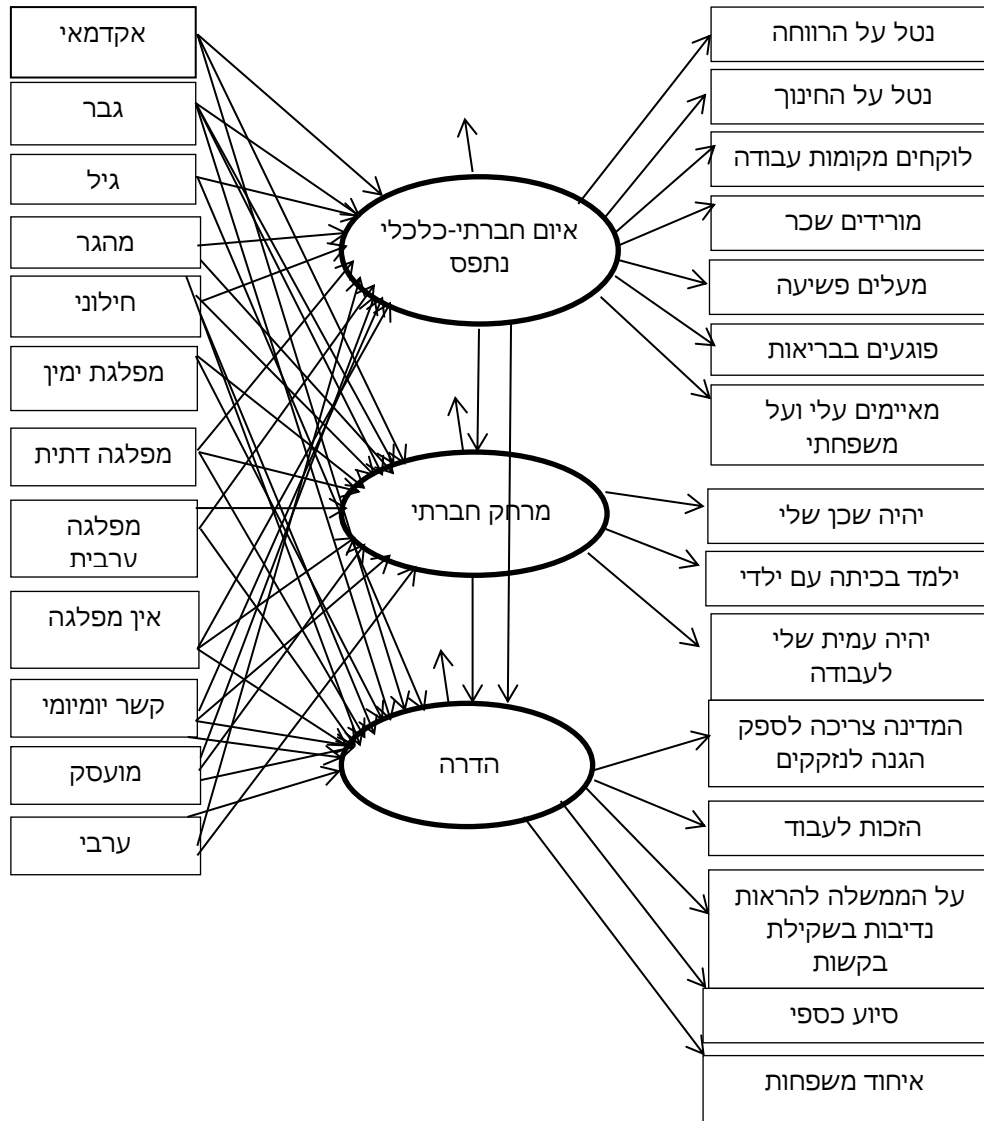
המשתנה התלוי במחקר הנוכחי הוא הדרה של מבקשי מקלט מזכויות ומסיוע הומניטרי. בפרט, המשתנה התלוי הינו משתנה חבוי הנמדד באמצעות חמישה היגדים המתייחסים לחמש פרקטיקות מדיניות: מחויבות של ישראל להגן על מי שנמצאים בצרה; מתן אישורי עבודה למבקשי מקלט שהגישו בקשת מקלט; מתן סיוע כספי לאנשים אלו; הפגנת נדיבות בשקילת בקשות מקלט; מתן זכות לאיחוד משפחות לפליטים מוכרים. כל ההיגדים נמדדו על גבי סולם הנע בין 1 (מתנגד מאוד) ל-7 (מסכים מאוד). הפכתי את הסולם בכל ההיגדים כך שציון גבוה יותר על גבי משתנה זה יעיד על התנגדות רבה יותר לפרקטיקות השונות כלומר על הדרה. טעינויות ההיגדים על גבי המשתנה החבוי מוצגים בנספח 1.

המודל התאורטי מנבא את עמדות הציבור כלפי פרקטיקות מדיניות שיש להפעיל כלפי מבקשי מקלט בעזרת רמת האיום החברתי-כלכלי הנתפס, והמרחק החברתי הנתפס. כדי למדוד את רמת האיום החברתי-כלכלי הנתפס, עשיתי שימוש בשבעה היגדים המתייחסים לממדים שונים של החיים בישראל ובפרט לשוק העבודה (לוקחים משרות ומורידים שכר); למדיניות הרווחה (נטל על החינוך ועל הרווחה); לבריאות הציבור; לרמת הפשיעה; לביטחון האישי. הסולם של ההיגדים נע בין 1 (מתנגד מאוד) ל-7 (מסכים מאוד), ולכן, ככל שהערך של המשתנה גבוה יותר, רמת האיום הנתפס גבוהה יותר. טעינויות ההיגדים על גבי המשתנה החבוי מוצגים בנספח 1.

ההיגדים שנבחרו לבחינת המרחק החברתי הנתפס הציגו תסריטים לפיהם מבקשי המקלט יהיו עמיתים לעבודה, ילמדו יחד עם הילד בכיתה, או יהיו שכנים של הנחקרים. הנחקרים התבקשו לציין עד כמה הם ירגישו נוח בכל אחד מן התסריטים. הסולם לשלושת ההיגדים נע גם הוא בין 1 (לא נוח כלל) ל-7 (נוח מאוד). לעיתים, סולמות אלו מובנים כמייצגים רמות משתנות של קרבה כאשר מי שנכונים לעבוד עם חבר קבוצת החוץ, לא בהכרח מוכנים לגור לידו, ומי שמוכנים לגור ליד חבר קבוצת חוץ, לא בהכרח מוכנים להכניסו למשפחה בקשרי נישואין. ואולם, במחקר הנוכחי, מרחק חברתי נתפס נמדד כשילוב בין שלושת התסריטים, וההנחה המובלעת היא כי שככול שהממוצע של הנחקרים על גבי השילוב הזה גבוה יותר, כך המרחק שהם חשים מה'אחר' הוא גדול יותר (ראו גם Gorodzeisky, 2013; Raijman, 2013). לשם בהירות, בפרשנות הממצאים הפכתי את הסולם, כך שככול שהערך על גבי המשתנה הוא גבוה יותר, כך המרחק החברתי הנתפס רב יותר. טעינויות ההיגדים על גבי המשתנה החבוי מוצגים בנספח 1. בנוסף לשני המשתנים החבויים הללו, ובהמשך לתאוריות שהוצגו קודם לכן, המודל מתייחס למאפיינים חברתיים וכלכליים של הנחקרים ועל-ידי כך מאפשר גם אמידה של האיום החברתי-כלכלי הממשי והקשר שלו למשתנים התלויים. השכלה נמדדת על-ידי משתנה דמה לנחקרים בעלי תואר אקדמי, ומצב תעסוקתי על-ידי השוואה של מועסקים לשאר הנחקרים. כמו כן, המודל מתייחס להזדהות הפוליטית של הנחקרים (הזדהות עם מפלגות ימין, מרכז, שמאל, מפלגות דתיות ומפלגות ערביות ומי שלא מזדהים עם אף מפלגה) ולמידת הדתיות שלהם (חילוניים, מסורתיים, דתיים, חרדים), וכך אומד גם את האיום הנובע מן הזהות הקבוצתית של הנחקרים ואת הקשר שלו עם המשתנים התלויים האחרים. הקשר בין קיומו של מגע יומיומי של הנחקרים עם מבקשי מקלט לבין המשתנים התלויים האחרים נבחן אף הוא במודל בעזרת השאלה האם את/ה נתקל/ת

במבקשי מקלט בחיי היומיום (כן/לא). בנוסף, המודל מפקח על המוצא האתנו-לאומי של הנחקרים (ערבים/יהודים), גיל הנחקרים, המגדר, והאם נולדו בישראל או לא.

המודל התאורטי מוצג באיור מס' 1 להלן.

הממצאים

התפלגות הנחקרים על גבי המשתנים השונים שנכללו במודל מוצגת בלוח מספר 1. מן הלוח עולה ראשית כי המדגם מכיל מעט יותר נשים מגברים (53% ו-47% בהתאמה לנשים ולגברים), וכי הגיל הממוצע של הנחקרים הוא 45 בקירוב. כמו כן, כ-60% מן הנחקרים דיווחו כי הם נתקלו או נתקלים במבקשי מקלט בחיי היומיום שלהם. אקדמאים הם בעלי ייצוג יתר במדגם עם 45% בעלי תואר ראשון או תארים מתקדמים יותר. כ-71% מן הנחקרים דיווחו כי הם מועסקים. כשליש מן הנחקרים הם ערבים אזרחי ישראל, וכשני שליש הם יהודים.⁹ כ-23% מן הנחקרים דיווחו כי הם מזדהים עם מפלגות ימין (הליכוד, ישראל ביתנו, או הבית היהודי), כ-11% דיווחו כי הם מזדהים עם מפלגות מרכז (יש עתיד, התנועה, קדימה), וכ-13% דיווחו כי הם מזדהים עם מפלגת שמאל (העבודה, מרצ). כ-6% דיווחו כי הם מזדהים עם מפלגות דתיות (ש"ס, יהדות התורה), וכ-9% נוספים דיווחו כי הם מזדהים עם מפלגות ערביות (כולל חדש). עוד חשוב לציין כי 35% מן הנחקרים דיווחו כי אין מפלגה המייצגת את עמדותיהם. נתון זה הולם את ממצאי מדד הדמוקרטיה הישראלית לשנת 2012 בה ציינו מעל 50% מן היהודים והערבים כי אין מפלגה המייצגת את השקפותיהם הפוליטיות (הרמן ואחרים, 2012).

לוח 1: התפלגות הנחקרים על-פי משתנים חברתיים דמוגרפיים

משתנה	התפלגות באחוזים
מין	
גברים	47.3
נשים	52.7
גיל בשנים (ממוצע וסטיות תקן)	44.9 (14.8)
מגע יומיומי	
לא	41
כן	58.9
השכלה אקדמית	
לא	55.1
כן	44.9
מצב תעסוקתי	
מועסק	70.9
לא מועסק	28
מוצא אתנו-לאומי	
ערבי	29.4
יהודי	70.6
רקע מהגר	
לא	80
כן	20
מידת דתיות	
חילוני	36
מסורתי, דתי או חרדי	61.3
הזדהות פוליטית	
מפלגות ימין	22.9
מפלגות מרכז	10.8
מפלגות שמאל	12.7
מפלגות דתיות	6.1
מפלגה ערבית	9.1
מפלגות אחרות	3.3
אין מפלגה	35
N	708

לוח 2 מציג את התפלגות הנחקרים על פני ההיגדים המרכיבים את המשתנים החבויים השונים במודל התאורטי: איום חברתי-כלכלי נתפס, מרחק חברתי נתפס והדרה. בלוח אני מפרידה בין יהודים לערבים. מהתבוננות בממוצע הנחקרים על גבי ההיגדים האומדים את רמת האיום החברתי-כלכלי הנתפס, עולה כי הנחקרים רואים במבקשי המקלט איום על החברה בישראל, אולם רמת האיום היא מתונה (להשוואה עם עמדות כלפי מהגרי עבודה, ראו הרמן ואחרים, 2011). בקרב יהודים, ההסכמה הרבה ביותר נמצאה עם ההיגדים המתייחסים לתחום הרווחה ולתחום הפשיעה. בהקשר זה מעניין לציין כי כיום, מבקשי המקלט אינם זכאים להטבות אותן מספקים שירותי הרווחה בישראל. בקרב הנחקרים הערבים, ההסכמה הרבה ביותר נמצאה עם ההיגדים המתייחסים לשוק העבודה (Raijman & Hochman, 2010). ממצאים אלו אינם מפתיעים נוכח העובדה שבישראל, הערבים מיוצגים יותר במשרות ובענפים אליהם נכנסו מבקשי המקלט לעומת היהודים. למעט רמת ההסכמה עם ההיגד המתייחס לאיום של מבקשי המקלט על בריאות הציבור, ההבדלים בין יהודים לערבים ברמת האיום החברתי-כלכלי הנתפס הם מובהקים סטטיסטית.

תחושת אי הנוחות עליה מדווחים הנחקרים מתסריטים בהם מבקשי המקלט הם שכנים שלהם היא גבוהה יותר מתחושת אי הנוחות עליה הם מדווחים מתסריטים בהם הם יהיו עמיתים שלהם לעבודה או חברים לספסל הלימודים של ילדיהם (ממוצע של 5.19 או של 5.0 אצל יהודים ואצל ערבים בהתאמה לגבי שכנות, ממוצע של 4.4 ליהודים ו-4.3 לערבים לגבי הכיתה של הילד, וממוצע של 4 ליהודים ושל 4.2 לערבים לגבי שותפות בעבודה). ממצא זה עולה בקנה אחד עם ממצאים קודמים לגבי קבוצות אחרות של זרים בישראל, למשל זה של מדד הדמוקרטיה של המכון הישראלי לדמוקרטיה בו דיווחו 48% מן הנחקרים (היהודים) כי היה מפריע להם לקבל עובדים זרים כשכנים (הרמן ואחרים, 2015). ההבדלים בין יהודים לערבים במרחק החברתי הנתפס אינם מובהקים סטטיסטית.

לבסוף, מלוח 2 עולה כי הנחקרים, יהודים וערבים כאחד, מביעים התנגדות לפרקטיקות המדיניות החיוביות, ואולם גם כאן, במרבית ההיגדים נרשמו ממוצעים מתונים יחסית המצויים בקרבת אמצע הסולם: רמת ההתנגדות הגבוהה ביותר אצל יהודים נמצאה למתן סיוע כספי (ממוצע של 5.1) ואצל הערבים לנדיבות בשקילת בקשות מקלט (ממוצע של 4.5) ואילו רמת ההתנגדות הנמוכה ביותר בקרב היהודים והערבים כאחד נמצאה למחויבותה של ישראל לספק הגנה למי שנמצא בצרה (ממוצע של 3.5 ושל 2.4 ליהודים ולערבים בהתאמה). הבדלים מובהקים בין יהודים לערבים נמצאו לגבי מחויבותה של ישראל לסייע לאנשים בצרה, נדיבות בשקילת בקשות מקלט, ומתן סיוע כספי.

לוח 2: התפלגות הנחקרים על פני ההיגדים המרכיבים את משתני הפקטור*

משתנים	יהודים ממוצע (ס.ת.)	ערבים ממוצע (ס.ת.)
איום חברתי-כלכלי נתפס		
מבקשי המקלט בישראל מהווים נטל על מערכת שירותי הרווחה שהמדינה מספקת	5.74 (1.8)	4.5 (2.2)
מבקשי המקלט בישראל מהווים נטל על מערכת החינוך	4.91 (2.2)	4.1 (2.3)
מבקשי המקלט לוקחים מקומות עבודה מהישראלים	4.57 (2.3)	5.3 (2.2)
נוכחותם של מבקשי המקלט מורידה את רמת השכר של כלל העובדים בישראל	4.32 (2.2)	5.1 (2.3)
נוכחותם של מבקשי המקלט בישראל מעלה את שיעור הפשיעה	5.77 (1.7)	4.55 (2.3)
נוכחותם של מבקשי המקלט מסכנת את בריאות הציבור בישראל	4.8 (2.1)	4.5 (2.4)
נוכחותם של מבקשי המקלט פוגעת בביטחון האישי שלך ושל משפחתך	4.39 (2.4)	3.21 (2.4)
מרחק חברתי נתפס		
באיו מידה תרגיש בנוח אם מבקש מקלט יהיה שכנך	5.19 (2)	5.0 (2)
באיו מידה תרגיש בנוח אם מבקש מקלט ילמד עם בנך באותה כיתה	4.44 (2.3)	4.28 (2.6)
באיו מידה תרגיש בנוח אם מבקש מקלט יהיה עמיתך לעבודה	4.0 (2.3)	4.18 (2.2)
הדרה		
על ישראל להציע הגנה ומקלט לאנשים בצרה	3.55 (2.2)	2.42 (2.1)
בזמן ששוקלים את פניית מבקש המקלט לקבל מעמד של פליט, יש לאפשר לו לעבוד בישראל	4.25 (2.4)	4.00 (2.2)
על הממשלה לגלות נדיבות באישור פניות מבקשי המקלט לקבלת מעמד פליט	5.06 (2)	4.51 (2.2)
בזמן ששוקלים את פניות מבקשי המקלט לקבל מעמד של פליט, יש להעניק להם סיוע כספי	5.11 (2)	4.16 (2.3)
יש לאפשר למבקשי מקלט שבקשותיהם למעמד פליט אושרו לצרף אליהם את בני משפחתם הקרובה	5.21 (2.2)	4.92 (2.3)
N	500	208

*הבדלים מובהקים סטטיסטית ברמת מובהקות של 0.05 מודגשים.

לוח 2 מספק מידע חשוב להבנת עמדותיהם של הנחקרים כלפי מבקשי המקלט והמדיניות של ישראל כלפיהם ואולם, מטרת המחקר הנוכחי היא לבחון את היחסים בין עמדות אלו. לשם כך, אמדתי מודל משוואות מבניות הכולל מגוון רחב של קשרים בין עמדות הנחקרים לגבי מתן זכויות וסיוע הומניטרי למבקשי מקלט, לבין גורמים שנמצאו להיות קשורים בעמדות דומות בתאוריה ובספרות המחקרית. חשוב לציין כי מודל משוואות מבניות אינו מהווה מודל סיבתי, אלא מכיל מידע מתאמי בלבד. לכן, מודל כזה יכול להצביע על קשרים אפשריים בין גורמים שונים ועל היחסים בין מערכות קשרים שונות אבל אינו מספק הסבר סיבתי לתופעות נצפות. ממצאי המודל

מוצגים בלוח 3. עיון במאפיינים החברתיים-דמוגרפיים מעלה כי עלייה בגיל הנחקרים קשורה באופן חיובי ($\beta=0.13$) ברמת האיום החברתי-כלכלי הנתפס שלהם. כמו כן נמצא כי ההזדהות הפוליטית של הנחקרים קשורה ברמת האיום החברתי-כלכלי הנתפס. רמת האיום החברתי-כלכלי הנתפס גבוהה יותר בקרב נחקרים שהביעו הזדהות עם מפלגות ימין או עם מפלגות דתיות, לעומת מצביעי מפלגות שמאל ומרכז ($\beta=0.24$ ו- $\beta=0.12$ למפלגות ימין ולמפלגות דתיות בהתאמה). המקדם של מצביעי מפלגות ערביות שלילי, ומצביע לכן על רמה נמוכה יותר של איום בקרב נחקרים אלו ביחס למצביעי מפלגות שמאל ומרכז אבל המתאם איננו מובהק סטטיסטית.¹⁰ ממצאי המודל מראים כי קיים רמת האיום החברתי-כלכלי הנתפס נמוכה יותר בקרב חילוניים לעומת מסורתיים, דתיים וחרדים ובקרב ערבים לעומת יהודים ($\beta=-0.15$ ו- $\beta=-0.16$ לחילוניים ולערבים בהתאמה). רמת האיום החברתי-כלכלי הנתפס נמוכה יותר גם בקרב נחקרים שיש להם מגע יומיומי עם מבקשי מקלט ($\beta=-0.09$) לעומת מי שאין להם, זאת בהתאם לתאוריית המגע של אלפורט (Allport, 1954). הסימן השלילי לצד המקדמים של אקדמאים ושל מועסקים מעיד על תמיכה בהשערה המקובלת לפיה יש קשר שלילי בין השכלה ומצב תעסוקתי לאיום חברתי-כלכלי נתפס אך המקדמים אינם מובהקים סטטיסטית.

לוח 3: מקדמי תסוגה מתוקננים (טעויות התקן) ממודל המשוואות המבניות

הדרה	מרחק חברתי	איום חברתי-כלכלי נתפס	
0.22** (0.04)	0.52** (0.05)	---	איום חברתי-כלכלי נתפס
0.59** (0.05)	---	---	מרחק חברתי
0.07* (0.08)	-0.07* (0.11)	-0.03 (0.11)	גברים
-0.01 (0.00)	-0.03 (0.00)	0.13** (0.00)	גיל
-0.02 (0.09)	-0.03 (0.11)	-0.07 (0.12)	אקדמאים
0.03 (0.10)	0.00 (0.12)	-0.01 (0.13)	מועסקים
0.01 (0.10)	-0.10** (0.12)	-0.15** (0.13)	חילוניים
0.07 (0.12)	0.16** (0.15)	0.24** (0.16)	מצביעי ימין
0.02 (0.18)	0.05 (0.23)	-0.04 (0.24)	מצביעי מפלגות ערביות
0.05 (0.20)	0.14** (0.25)	0.12** (0.26)	מצביעי מפלגות דתיות
0.07 (0.11)	0.03 (0.14)	0.05 (0.14)	אין מפלגה
-0.15** (0.13)	0.12* (0.16)	-0.16** (0.16)	ערבים
-0.07* (0.11)	0.09* (0.14)	0.04 (0.15)	מהגרים כללי
-0.01 (0.09)	0.03 (0.11)	-0.09* (0.11)	יש מגע יום-יומי עם מבקשי מקלט
	708		N
	2.69 (p<0.000)		CHI ² /DF
	0.938		CFI
	0.049		RMSEA
	0.651		P Close

בעמודה האמצעית מוצגים מקדמי הרגרסיה המתוקננים של הגורמים המנבאים מרחק חברתי נתפס ממבקשי המקלט. ראשית ניתן לראות כי כצפוי, עלייה ברמת האיום החברתי-כלכלי הנתפס, מעלה את המרחק החברתי שחשים הנחקרים ממבקשי המקלט ($\beta=0.52$). עוד עולה מן הממצאים כי המרחק החברתי שחשים גברים ממבקשי המקלט נמוך מזה שחשות נשים ($\beta=-0.07$). חילוניים חשים מרחק חברתי נמוך יותר ממבקשי המקלט ביחס למסורתיים, דתיים או חרדים ($\beta=-0.10$), ונחקרים המזדהים עם מפלגות ימין ומפלגות דתיות חשים מרחק חברתי רב יותר ממבקשי המקלט ביחס למי שדיווחו כי הם מזדהים עם מפלגות שמאל או מרכז ($\beta=0.16$), ו- $\beta=0.14$ למפלגות ימין ולמפלגות דתיות בהתאמה). ערבים חשים מרחק חברתי רב יותר ממבקשי המקלט לעומת ישראלים שהוריהם נולדו בישראל ($\beta=0.12$). בנקודה זו חשוב להזכיר כי במדגם הנוכחי, הערבים מהווים כשליש מן הנחקרים, זאת בניגוד לשיעורם באוכלוסייה בישראל העומד על כ-20%. מהגרים חשים מרחק חברתי רב יותר ממבקשי מקלט ביחס לילידי ישראל ($\beta=0.09$). העמודה השמאלית בלוח 3 מציגה את מקדמי הרגרסיה המתוקננים של המשתנים המנבאים הדרה או התנגדות לפרקטיקות מדיניות חוביות כלפי מבקשי המקלט. הממצאים מראים כי כאשר רמת האיום החברתי-כלכלי ורמת המרחק החברתי הנתפס עולה, עולה גם התנגדות הנחקרים למתן זכויות וסיוע למבקשי מקלט ($\beta=0.22$), ו- $\beta=0.59$ לאיום חברתי-כלכלי נתפס ולמרחק חברתי נתפס בהתאמה). בפיקוח על כלל המשתנים, התנגדות למתן זכויות וסיוע למבקשי מקלט נמצאה במתאם מובהק סטטיסטית עם שלושה מאפיינים דמוגרפיים בלבד: נמצאה רמת ההתנגדות גבוהה יותר אצל גברים לעומת נשים ($\beta=0.07$), ונמוכה יותר אצל ערבים ($\beta=-0.15$) לעומת יהודים ואצל מהגרים לעומת ילידי ישראל ($\beta=-0.07$). ממצאים אלו מעידים למעשה על כך שהקשר בין מאפיינים חברתיים-דמוגרפיים כמו מידת דתיות או הזדהות פוליטית הוא עקיף בלבד. מאפיינים אלו מעצבים את רמת האיום החברתי-כלכלי הנתפס ואת רמת המרחק החברתי ואלו בתורם מסבירים את רמת ההתנגדות למתן זכויות וסיוע למבקשי מקלט.

השורות האחרונות בלוח 3 מציגות את מדדי ההתאמה של הנתונים למודל. המדדים מצביעים על התאמה טובה, ואולם נשאלת השאלה, האם המודל המוצע מתאים טוב יותר לנתונים ביחס למודל אלטרנטיבי שבו מרחק חברתי נתפס איננו מתווך בקשר בין איום חברתי-כלכלי נתפס להדרה. כדי להשיב על שאלה זו, ערכתי השוואה בין שני מודלים: במודל הראשון אפשרתי למקדם הרגרסיה בין איום חברתי-כלכלי נתפס למרחק חברתי נתפס להשתנות, ואילו במודל השני, מקדם זה הוגבל ל-0 כלומר, ללא תיווך. כל שאר מרכיבי המודל נותרו זהים. ממצאי ההשוואה מצביעים על הבדל מובהק ($p<0.000$) בין שני המודלים עם מדדי התאמה טובים יותר למודל הכולל תיווך לעומת זה האלטרנטיבי. עם זאת, חשוב לציין כי גם המדדים שהתקבלו עבור המודל ללא תיווך עומדים בקריטריונים המקובלים (נספח 2).

לוח 4 מציג את ההשפעות הישירות והעקיפות (דרך איום חברתי-כלכלי נתפס או מרחק חברתי נתפס) על הדרה של מבקשי מקלט בצורה בהירה יותר, על מנת לסייע בהבנה של מודל התיווך המוצע. הלוח מפרט את המקדמים המתוקננים. מן הלוח ניתן לראות כי חלק הארי מן ההשפעה של איום חברתי-כלכלי נתפס על הדרה עובר, כפי שהמודל מציע, דרך המרחק החברתי הנתפס. גם ההשפעה של הצבעה למפלגת ימין ושל חילוניות, המודדים איום סימבולי, על הדרה היא בעיקרה עקיפה דרך איום חברתי-כלכלי או מרחק חברתי נתפס. ההשפעה של השתייכות לקבוצה הערבית על הדרה לעומת זאת היא בעיקרה ישירה.

לוח 4: פירוק להשפעות ישירות ועקיפות על הדרה (מקדמים מתוקננים)

השפעות עקיפות מתוקננות על הדרה	השפעות ישירות מתוקננות על הדרה	השפעות כלליות מתוקננות על הדרה	
0.08	-0.08	0.00	גברים
0.05	-0.01	0.04	גיל
-0.06	-0.02	-0.07	אקדמאים
-0.01	0.03	0.02	מועסקים
-0.14	0.01	-0.13	חילוניים
0.22	0.07	0.29	מצביעי ימין
0.006	0.02	0.03	מצביעי מפלגות ערביות
0.15	-0.05	0.19	מצביעי מפלגות דתיות
0.04	0.07	0.11	אין מפלגה
-0.02	-0.15	-0.17	ערבים
0.07	-0.07	0.001	מהגרים כללי
-0.03	-0.01	-0.04	יש מגע יומיומי עם מבקשי מקלט
0.31	0.22	0.52	איום חברתי-כלכלי נתפס
---	0.59	0.59	מרחק חברתי

מסקנות

לאור שינויים בהרכב של ההגירה הלא-יהודית לישראל, עלה הצורך לבחון האם עמדות הציבור כלפי מבקשי המקלט דומות לעמדות שלו כלפי מהגרי העבודה והאם הן מבוססות על מנגנונים דומים או לא. שאלה זו מעניינת במיוחד נוכח העובדה כי מבקשי מקלט הם קבוצה חדשה יחסית בישראל, שלא מגיעה לתקופה מוגבלת, שחוקיות נוכחותה בישראל מוטלת נכון להיום בספק, ושהדיון בעניינה נוגע גם בתחומי המוסר וההומניטריות ומחויבותה של ישראל לחוק הבין-לאומי.

ממצאי המחקר מעלים ראשית כי הציבור בישראל רואה במבקשי המקלט איום חברתי וכלכלי, אך רמת האיום היא מתונה. הממצאים מעלים כי נחקרים המזדהים עם מפלגות ימין ומפלגות דתיות מראים רמות גבוהות יותר של איום חברתי-כלכלי נתפס, ואילו נחקרים חילוניים מראים רמות נמוכות יותר של איום. ממצא זה עולה בקנה אחד עם תאוריית הזהות החברתית לפיה אנשים, שעבורם קבוצת הפנים מוגדרת במונחים אתנו-לאומיים צפויים לחוש איום רב יותר מצד חברי קבוצות חוץ המנסים לחדור אליה. לא נמצא קשר מובהק בין איום חברתי-כלכלי ממשי שנבחן באמצעות ההשכלה והמעמד של הנחקרים בשוק העבודה, לבין רמת האיום החברתי-כלכלי הנתפס, המרחק החברתי הנתפס, או עמדות הנחקרים לגבי מתן זכויות וסיוע למבקשי מקלט.

בהתאם למודל התאורטי ובפיקוח על מאפיינים חברתיים דמוגרפיים שונים, נמצא כי המרחק החברתי הנתפס עולה כאשר רמת האיום החברתי-כלכלי הנתפס עולה. לצד האיום החברתי-כלכלי הנתפס, גם ההזדהות הפוליטית, רמת הדתיות של הנחקרים והשתייכותם הלאומית (יהודים או ערבים), מנבאות את המרחק החברתי הנתפס. בנוסף למאפיינים אלו, הממצאים העלו כי מהגרים חשים מרחק חברתי רב יותר ממבקשי המקלט ביחס לילידי ישראל וכי גברים חשים מרחק חברתי קטן יותר מהם ביחס לנשים. ייתכן וניתן להסביר את הפערים בין

גברים לנשים בעובדה שרוב מבקשי המקלט בישראל הם גברים, ובשיח הציבורי נתון זה מתפרש לעיתים כמהווה איום על ביטחונן של הנשים באופן מיוחד.

עוד עולה מן הממצאים כי רמת ההדרה של מבקשי המקלט עולה ככל שהאיום החברתי-כלכלי הנתפס והמרחק החברתי הנתפס, מתווכים בקשר בין מרבית המאפיינים החברתיים-דמוגרפיים לבין הדרתם של מבקשי מקלט. גברים הראו התנגדות רבה יותר למתן זכויות וסיוע לעומת נשים למרות שהראו רמות נמוכות יותר של איום ושל מרחק חברתי נתפס. מהגרים לעומת זאת, מראים התנגדות נמוכה יותר למתן זכויות וסיוע למבקשי מקלט לעומת ילידי ישראל, זאת למרות שהם מראים רמות גבוהות יותר של איום חברתי-כלכלי חברתי נתפס ושל מרחק חברתי נתפס. גם נחקרים ערבים מראים התנגדות נמוכה יותר לפרקטיקות חיוביות כלפי מבקשי מקלט לעומת היהודים, גם בפיקוח על משתנים אלו.

ההבדלים בין ערבים ליהודים עולים בקנה אחד עם ממצאי מדד הדמוקרטיה הישראלית לשנת 2015 בו דווח כי ללא פיקוח על מאפיינים סוציו-כלכליים אחרים, יהודים מראים עמדות שליליות יותר כלפי מהגרי עבודה לעומת הערבים (הרמן ואחרים 2015). ממצא זה מעניין במיוחד נוכח העניין הגובר בספרות בסוגיה של עמדות של מיעוטים כלפי מיעוטים אחרים (Halapuu, 2014; Paas & Tammaru 2013; Hindriks, Verkuyten & Coenders 2014). בהקשר הישראלי, הממצא מפתיע נוכח העובדה כי מבקשי המקלט מתחרים בפועל בשוק העבודה בעיקר עם הערבים אזרחי ישראל ולא עם היהודים, שעובדים על-פי-רוב במשרות המקנות סטטוס גבוה יותר. בהתאם לכך, מחקרים שעסקו בעמדות כלפי מהגרי עבודה מראים כי בפיקוח על משתנים סוציו-דמוגרפיים, הערבים מדירים יותר לעומת היהודים (Raijman & Semyonov, 2004). ואולם חשוב גם לזכור כי מבקשי המקלט מרוכזים בעיקר בערים יהודיות ולכן הם מאיימים פחות על שירותי הרווחה, החינוך והבריאות שניתנים לציבור הערבי ביישובים הערבים.

המחקר הנוכחי הוא מהראשונים לעסוק בעמדות הציבור בישראל כלפי מבקשי מקלט, אוכלוסייה מהגרת חדשה יחסית שניצבת כבר כעשור במרכז השיח הציבורי והפוליטי בישראל. מרכזיותה של סוגיית מבקשי המקלט בשיח הציבורי בישראל נובעת בין השאר מכך שהיא מאתגרת ערכים שונים: מחד, היא מעלה את הצורך של המדינה להגן על ריבונותה ועל גבולותיה הן מפני מהגרים והן מפני לחצים בין-לאומיים. מאידך, היא תובעת דיון בצורך של המדינה לפעול על-פי אמות מוסר הומניטריות ולקיים את מחויבותיה הבין-לאומיות בהקשר זה. בנוסף, בשונה ממהגרי העבודה החיים בישראל ונוכחותם בה היא זמנית (או בלתי חוקית), מבקשי המקלט אינם זמניים בהגדרה, ולא ניתן לדעת את משך שהייתם כאן ומה תהיינה ההשפעות של שהותם בישראל על החברה.

ממצאי המחקר מעלים כי רמת האיום החברתי-כלכלי הנתפס מהווה גורם מרכזי לצמיחתן של עמדות מדירות כלפי מבקשי המקלט - גם במישור ההתנהגותי באמצעות הגברת המרחק החברתי הנתפס, וגם במישור האידיאולוגי - באמצעות התנגדות למדיניות חיובית כלפיהם. השיח הפוליטי המציג את מבקשי המקלט בישראל כמסתננים המנצלים לרעה את זכותם למקלט, משתקף בעמדותיו של הציבור כלפיהם. עמדות אלו מעוצבות על-ידי מנגנונים דומים למנגנונים האחראים על עמדות כלפי קבוצות אחרות של זרים - הצורך לשמור על קבוצת הפנים מפני זרים, והאיום שאותם זרים מהווים על החברה. ממצא זה מרמז על כך שנטרול תחושת

האיום החברתי-כלכלי הנתפס, תוכל לצמצם את המרחק החברתי הנתפס ולהפחית את התנגדות הציבור למתן זכויות וסיוע למבקשי המקלט.

על אף חשיבותם של הממצאים שהוצגו כאן, חשוב להזכיר כי המחקר הנוכחי הוא בעל אופי מתאמי בלבד. כמו כן ברצוני להזכיר כי המחקר הנוכחי אינו מקיף את כלל הגורמים הידועים בספרות כמשפיעים על הדרה, וכי ייתכן וחלק מן הגורמים שלא נבחנו אחראיים גם הם על הממצאים המתוארים כאן. מחקרים עתידיים יוכלו להאיר זוויות נוספות בעמדות הציבור בישראל כלפי מבקשי המקלט תוך עיסוק בתרומתם של גורמים אלו.

הערות

¹ <http://www.ynetnews.com/articles/0,7340,L-3414994,00.html> Last visited 30.7.2015

² <http://www.haaretz.com/print-edition/opinion/what-do-we-have-in-common-with-them-anyway-1.247743> Last visited 30.7.2015

³ כך למשל, ארגוני החברה האזרחית מספקים למבקשי המקלט סיוע משפטי בהשגת מעמד חוקי בישראל, בהגשת בקשות מקלט, ובמתן שירותים חברתיים ורפואיים שונים.

⁴ חלק מאישורי השהייה מגבילים את איסור ההעסקה לאזור אילת ותל-אביב.

⁵ נוסח זה הינו ציטוט מדבריו של שר הפנים לשעבר אלי ישי 16.8.2012 (אפרים, 2012).

⁶ ליאור, 2015. <http://www.haaretz.co.il/news/law/.premium-1.2688388> כניסה אחרונה: 30.7.2015.

⁷ עד כה עזבו את מדינת ישראל באופן הזה יותר מ-2,612 אנשים (רשות האוכלוסין וההגירה 2016).

⁸ איום סימבולי נבחן על-פי-רוב באמצעות היגדים יעודיים המשקפים חשש לאובדן התרבות של קבוצת הפנים או היתרון היחסי של תרבות זו בחברה, ואולם במחקר הנוכחי בחרתי שלא לעסוק בהיבט זה. הסיבה העיקרית לכך היא כי השיח הציבורי על מבקשי המקלט בישראל לא עוסק בדרך כלל באיומים מסוג זה אלא בהיבטים של ביטחון, ריבונות המדינה והסוגיה הדמוגרפית הנתפסת כאיום קיומי ולא תרבותי-סמלי.

⁹ בניתוח שלא מוצג כאן בחנתי גם את המוצא האתני של היהודים (אשכנזים, מזרחיים, נחקרים שאבותיהם נולדו בישראל ומהגרים מברית המועצות לשעבר). כ-22% דיווחו כי הם ממוצא אתני אשכנזי (הם או אבותיהם ילידי מדינות אירופה, אמריקה או אוקייניה). כ-23% מבין הנחקרים היהודים הם ממוצא אתני מזרחי (הם או אבותיהם ילידי מדינות המזרח התיכון וצפון אפריקה), וכ-9% הן מהגרים מברית המועצות לשעבר. אולם לא נמצאו הבדלים מובהקים סטטיסטיים בין קבוצות המוצא השונות.

¹⁰ הרוב המוחץ של מצביעי המפלגות הערביות הם ערבים, ואולם רוב הערבים (60%) דיווחו כי אין מפלגה המייצגת אותם.

רשימת מקורות

אפרים, ע' (2012). "אלי ישי: הוריתי על מעצר אריתריאים וסודנים, אמאס עליהם את חייהם". *Ynet*. כניסה אחרונה: 23.6.2016.

ברמן, י' (2015). *המבוכ: הגירה, מעמד זכויות אדם*. המוקד לפליטים ולמהגרים, רופאים לזכויות אדם, והאגודה לזכויות האזרח בישראל. <http://hotline.org.il/publication/themaze> כניסה אחרונה: 26.6.2016

הרמן, ת', אטמור, נ', הבר, כ', הלר, א', וולטר, ד', ולבל, י' (2011). *מדד הדמוקרטיה הישראלית 2011*. המכון הישראלי לדמוקרטיה (www.idi.org.il)

הרמן, ת', אטמור, נ', הלר, א', ולבל, י' (2012). *מדד הדמוקרטיה הישראלית 2012*. המכון הישראלי לדמוקרטיה (www.idi.org.il)

הרמן, ת', הלר, א', כהן, ח', ובובליל, ד' (2015). *מדד הדמוקרטיה הישראלית 2015*. המכון הישראלי לדמוקרטיה (www.idi.org.il)

- ליאור, א' (2015). הארץ. <http://www.haaretz.co.il/news/law/.premium-1.2688388> כניסה אחרונה: 30.7.2015
- רייכמן, ר' (2009). הגירה לישראל: מיפוי מגמות ומחקרים אמפיריים 1990-2006. *סוציולוגיה ישראלית*, 2(2), 379-339.
- רם, א' (1999). בין הנשק והמשק: ישראל בעידן העולמקומי. *סוציולוגיה ישראלית* ב(1), 145-99.
- רשות האוכלוסין וההגירה (2016). *נתוני זרים בישראל*. רבעון ראשון.
- Allport, G.W. (1954). *The nature of prejudice*. Cambridge, MA: Adison Wesley.
- Ariely, G. (2011). Spheres of citizenship: The role of distinct perceived threats in legitimizing allocation of political, welfare and cultural rights in Israel. *International Journal of Intercultural Relations*, 35(2), 213-225. Retrieved February 15, 2015 (<http://linkinghub.elsevier.com/retrieve/pii/S0147176710000933>).
- Blalock, H.M. (1967). *Toward a theory of minority group relations*. New York: John Wiley and Sons.
- Blumer, H. (1958). Race prejudice as a sense of group position. *The Pacific Sociological Review*, 1(1), 3-7.
- Bobo, L., & Hutchings, V.L. (1996). Perceptions of racial group competition: Extending Blumer's theory of group position to a multiracial social context. *American Sociological Review*, 61(6), 951-972.
- Bobo, L., & Kluegel, J.R. (1993). Opposition to race-targeting: Self-interest, stratification ideology, or racial attitudes? *American Sociological Review*, 58(4), 443-464.
- Case, C., Greely, A., & Fuchs, S. (1989). Social determinants of racial prejudice. *Sociological Perspectives*, 32, 469-483.
- Corrigan, P.W., Edwards, A.B., Green, A., Diwan, S.L., & Penn, D.L. (2001). Prejudice, social distance, and familiarity with mental illness. *Schizophrenia bulletin*, 27(2), 219.
- Davidov, E., & Meuleman, B. (2012). Explaining attitudes towards immigration policies in European Countries: The role of human values. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 38(5), 37-41.
- Duckitt, J. (2006). Differential effects of right wing authoritarianism and social dominance orientation on outgroup attitudes and their mediation by threat from and competitiveness to outgroups. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 32(5), 684-696.
- Duriez, T., Meeus, J., & Vansteenkiste, M. (2012). Why are some people more susceptible to ingroup threat than others? The importance of a relative extrinsic to intrinsic value orientation. *Journal of Research in Personality*, 46(2), 164-172.
- Esses, V.M., Dovidio, J.F., Lynne, M.J., & Armstrong, T.L. (2001). The immigration dilemma: The role of perceived group competition, ethnic prejudice, and national identity. *Journal of Social Issues*, 57(3), 389-412.
- Facchini, G., & Mayda, A.M. (2012). Individual attitudes towards skilled migration: An empirical analysis across countries. *The World Economy*, 35(2), 183-196.
- Gorodzeisky, A. (2013). Mechanisms of Exclusion: Attitudes toward allocation of social rights to out-group population. *Ethnic and Racial Studies*, 36(5), 795-817.
- Gorodzeisky, A., & Semyonov, M. (2009). Terms of exclusion: Public views towards admission and allocation of rights to immigrants in European countries. *Ethnic and Racial Studies*,

- 32(3), 37–41.
- Green, E.G.T. (2009). Who can enter? A multilevel analysis on public support for immigration criteria across 20 European countries. *Group Processes & Intergroup Relations*, 12(1), 41–60.
- Guimond, S., Dambrun, M., Michinov, N., & Duarte, S. (2003). Does social dominance generate prejudice? Integrating individual and contextual determinants of intergroup cognitions. *Journal of Personality and Social Psychology*, 84(4), 697–721.
- Halapuu, V., Paas, T., & Tammaru, T. (2013). *Is institutional trust related to the attitudes towards immigrants in Europe? A study of majority and minority population (No. 2013014)*. Norface Research Programme on Migration, Department of Economics, University College London.
- Hindriks, P., Verkuyten, M., & Coenders, M. (2014). Interminority attitudes: The roles of ethnic and national identification, contact, and multiculturalism. *Social Psychology Quarterly*, 77(1), 54–74.
- Huddy, L., Feldman S., Taber C., & Lahav, G. (2005). Threat, anxiety, and support of antiterrorism policies. *American Journal of Political Science*, 49(3), 593–608.
- Kalir, B. (2015). The Jewish state of anxiety: Between moral obligation and fearism in the treatment of African asylum seekers in Israel. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 41(4), 580–598.
- Kritzman-Amir, T. (2009). 'Otherness' as the underlying principle in Israel's asylum regime. *Israel Law Review*, 42(3), 603–627.
- Kritzman-Amir, T., & Shumacher, Y. (2012). Refugees and asylum seekers in the state of Israel. *Israel Journal of Foreign Affairs*, 6(3), 97–111.
- Lewin-Epstein, N., & Levanon, A. (2005). National identity and attitudes towards migrants findings from the ISSP. *International Journal on Multicultural Societies*, 7(2), 90–118.
- Louis, W.R., Duck, J.M., Terry D.J., Schuller R., & Lalonde, R.N. (2007). Why do citizens want to keep refugees out? Threats, fairness and hostile norms in the treatment of asylum seekers. *European Journal of Social Psychology*, 37(1), 53–73.
- Lubbers, M., Coenders, M., & Scheepers, P. (2006). Objections to asylum seeker centres: Individual and contextual determinants of resistance to small and large centres in the Netherlands. *European Sociological Review*, 22(3), 243–257.
- McKay, F.H., Thomas, S.L., & Kneebone, S. (2012). 'It would be okay if they came through the proper channels': Community perceptions and attitudes toward asylum seekers in Australia. *Journal of Refugee Studies*, 25(1), 113–133.
- Mclaren, L., & Johnson, M. (2007). Resources, group conflict and symbols: Explaining anti-immigration hostility in Britain. *Political Studies*, 55, 709–732.
- Meuleman, B., Davidov, E., & Billiet, J. (2009). Changing attitudes toward immigration in Europe, 2002–2007: A dynamic group conflict theory approach. *Social Science Research*, 38(2), 352–365.
- Millington, G. (2010). Racism, class ethos and Place: The value of context in narratives about asylum seekers. *The Sociological Review*, 58(3), 361–380.
- Nickerson, A.M., & Louis, W.R. (2008). Nationality versus humanity? Personality, identity, and norms in relation to attitudes toward asylum seekers. *Journal of Applied Social*

- Psychology*, 38(3), 796–817.
- Olzak, S. (1994). *The dynamics of ethnic competition and conflict*. Stanford: Stanford University Press.
- Oyamot, C.M., Fisher, E.L., Deason G., & Borgida, E. (2012). Attitudes toward Immigrants: The interactive role of the authoritarian predisposition, social norms, and humanitarian values. *Journal of Experimental Social Psychology*, 48(1), 97–105.
- Paz, Y. (2011). Ordered disorder: African asylum seekers in Israel and discursive challenges to an emerging refugee regime. *New Issues in Refugee Research*, UNHCR Research papers 205.
- Pedahzur, A., & Yishai, Y. (1999). Hatred by hated People: Xenophobia in Israel. *Studies in Conflict and Terrorism*, 22(2), 101–117.
- Pettigrew, T.F., & Tropp, L.R. (2006). A Meta-analytic test of intergroup contact theory. *Journal of personality and social psychology*, 90(5), 751–783.
- Pichler, F. (2010). Foundations of anti-immigrant sentiment: The variable nature of perceived group threat across changing European societies, 2002–2006. *International Journal of Comparative Sociology*, 51(6), 445–469.
- Quillian, L. (1995). Prejudice as a response to perceived group threat: Population composition and anti-immigrant and racial prejudice in Europe. *American Sociological Review*, 60(4), 586–611.
- Raijman, R. (2013). Foreigners and outsiders: Exclusionist attitudes towards labour migrants in Israel. *International Migration*, 51(1), 136–151.
- Raijman, R., & Hochman, O. (2010). Minority views of competition: Attitudes of Israeli Arabs towards labor migrants and noncitizen Palestinians. In: Salzborn et al. (Eds.), *Methods, theories, and empirical applications in the social sciences*. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften.
- Raijman, R., & Hochman, O. (2011). National attachments, economic competition, and social exclusion of non-ethnic migrants in Israel: A mixed-methods approach. *Quality & Quantity*, 45(6), 1151–1174.
- Raijman, R., & Semyonov, M. (2004). Perceived threat and exclusionary attitudes towards foreign workers in Israel. *Ethnic and Racial Studies*, 27(5), 780–799.
- Raijman, R., Semyonov, M., & Schmidt, P. (2003). Do foreigners deserve rights? Determinants of public views towards foreigners in Germany and Israel. *European Sociological Review*, 19(4), 379–392.
- Savelkoul, M., Scheepers, P., Tolsma, J., & Hagendoorn, L. (2010). Anti-Muslim attitudes in the Netherlands: Tests of contradictory hypotheses derived from ethnic competition theory and intergroup contact theory. *European Sociological Review*, 27(6), 741–758.
- Scheepers, P., Gijsberts, M., & Coenders, M. (2002). Ethnic exclusionism in European countries public opposition to civil rights for legal migrants as a response to perceived ethnic threat. *European Sociological Review*, 18(1), 17–34.
- Semyonov, M., Raijman, R., & Gorodzeisky, A. (2006). The rise of anti-foreigner sentiment in European societies, 1988–2000. *American Sociological Review*, 71(3), 426–449.
- Smootha, S. (1992). *Arabs and Jews in Israel*. Boulder San Francisco: Westview Press.
- Tajfel, H., & Turner, J.C. (1986). The social identity theory of intergroup behavior. In: S.

- Worchel & W.G. Austin (Eds.), *Psychology of intergroup relations*. Chicago: Nelson Hall Publisher.
- Verkuyten, M., & Kinket, B. (2000). Social distances in a multi ethnic society: The ethnic hierarchy among Dutch preadolescents. *Social Psychology Quarterly*, 63(1), 75.
- Wimmer, A. (1997). Explaining xenophobia and racism: A critical review of current research approaches. *Comparative Political Studies*, 20(1), 17–41.
- Yaron, H., Hashimshony-Yaffe, N., & Campbell, J. (2013). "Infiltrators" or refugees? An analysis of Israel's policy towards African asylum-seekers. *International Migration*, 51(4), 144-157.

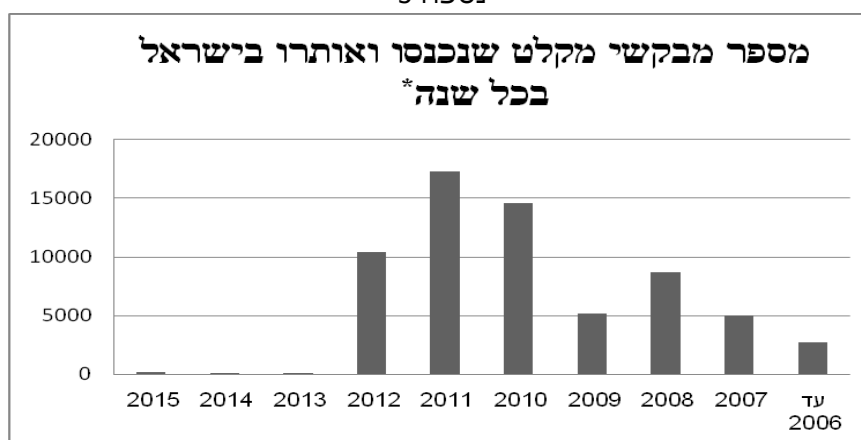
נספח 1: טעינויות מתוקננות של ההיגדים על גבי הפקטורים (factor loadings)

ההיגד	β
איום חברתי-כלכלי נתפס	
מבקשי המקלט בישראל מהווים נטל על מערכת שירותי הרווחה שהמדינה מספקת	0.71
מבקשי המקלט בישראל מהווים נטל על מערכת החינוך	0.75
מבקשי המקלט לוקחים מקומות עבודה מהישראלים	0.58
נוכחותם של מבקשי המקלט מורידה את רמת השכר של כלל העובדים בישראל	0.54
נוכחותם של מבקשי המקלט בישראל מעלה את שיעור הפשיעה	0.76
נוכחותם של מבקשי המקלט בישראל מסכנת את בריאות הציבור בישראל	0.73
נוכחותם של מבקשי המקלט בישראל פוגעת בביטחון האישי שלך ושל משפחתך	0.66
מרחק חברתי נתפס	
באיזו מידה תרגיש בנוח אם מבקש מקלט יהיה שכנך	0.76
באיזו מידה תרגיש בנוח אם מבקש מקלט ילמד עם בנך באותה כיתה	0.93
באיזו מידה תרגיש בנוח אם מבקש מקלט יהיה עמיתך לעבודה	0.84
הדרה	
על ישראל להציע הגנה ומקלט לאנשים בצרה	0.57
בזמן ששוקלים את פניית מבקש המקלט לקבל מעמד של פליט, יש לאפשר לו לעבוד בישראל	0.73
על הממשלה לגלות נדיבות באישור פניות מבקשי המקלט לקבלת מעמד פליט	0.76
בזמן ששוקלים את פניות מבקשי המקלט לקבל מעמד של פליט, יש להעניק להם סיוע כספי	0.51
יש לאפשר למבקשי מקלט שבקשותיהם למעמד פליט אושרו לצרף אליהם את בני משפחתם הקרובה	0.53
N	708

נספח 2: השוואה בין מודלים

מודל התיווך המוצע	המודל המתחרה ללא תיווך	
2.69 ($p < 0.000$)	3.39 ($p < 0.000$)	Chi2\df
0.938	0.912	CFI
0.049	0.058	RMSEA
0.651	0.000	Pclose

נספח 3

* לפי נתוני רשות האוכלוסין וההגירה (מהדורה 1/2016) טבלה א1 כניסה אחרונה : 23.6.2016

https://www.gov.il/BlobFolder/generalpage/foreign_workers_stats/he/Q1_2016.pdf

Where Time Stands Still: Holot Detention Facility and the Israeli Anti-Infiltration Law

Hadas Yaron Mesgena and Oran Ramati

Abstract

This article discusses the anti-infiltration law and detention of African asylum seekers in Holot in the Negev desert in Israel. The detention facility was built following an amendment to the 1954 anti-infiltration law legislated in the wake of the 1948 war. While the original ordinance was directed against Palestinian and other Arab nationals, the amendment was intended to imprison the Eritrean and Sudanese nationals who began entering Israel in 2006 in search of protection. Seeking to identify how Israeli policy, the judicial system, activists, and detainees are affected by the Israeli-Arab/Palestinian conflict and/or global factors, the article explores the Holot detention facility as a type of “camp” and township. On the basis of archival records from the 1950s, petitions, legal decisions, reports, and the voices of the detainees in Holot, it analyzes the facility and the policies governing detention therein in the larger context of Israeli politics.

Keywords: Holot, African asylum seekers, anti-infiltration law, detention, refugee camps, townships

Introduction

In 2013 the Israeli Supreme Court accepted a petition against the “anti-infiltration law,” forcing the state to amend it. In the wake of this process, an open facility for asylum seekers was built and opened in the Negev desert. The following year (2014) large numbers of Eritreans and Sudanese who had found their way into the country began to receive directives to relocate to this facility. Its first inmates came from the first wave of refugees and asylum seekers to cross the Egyptian border. This order created panic within the two communities, whose members regarded it as sentencing them to indefinite detention. Despite experiencing a heightened sense of insecurity, fear, confusion, and anger, they joined forces and began protesting the move, holding mass demonstrations in Tel Aviv and Jerusalem, marches from Holot to Jerusalem, and strikes (Ephraim, 2014). Following another petition submitted by human rights organizations contesting the amended law, the Supreme Court ordered all those detained in Holot to be released within 90 days (September 2014).

The Holot facility’s being erected as a direct result of the anti-infiltration law, here we explore the origins of the “infiltration” notion and the anti-infiltration law, seeking to understand the intersection between illegal migration, anti-immigration policies, and human rights laws, and the way local/national politics affects Israeli anti-immigration policy. We also look at how

the African asylum seekers interpret this policy (compare Berman 2015) and understand the meaning of the detention to which they are subjected.

Taking a sociopolitical perspective and examining the relevance of large-scale factors to migration and asylum policies, the study follows the direction outlined by previous research that demonstrates how (forced) migration constitutes part of the political history and culture of nation-states. Democratization in Spain, for example, is inseparable from the struggle for the inclusion of migrants and religious minorities (Guia, 2014). Migration policy is thus linked to national political structure, but also shapes state politics. Other scholars draw attention to the way European immigration policy reflects the colonial past (van Walsum, Jones , & Legene 2013) indicating how this is true of The Netherlands. In the Israeli case, we must thus inquire into the effect of the Israeli-Arab/Palestinian conflict and legislation governing the Arab/Palestinian community in the early years of the state on Israeli policy toward African refugees and asylum seekers. We therefore wish to combine two areas of study which are often kept separate, namely non-Jewish migration and asylum and the Israeli-Palestinian conflict. Juxtaposing the two, we believe, can shed light on the specificity of Israel's anti-migration and asylum policy. But we also wish to show the way Holot and the discourse produced in relation to African refugees by politicians and other public figures is embedded in such trends elsewhere in the world, more particularly the refugee camp as a spatial device for segregation and control.

As a detention facility, Holot can therefore also be addressed from the perspective of the global context, where "illegal" migration is pushed to the "margins of the world" (Agier, 2008). The construction of walls and camps and the operation of sea patrols (Nair, 2008) are common state, governmental, and regional strategies, also employed by Israel. The refugee camp in its diverse forms across the globe epitomizes the "desert" that exists beyond time, space, and society, constituting a liminal space of "bare lives" (Agier, 2008, p. 49). As Agier observes on the townships of apartheid South Africa: "The camps thus form an urban reality marked both by the frozen time of the indigenous quarters of colonial towns, and by the amputation of apartheid townships" (2008, p. 59). Framing Holot in this spatial/temporal sense, we examine how far it possesses the hallmarks of the township and racial separation.

The study is based on archival research at the Israeli State Archives, five in-depth qualitative interviews with detainees at Holot during 2014 by the researchers, four trips to Holot for informal conversations and observations of events held outside the facility, and other written sources, such as human rights reports, petitions, and court decisions. The archival material analyzed and discussed was collected from material labeled "Infiltration" or "Refugees" dating back to the early years of the state. Not all the files were perused—only selected files from those on legislation and field reports detailing arrest and deportation.

Our historical investigation was motivated by the present situation, and the links between the infiltration in the 1950s and Holot today. We seek to portray Holot from diverse angles, highlighting the various forces and actors that produce, undermine, reproduce and

legitimize/delegitimize the facility. In this way we hope to gain a deeper understanding of its local and global aspects and social/spatial features as a “refugee camp.”

Although Africans—primarily from Western Africa—began entering Israel as early as the 1990s (Sabar, 2008), they generally entered via the airport and were defined as “illegal” migrants. Only a small number from Liberia and Sierra Leone received protection because of the danger to their lives. Since 2006 Israel has experienced a much larger wave, first from Sudan and later Eritrea. The former are primarily from South Sudan and Darfur, fleeing the war and ethnic cleansing in those regions. The latter are refugees from forced military service and political persecution. Many of those who crossed into Israel in 2005/6 lived in Cairo for shorter or longer periods. After the 2005 Mustafa Mahmud demonstration, however, during which the demonstrators were shot by Egyptian police, many understood that Egypt was no longer safe and they sought to cross into Israel. In the wake of the media and public “outcry” in Israel against this influx in 2012, the government erected a wall along the border with Egypt to prevent further irruptions. According to the Israeli authorities, 47,137 Africans who entered through the Egyptian border are now resident in the country.¹

The majority of Africans receive an S2A5 Conditional Release Visa pending their application for an A5 Temporary Resident Visa. Requiring extension every few months, this protects them from arrest and deportation. While other nationals may be deported to their country of origin if their asylum application is rejected, Eritrean, Sudanese, and DRC asylum seekers (as well as other nationals in the past) fall under the “non-removal policy” (Lijnders, 2012). More recently, Eritreans and Sudanese have been allowed to submit individual asylum applications (Harel, 2015). Very few have been granted refugee status, however. Significantly, the asylum theoretically available rests on a bureaucratic procedure, as no asylum law has ever been passed by the Knesset (the Israeli parliament) even more than fifty years after Israel signed the refugee convention (Kritzman-Amir 2015).

The majority of the African asylum seekers in Israel are young men resident in the Tel Aviv area. Their visas do not explicitly allow them to work—employers therefore are often reluctant to hire them; nevertheless, they fill a number of economic niches in Israel, for example, in the restaurant and hotel industries. Their lack of status directly influences their everyday lives, condemning them to exist without social or economic rights such as health insurance and in constant fear, never knowing whether the law may change threatening their future in the country, but also their very lives (Yaron-Mesgena, 2015).

“Infiltration” into Israel in the 1950s

The legal basis on which African asylum seekers have been detained since 2006 and the Holot detention facility established, is the anti-infiltration law passed in 1954. In this subsection we discuss the early version of the law in order to comprehend not only the legal basis for Israel's current policy, but also the ties between Israeli's policy on Palestinian refugees and African

forced migration. The 1954 law defines an infiltrator as one who has entered Israel knowingly and unlawfully and who at any time between 16 Kislev, 5708 (29 November 1947) and his entry was

- (1) a national or citizen of Lebanon, Egypt, Syria, Saudi Arabia, Transjordan, Iraq, or Yemen;
or
- (2) a resident or visitor in one of those countries or in any part of Palestine outside Israel;
or
- (3) a Palestinian citizen or Palestinian resident without nationality or citizenship or whose nationality or citizenship was doubtful and who, during the said period, left his ordinary place of residence in an area which has become a part of Israel for a place outside Israel.²

As its formulation makes clear, rather than seeking to prevent the entry of foreign nationals, this ordinance was primarily designed to stop Palestinians and other Arab nationals entering the country in the wake of the 1948 war, more particularly to prevent the reentry of Palestinian refugees into the country. The original aim of the law is of importance in this case since it can explain why defining Africans as infiltrators and detaining them according to the law constructs them as a threat to national security, even if their sole offense is unlawfully entering the country. Moreover, an “infiltrator” in the Israeli collective memory is one who sought to attack and hurt Israeli citizens and property (Kemp 1991). The infiltrator—*mistanen* in Hebrew, *feda’i* (plural *fedayeen*) in Arabic—is therefore typically regarded as a political agitator supported by Arab states. However, while infiltration during the 1950s was indeed part of violent political actions, the non-violent, migratory aspect of infiltration has been forgotten.

Archival records from the early 1950s relating to border security and penetration demonstrate that infiltration was divided into two types: individuals seeking to (re)enter Israel as migrants, and *fedayeen*. So in those years infiltration was described as both violent and non-violent unauthorized entry into the country, and a threat to human lives and to property. According to Bracha (1998), those who fell into these two categories were motivated by a wish to visit/return, gather their harvests, or engage in smuggling and/or political violence. During this period the law was in fact occasionally criticized for failing to differentiate the two classes. For example, MK Bar Yehuda defined infiltrators as “hungry refugees whom the rulers of Arab countries wish to exploit against Israel and infiltrators recruited for small-scale fighting against Israel. The law should take both types into account.”³ Despite this deficiency, it distinguished armed from unarmed infiltrators and the acts committed by the infiltrator, imposing a heavier punishment upon armed and violent infiltrators and allowing the state to detain and to deport infiltrators on the basis of military-court decisions.

While the Israeli authorities were principally disturbed by the possibility of armed, politically-motivated infiltration, the return of Palestinian refugees and the inability to control the country’s borders and population were also a matter of concern. This may help explain the logical connection between national security and African unauthorized migration into the country in

the eyes of the state. Similarly, as we shall also elaborate later in connection with the current anti-infiltration legislation, during the 1950s the state was concerned with cases in which infiltrators easily integrated into the local Arab population; also with issues of documentation and identity, which affected Africans' staying, settling and integrating into the country. Archival records from this period attest that many "infiltrators" were inhabitants of Palestinian villages or hid in convents and other places. The clause relating to assisting them thus sought to discourage Palestinian Israelis from hosting returnees in their villages, homes, or holy sites. One of the prime difficulties lay in distinguishing returnees from non-returnees. A letter from a Major Lavie dated October 1950 to the Arab Affairs Advisor in the Prime Minister's Office, for example, reported:

At dawn, the village was completely surrounded by infantry units ... All the men were gathered together and identified. Search units went from house to house and searched them. 23 infiltrators were arrested and sent back across the border ... 8 civilians were arrested for assisting infiltrators and will stand trial before a military tribunal ... Comments: A large number of the infiltrators were not arrested since they tend to sleep outside the village and return in the morning, allowing them to elude capture.⁴

Records also show that the authorities struggled to identify returnees, frequently encountering cases in which non-returnees married returnees, thereby complicating the deportation process.⁵ With respect to mixed marriages, for example, the Advisor for Arab affairs in the Prime Minister's office reported:

Lately, there have been many cases in which matchmakers in the minority community arranged marriages between men or women with IDs and infiltrators or holders of temporary IDs. Needless to say, such marriages make taking action against infiltrators difficult if the decision is to send them out of the country ...⁵

In this vein, the military authorities also warned against holding "Arab Israelis" and "infiltrators" in custody in order to prevent them exchanging information,⁶ thereby aiming to maintain the "borders" between the local Arab population and those who crossed its borders.

The new anti-infiltration law

As Israel's borders with its Arab neighbors stabilized, the original formulation of the anti-infiltration law became obsolete. Fifty years later, however, the peaceful Egyptian-Israeli border created by the Camp David Accords has once again become the focus of "infiltration" attempts, this time by African refugees and asylum seekers. The first wave could still be defined as "infiltrators" because Sudan was one of the Arab countries that attacked Israel in both 1948 and 1967. Until 2006, the state thus detained them on the basis of the 1954 anti-infiltration law. However, following a petition submitted by human rights organizations against the second amendment of the law on behalf of a number of detainees, it began treating the

asylum seekers as infiltrators only very briefly, immediately proceeding to deal with them under the 1952 Entry Law, which limits and monitors detention.

Still, the original anti-infiltration law remained Israel's preferred method of handling African refugees and asylum seekers. The state then began to target the Sudanese and Eritreans, both groups being protected by the non-removal policy that prevents their forcible repatriation (Lijnders, 2012). In 2008 an amendment to the law passed the first stages of the legislation process in the Knesset, but it was annulled in 2010. In 2012 a new bill was passed that paved the way for the detention of 2,000 persons—including women and children—in Saharonim Prison close to the Egyptian border. The imprisonment of up to 10,000 individuals was declared to be followed, at a detention facility built for that purpose (Petition 7146/12).⁷ This defined an infiltrator as "an individual who is not a resident as specified in Article 1 of the Population Registry Law of 1965 and who has not entered Israel through a border point specified by the Minister of Interior in the Israel Entry Law of 1952" (article 1[2]).

In its response to the petition, the state claimed that the African influx into Israel differed from that experienced by other Western countries:

With regard to infiltration, Israel is in a unique situation and for that reason the way the issue is handled requires special tools. This is due to the fact that Israel is the only Western country (except for the two Spanish colonies in North Africa) that has a relatively long border (about 220 km) that has not been effectively fenced until recently, its geopolitical situation, and its complicated relations with its neighbors. (Supreme Court Decision 7146/12, Article 17, p. 11)

Significantly, the amendment also included a clause stipulating that "infiltrators" in whose country or place of origin security sources indicated activity was taking place "that may endanger Israel's security or of its citizens" were not to be released (Article 30.1.4.2). In that manner the state appropriated the right to detain entire groups which it regarded as a potential threat to national security because their country/place of origin was hostile to Israel—Sudan being a prime example. The state also explicitly stated in its response to the court that Africans were increasing the rate of crime, especially in the southern part of Tel Aviv, thereby posing a threat to the stability and safety of Israeli society (Kritzman-Amir, 2009; McDonnell, 2013).

Politicians and other public figures have consistently asserted that African "infiltration" is a threat to the Jewish state and to a Jewish demographic majority in Israel. For example, in 2010 the Israeli Prime Minister Benjamin Netanyahu declared that it undermines the "Jewish and democratic character of the state."⁸ Journalist Ben Caspit similarly protested against the "left-wing" Israeli demonstrators who joined the African struggle against Holot:

But, gentlemen, this is impossible. Especially in a tiny state with a precarious Jewish majority, numerous minorities in conflict, and limited infrastructure such as Israel. If historians in subsequent decades seek to understand how a huge political sector called the

“peace movement” that just fifteen years ago posed a threat to the government in power disappeared they will identify its origins in this demonstration ...”⁹

Like the Arab “infiltration” of the 1950s, African asylum seekers are thus perceived to endanger the Zionist project and its goal of creating a sovereign Jewish state. Not Jewish, they enter the country without government permission and face possible deportation. Once integrated in the country, it is claimed that they are difficult to weed out. The state has been constantly concerned with issues of identifying Sudanese and Eritreans on the basis of documentation; and other means, questioning their claims as to where they come from and who they are (Yaron Mesgena 2013). The Darfurians and Sudanese are also Muslims; they are frequently smuggled across the Egyptian border by Bedouin smugglers, which associates them more tightly with violence and terror. As MK Anat Berko observed:

There are dormant terror cells amongst those infiltrators who on their way to Israel were ideologically contaminated in the Sinai Peninsula (currently dominated by the ISIS). If this had been a military infiltration, the entire border would have been alerted in order to put a stop to the whole phenomenon. In this case, however, we are facing a large number of people coming from enemy states merely waiting for the right opportunity to act upon their intention.¹⁰

African refugees are thus directly associated with the security threats Israel faces, including the Arab/Palestinian conflict and international terror groups. Although most of the refugees in Israel are Christians from Eritrea—not an enemy state—they are frequently referred to generically as “Sudanese.”

The Israeli public discourse also identifies African asylum seekers as posing a threat to Israeli society in other ways. Regarded as economic migrants, they are accused of seeking to exploit the country, harming its economy and citizens. Their willingness to work for low pay and without benefits makes Israelis fearful of losing out on employment opportunities. They are also held responsible for rising crime rates, especially in south Tel Aviv, in theft, murder, and rape, and introducing dangerous diseases into the country. For example, Prof. Gabi Barabash, Director General of Tel Aviv Sourasky (Ichilov) Medical Center, informed a Knesset meeting that “The women who give birth have viral infectious diseases—tuberculosis, malaria, and aids” (NRG 24/4/13). He is also on record as stating that Africans far outnumber Israelis in developing tuberculosis (65 and 15 cases respectively)—each new sufferer drawing in his or her wake six more potential patients that require an isolated room, separate nurses, and expensive tests (NRG 24/4/13).

Such remarks are not unique to Israeli politicians and state officials. Meyda Yegrnoglu, for example, notes that Muslim immigrants are defined as internal enemies in Europe, posing a threat to the continent’s demography, integrity, and culture (2012:153). In Spain, the attitude to Muslim migrants is a direct function of the country’s collective national narrative, according

to which the country united itself by defeating the Islamic kingdoms of the Iberian Peninsula (Guia, 2014, p. 9). More recently, the high number of refugees entering Europe prompted the Hungarians to distribute a map of Europe showing the dangerous zones infested by violent migrants as part of the referendum campaign (Harrison, 2016). Attitudes to migrants are thus frequently inseparable from national narratives and histories.

When the Israeli Supreme Court accepted a petition against the “anti-infiltration law” in 2013, it ruled that the ordinance contradicted Israel’s Basic Law of human dignity and freedom, thus determining it to be impractical and disproportionate relative to its own purposes. While the state argued that the detention policy was designed to prevent the integration of “infiltrators” into the economy and society, it also acknowledged that it was intended to discourage others from entering Israel. In response, Judge Arbel noted: “A person is placed in custody not because he personally poses a threat but to discourage others. The way he is treated is as a means rather than a goal. This attitude is undoubtedly an additional act of disrespect” (Article 86).

Referring to the “Illegal fighters’ law,” which allows non-Israeli citizens to be detained, she further noted that its legality depended on the threat an individual posed and his or her residence in the occupied territories. In other words, this law is clearly directed at individuals who endanger national security (Arbel, Articles 88, 89). In adducing this ordinance, she sought to point out that only individual African refugees and migrants can be defined as a threat—not an entire group. While not all the judges appealed to this argument, some—such as Judge Fogelman—noted that the legislation sought to amend the anti-infiltration law rather than the Entry Law in order to frame African asylum seekers in the context of the Israeli-Palestinian conflict (Fogelman, Article 13).

Despite this spin, the anti-infiltration law and detention facilities of Holot and Saharonim Prison are reserved exclusively for Africans. Other foreign nationals held for immigration visa violations are held in Givon Prison. Even Africans who entered Israel through Ben-Gurion airport are currently held in separate facilities. The Israel Prison Service classifies inmates as infiltrators (Africans), security prisoners (Arabs) and criminals (the only category reserved for Jewish Israelis).¹¹ This clearly indicates the racial overtones attached to infiltrators in Israel.

In their decision, the judges also adduced alternative solutions to detention in closed facilities, such as those adopted in other countries. For example, in a section entitled “A quick glance across the ocean,” Judge Arbel noted that asylum seekers in Europe were restricted to certain geographical areas and held in open residential facilities (Arbel, Article 107). Following this recommendation, the Knesset once again amended the anti-infiltration law, this time allowing the indefinite detention of Eritreans and Sudanese in an open facility. The state also sought to detain them 24/7 for a year.

Shortly afterwards, the legality of this amendment was challenged by another petition submitted to the Supreme Court (#8425/13):

The respondents [i.e., the state] have not understood the definition of *adam* [a human being] adopted in the verdict, failing to realize that being a human being is an end in and of itself. They have not internalized the fact that all the individuals the law deals with—all those they insist on labeling prejudicially as “infiltrators”—are human beings and should be treated as such. (Introduction, p. 4)¹²

It further asserted that while the state maintains that Holot is an open facility, it is in fact a prison, bearing no resemblance to the facilities and arrangements in other Western countries:

It is a prison to which the border agency arbitrarily sends detainees—individuals who cannot be deported from Israel ... it is a prison within the area of Ktziot Prison, within a military firing zone, remote from settlements, from which there is nowhere to go by foot. A prison in the desert ... a prison, in which detainees need to show up three times a day for roll call.

In its September 2014 decision, the Supreme Court again ruled that the anti-infiltration law violates the “human dignity and freedom” guaranteed by the Knesset Basic Law and is therefore unconstitutional. On this occasion, the president of the court and two other judges formed a minority opinion in rejecting the petition, one of the latter agreeing that Holot should be closed down but siding with the minority opinion with respect to 24/7 detention. In his conclusion, Judge Fogelman, representing the majority view, wrote:

The challenge Israel has faced and is facing in the disorderly entry of thousands of infiltrators into Israel is complicated. Our decision adduces the social, economic, and other issues this raises. Everyone acknowledges that the state cannot rest on its laurels and must address the problem, not only because the power lies in its hands but also because it is responsible for its citizens and residents. There are no magical solutions. At the heart of our decision must stand the legality of the means adopted. In a democratic state, not all means are acceptable. This is also true in the case before us now. However difficult the task before the state, we must remember that those who are already in the country are here with us. They have a right to the right of freedom and dignity according to universal human rights. These can only be violated for a worthy end and to the minimum degree necessary. The means the state has adopted do not meet these criteria and are therefore not constitutionally legal. The terms determined in the amendment, whose annulment we herein declare, completely rather than proportionally violate the right to human freedom, the right of every human being, contravening accepted Israeli principles and those of the civilized world. (Fogelman, Article 213)¹³

After the Supreme Court declared the law to be unconstitutional, the Knesset amended it once again in 2014.¹⁴ The state shortened the period of detention and reduced the duty to sign in with the prison authorities to once a day. Contested in court yet again, this time the court criticized the length of detention and the fact that when detainees were released they were replaced by new ones. Therefore, the court's decision this time can be understood as a “mixed”

one, since the court ordered shortening the period of detention but did not rule out detention entirely as a measure taken by the state to discourage unauthorized migration.

At the edge of the world: Testimonies from Holot

As demonstrated above, the African asylum seekers who have entered Israel via Sinai since 2006 have been primarily framed in terms of the Israeli-Arab/Palestinian conflict and the Israeli narrative relating to borders and movements of people. In this section we examine Holot from the detainees' perspective, discussing its spatial-temporal features in order to establish the category of "camp" into which it falls according to a global classification.

Holot is populated primarily by Sudanese, with a small group of Eritreans. As suggested by the press, this may reflect the former's willingness to agree to voluntary repatriation.¹⁵ The statistics confirm that more Sudanese than Eritreans left the country last year.¹⁶ All those in Holot are single men resident in Israel for several years—part of the policy of preventing integration/intermarriage. Many have nonetheless learned Hebrew and acclimatized to Israeli society and culture, also developing contacts with human rights organizations and activists.

Located close to the Egyptian border, the detention facility is surrounded by sand and abandoned agricultural constructions, lying within sight of Saharonim Prison. Upon arrival, visitors are greeted by a vista of young men condemned to aimless pursuits. When we asked a detainee what he sees as he walks around the facility he summarized the view succinctly in three words: "Nothing [laughing] ... trees ... the army."¹⁷ Another interviewee told us that the facility being remote from other cities, and all the detainees being required to sign in three times a day, going far is out of the question: "I can go to Tel Aviv or Beersheba, but I have until ten o'clock. It's a very short time." Without being able to go anywhere, most wander about the facility all day with nothing to do.

This is a prominent aspect of the temporal dimension of the detention facility. While both the detainees and human rights organizations describe the sense of eternity it exudes, the fact that they must sign in three times a day makes them feel that time no longer belongs to them. The Hotline for Refugees and Migrants (Rozen & Kobaliyov-Livi, 2014) reports of detainees speaking of the terrible boredom they endure, isolated from the rest of the country and without work or former friends, colleagues, community, etc.: "All day I do nothing. Most of the time I lie in bed depressed"; "Most of the time I stand in line: there is a line to get food, three times a day I stand in line to sign in, but the longest line is when one wants to leave and enter prison ..." (Rozen & Kobaliyov-Livi, 2014, p. 14). With nothing to get up for in the morning, many do not bother with breakfast, staying in bed all day.

Some refuse to allow the conditions to govern them, however. After escaping, some live in the country illegally. Others seek ways to deal with and resist the attempt to deprive them of their freedom and autonomy. Various committees have been established to organize the detainees' lives and as forms of action and protest. Cultural events such as musical

performances, plays, and photo exhibitions are held. Small restaurants selling Sudanese and Eritrean food have been set up outside the facility, providing a source of business and a place for gathering together and eating tasty, familiar food (Rozen & Kobaliyov-Livi, 2014; Rozen, 2015). But as soon as these spring up they are dismantled, the authorities citing hygienic and sanitation grounds (Glazer & Yehiel, 2015).

How do the detainees themselves understand their detention, and what arguments do they make regarding their incarceration? Interviewing several in 2014, we found that some were confused: "It's very difficult, because there are many questions in our minds. We don't know why they are treating us like this, why they are keeping us in this place." Others were partially aware of the reasons the government cites. One of the Sudanese detainees, for example, observed: "The citizens do not like us because we are not of the same religion or color, we are not citizens of the state." He also understood how they are criminalized in order to justify their treatment: "Outside, people [i.e., asylum seekers] cannot work, so they wander around and people say they are drug addicts. Anything that is not good they put on the Sudanese, so now we are in Holot."

The Holot detainees also linked the establishment of the facility with control of the border: "Now, they have closed the border. Many people having arrived, they want to protect the country. That's fine—every state protects its border, it's part of their responsibility." One drew attention to the issue of perceiving African newcomers in terms of the Other: "The problem, you see, is that they don't want the Sudanese, the Eritreans, the Africans. I don't know what they think of us." Others are aware of the terminology employed in the Israeli discourse: "There are also those who tell us this is a Jewish state, we don't want Sudanese here." One compared Holot and Saharonim, understanding that the two facilities carry different connotations in Israeli minds: "The problem is that when we were in Saharonim [Prison] they treated us as infiltrators and they didn't want to recognize us and deal with us as refugees. But when they transfer us to Holot, it's like half-accepting."

One noted that the fact that Sudan perceives Israel as an enemy state, just as Israel views Sudan as hostile, did not discourage him from coming to Israel: "They [Sudan] see Israel as an enemy. In our passport they write that we can go to any country in the world—except Israel. I'm actually against this ... I believe Israel is the greatest nation in the world." Others reported to the Hotline for Refugees and Migrants that officials in Holot insult them on precisely these grounds: "Israelis don't like you, they don't want to see you because of your color and other things I won't say." They also interpret the decision to confine them in Holot as a denial of their humanity: "So when they put us in Holot, you know, it's like someone refuses [to accept] you as a human being. If they accepted us or believed we are human beings, [they would know] that we should not be in this place." The Hotline for Refugees and Migrants cited similar statements; one detainee told them: "I've been so long in prison, a little more and I shall

become an animal. I don't have a head anymore, I don't study, I don't work, I don't do anything, I don't feel like a human being anymore" (Rozen & Kobaliyov-Livi, 2014, p. 16).

Those we interviewed frequently referred to international law and the situation in other countries. One of them explained what he thought the government should do:

The state does not have many ways, it has two. It can take responsibility for the refugee applications because it signed the 1951 convention and thus has responsibility for us. If it does not have the power, if it doesn't want to take responsibility for the refugees here, if it doesn't want to examine the applications, it can hand them over to the UN. The UN knows how to deal with our situation, our problem."

Another Sudanese also observed:

The State of Israel should act in good faith. It's not that anyone who comes here, you can treat him however you want. People ask you for refugee status. If a guest comes to my home, I [cannot] close the door and tell him: you cannot leave the house or sleep in the bed. I ask the State of Israel for refugee status, to be here with proper papers. If not, it [should] assist me to leave for a third country—a good country, such as Europe, America, Canada ...

Most of the detainees insist that in reality Holot is a closed facility—a prison designed to pressure them into leaving the country:

In February, a month ago, I went to the Ministry of Interior to renew my visa. The immigration police asked me: "Do you want to go to Holot and stay there? You'll spend your whole life in the facility." I said: "I have no problem. I will go to Holot, where there's no time, nothing.

Holot is thus perceived as a dangerous place the detainees cannot leave, where everything—showering, eating, etc.—involves a queue. One spoke of this in terms of "psychological pressure":

What they do, they do on purpose ... in the facilities in the First World, if you went to the United States or Europe you [would] see [that the facility] is open 24 hours [a day], no one interrogates you, you can go anywhere, you're not told when to go to sleep or sleep here or there. You're part of the facility until you get proper papers. But here, they operate through psychology. They say: If you don't want to sign, go back to your country.

Conclusion

We have discussed the detention of Sudanese and Eritreans in Israel on the basis of the amendments made to the 1954 anti-infiltration law. Despite numerous Supreme Court rulings, detainees are still held in Holot on the basis of the fourth amendment to the law. From the perspective of the state, defining African asylum seekers as infiltrators serves an ideological

purpose, enabling it to frame non-Jewish migration as a national threat associated with the Israeli-Arab/Palestinian conflict. While the Supreme Court's decisions have drawn attention to the conditions in other Western countries, the state persists in arguing that Israel is a unique case. This perspective differs from the humanitarian view adopted by some jurists in the 1950s, who included Palestinian refugees in settlements relating to refugees and international law (Ben-Nun, 2013). While in the 1950s the Supreme Court restricted the government's deportation campaign, many of the deportations being contested, it did not criticize the general policy, preserving its own Zionist ideological basis and acknowledging the influence of the public and political spheres. In relation to the current law, however, its principal commitment is to universalistic values and a global perspective.

Holot bears features that strongly resemble a refugee camp. Although defined by the state as a type of residential facility common in Western countries, it lies in the desert, far removed from urban centers. In Agier's (2008) description, it forms a liminal zone where time stands still. While controlled by the Israeli authorities, it comprises an extraterritorial space reserved exclusively for Africans, no visitors being allowed to enter without permission. It thus constitutes a type of township whose goal is to remove the African presence from Israeli national territory. While other refugee camps serve humanitarian purposes, thus forming part of a humanitarian regime, Holot falls under the jurisdiction of the prison authorities, its sole purpose being to segregate Africans from Israeli society and encourage them to leave the country.

From the perspective of the interplay between global trends and local histories and politics, the presence of thousands of Africans in the country exacerbates fears that Israeli sovereignty and the Jewish character of the state are under threat. The passing of the anti-infiltration law and failure to institute an asylum law attests that Israel favors a nationalist ideology rather than a liberal or post-national attitude in regard to this issue. Thus despite the expense incurred in operating the facility, the detention of thousands is adopted as the preferred policy because it is deemed to discourage new refugees from arriving and veteran ones from settling in the country. The rejection of asylum applications, failure to deal with the majority, and "persuasion" to accept voluntary departure and deportation to a third country (Rwanda or Uganda) puts pressure on refugees to leave the country or remain stuck there without social rights or hope for the future, the threat of deportation constantly hanging over their heads. At the same time, the activities undertaken by various human rights organizations and the Supreme Court's response to two petitions points to a vision contrary to the nationalist ideology espoused by other segments of society and the state—one relevant not only to refugees and asylum seekers but also to human rights and democracy as a whole.

From the detainees' own viewpoint, while some are aware of the discourse that leads to their exclusion, most focus on Israel's international obligations rather than the country's collective narrative, Jewish history, and the legacy of the Holocaust. At the same time as

seeking to preserve its Jewish character and sovereignty, the state also construes non-Jewish migration in nationalistic terms—an approach somewhat disguised by its matching measures adopted elsewhere in the world. Its anti-immigration and asylum policies are founded on a law that goes back to the early years of its existence, designed to deal with Palestinian returnees and political violence. For their part, the refugees maintain the right to cross borders, live freely in Israel, and move to another Western country while retaining their own national identity, resting their case on international laws such as the Refugee Convention and appealing to international governments.

In this article we thus made a further contribution to the study of African refugees living in Israel. While previous studies have often explored migration and forced migration in Israel (since the 1990s) separately from the Israeli-Palestinian conflict, treating the two as almost irrelevant to one another, in this piece we set out to investigate how legislation and discourse concerning African refugees are inseparable from the formative role the Israeli-Palestinian conflict plays in the country's history and politics ¹⁹. Africans and Palestinians endanger the Zionist project, homogeneity and Jewish dominance, and are therefore a matter of national security. With this, we aimed at showing how Israel's policy on African forced migration should be understood both in its national context as well as in the light of current global trends, pushing migrants and refugees away, placing them in places where time stands still.

Endnotes

- (1) See Data on Foreigners in Israel, Population Authority October 2016: https://www.gov.il/BlobFolder/generalpage/foreign_workers_stats/he/foreign_workers_STAT_S_Q3_0.pdf (Hebrew).
- (2) <http://www.israellawresourcecenter.org/emergencyregs/fulltext/preventioninfiltrationlaw.htm>. While legal immigration is grounded in the Law of Return, the Israeli Entry Law of 1952 deals with non-Jewish migration, including deportation. The anti-infiltration law was thus an additional measure that sought to tackle Palestinian migration.
- (3) *Haboker* 22/12/1953; ISA Gimel Lamed 17098/44, Security of Borders Law, Offense, and Sentencing.
- (4) ISA Gimel Lamed 17110/41, Searching and Deporting Infiltrators in the Galilee.
- (5) ISA Gimel Lamed 17103/44, Registration of Infiltrators in Jaffa.
- (6) ISA 26/11/1950, Refugees/Infiltrators, Gimel 13/5808.
- (7) ISA Detention of Infiltrators Procedure, Gimel Lamed 17110/18.
- (8) Petition HCJ 7146/12: <http://www.acri.org.il/he/wp-content/uploads/2012/10/hit-histanenut.pdf>.
- (9) <http://www.plitim.co.il/1313.html>.

- (10) <http://statuscope.co.il> 20.6.2016, 12:34:08.
- (11) 17/10/14 <http://www.kr8.co.il/BRPortal/br/P102.jsp?arc=791857>.
- (12) Petition H CJ 8425/13: <http://www.acri.org.il/he/wp-content/uploads/2013/12/hit8425.pdf>.
- (13) Prison Authorities Website: <http://www.ips.gov.il/Web/He/Research/Statistics/Prisoners/Default.aspx>.
- (14) Petition HCJ Desta 8665/15.
- (15) <http://elyon1.court.gov.il/files/13/850/073/m19/13073850.m19.htm>.
- (16) *Hamehager*, November 2014: <http://the-migrant.co.il/he/node/17>.
- (17) According to the Population Agency Data on Foreigners in Israel, October 2014, while 4,005 Sudanese left Israel in 2014 only 1,214 Eritreans did so.
- (18) For purposes of clarity, we have lightly edited the asylum seekers' comments, seeking to remain as faithful to possible to their forms of expression at the same time as properly conveying the point.
- (19) For an exception, see the work done by Rajman and Kemp (2007) examining the connection between the dynamics of the Israeli Palestinian conflict and the growth in authorized and unauthorized labor migration in Israel. See also the work done by Mann (2015) examining Israeli discourses on African, Jewish and Palestinian refugees.

Acknowledgements

We wish to thank all of the interviewees detained at the time in Holot who shared their thoughts and feelings with us. We are also grateful to attorney Elad Kahana of Tel Aviv University for reading this article and for his comments. Lastly we wish to thank both anonymous reviewers for reading this article and for the suggestions and ideas.

References

- Agier, M. (2008). *On the margins of the world: The refugee experience today*. Cambridge, UK: Polity Press.
- Ben-Nun, G. (2013). The Israeli roots of Article 3 and Article 6 of the 1951 Refugee Convention. *Journal of Refugees Studies*, 26(3), 1–25:
<http://jrs.oxfordjournals.org/content/early/2013/06/20/jrs.fet016.full.pdf?keytype=ref&ijkey=GuKKMhtdOFS9QYD>.
- Bender, A. (2013). In Tel Aviv there are about 80 thousand infiltrators from Africa: <http://www.nrg.co.il/online/1/ART2/463/462.html>.
- Berman, Y. (2015). The detention of asylum seekers and refugees in Israel. In T. Kritzman (Ed.), *Where Levinsky meets Asmara* (pp. 147–211). Jerusalem, Israel: Van Leer Institute (Hebrew).

- Bracha, O. (1998). Questionably miserable, questionably dangerous: The infiltrators, the law and the Supreme Court 1954–1948. *Iyunei Mishpat*, 21(2), 345-369 (Hebrew).
- Ephraim, O. (2014). The strike of asylum seekers: "Desperate people." *YNet* 4 January: <http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-4472933,00.html> (Hebrew).
- Glazer, H., & Yehiel, Y. (2015). The song of the sands. *Haaretz Supplement* December 26, p. 18.
- Guia, A. (2014). *The Muslim struggle for civil rights in Spain: Promoting democracy through migrant engagement, 1985–2010*. Sussex: Sussex Academic Press.
- Harel, S. (2015), Israel's asylum system. In T. Kritzman (Ed.), *Where Levinsky meets Asmara* (pp. 43–88). Jerusalem: Van Leer Institute (Hebrew).
- Harrison, E. G. (2016). "They've brought evil out": Hungary's poll on migration divides a nation. *Guardian*, 17 September.
- Kemp, A. (1991). Spatial nationalism: The Labour Party discourse on territories and borders. MA thesis, Tel Aviv University (Hebrew).
- Kritzman-Amir, T. (2015). Introduction. In T. Kritzman (Ed.), *Where Levinsky meets Asmara* (pp. 9–43). Jerusalem, Israel: Van Leer Institute (Hebrew).
- Kritzman-Amir, T. (2009) "Otherness" as the underlying principle in Israel's asylum regime." *Israeli Law Review*, 42, 602–627.
- Lijnders, L. (2012). *Do not send us so we become refugees again*. Hotline for Migrant Workers and African Refugees Development Center: <http://www.ardc-israel.org/en/info/resources>.
- Mann I (2015) The State of Refugees In T. Kritzman (Ed.), *Where Levinsky meets Asmara* (pp.456-492). Jerusalem: Van Leer Institute (Hebrew).
- McDonnell, L. (2013). *The balagan: Issues of crime and state interaction in South Tel Aviv*. African Refugees Development Center: <http://www.ardc-israel.org/en/info/resources>.
- Nair, P. (2008). Europe's last wall: Contiguity, exchange, and heterotopia in Ceuta, the Conference of Spain and Africa. In B. Sampedro Vizcaya & S. Doubleday (Eds.), *Border interrogations: Questioning Spanish frontiers* (pp. 15–41). New York, NY: Berghahn.
- Raijman Rebeca and Adriana Kemp. 2007. Labor migration, Managing the Ethno-national Conflict, and Client Politics in Israel. In Willen, S. (ed.) *Transnational Migration to Israel in Global Comparative Context* Lexington Book, Pp:31-50)
- Rozen, S. (2015). *Rwanda or Saharonim: Yearly monitoring report on asylum seekers in Holot*. Refugees and migrants' hotline: <http://hotline.org.il/activism/publications/>.
- Rozen, S., & Kobaliyov-Livi, M. (2014). *From prison to prison: Holot detention center*. Refugees and Migrants' Hotline: <http://hotline.org.il/activism/publications/>.
- Sabar, G. (2008). *"We're not here to stay": African migrant workers in Israel and back in Africa*. Tel Aviv, Israel: Tel Aviv University Press (Hebrew).
- Van Walsum, S., Jones G., Legene S (2013). Belonging and membership: Postcolonial legacies of colonial family law in Dutch immigration policies. In M. Schrover & D. M. Moloney (Eds.),

- Gender, migration and categorization: Making distinctions between migrants in western countries 1945–2010* (pp. 149–174). Amsterdam, Holland: Amsterdam University Press.
- Yaron Mesgena H. (2013). *You are Ethiopian until proven otherwise*, The African Refugees Development Center, Hotline for Migrant Workers.
- Yaron-Mesgena, H. (2015). Divide and conquer by order and disorder: The politics of asylum in Israel—Bureaucracy and public discourse." In T. Kritzman (Ed.), *Where Levinsky meets Asmara* (pp. 88–111). Jerusalem: Van Leer Institute (Hebrew).
- Yegenoglu, M. (2012). *Islam, migrancy and hospitality in Europe*. New York, NY: Palgrave Macmillan.

הומניטריות מצבית:

חיילים ישראלים ומבקשי מקלט על גבול מצרים-ישראל

אפרת בן-זאב וניר גזית¹

תקציר

מאמר זה בודק שלושה סוגי הגיונות המנחים את תפיסותיהם ופעילותיהם של חיילים בגבול ישראל מצרים: ביטחוני, הומניטרי ופלילי. כדי לתאר הגיונות אלו אנו בוחנים את החוויות של חיילים בעת שירותם הצבאי לאורך הגבול. על סמך עבודת שדה אתנוגרפית שהתנהלה בין השנים 2012-2014, ובעיקר על בסיס ראיונות שנערכו עם החיילים מחוץ לשדה, כמו גם דיווחים תקשורתיים ותצהירים שנמסרו לבתי משפט, אנו מבקשים להדגים את הזליגה המתמשכת מסוג אחד של היגיון למשנהו. לטענתנו, ולאור עיון בספרות מחקרית, זהו מאפיין בלתי נמנע של אזור גבול באשר הוא. באמצעות התמקדות באינטראקציות בין חיילים ישראלים ומהגרים המבקשים מקלט, כמו גם ביחסי החיילים עם מבריחים ושוטרים מצרים, אנו מתארים כיצד אזור הגבול מייצר חפיפות בין ההגיונות השונים, ובפרט סוג של הומניטריות חולפת, תלוית מצב.

מילות מפתח: מבקשי מקלט, גבול, הומניטריות, ביטחוניות, פליליות, חיילים

מבוא

בשנים האחרונות קיים עניין מחקרי רב ב"מיליטריזציה של הגבול"², הכוללת תיוג של מהגרים לא חוקיים כ"בעיה ביטחונית" (Bigo, 2002; Takaya, 2015). בתוך כך, מתרחש תהליך מקביל של הכרה בכך שבעיה "ביטחונית" זו היא גם שאלה הומניטרית. "הגבול ההומניטרי", כפי שמבהיר ויליאם וולטרס, התהווה כאסטרטגיה ממשלתית (governmental strategy) שלא ניתן להבינה מחוץ להקשר של אסטרטגיות אחרות (Walters, 2011: 147). חלק ניכר מן הספרות המחקרית העוסקת בדיאלקטיקה שבין ביטחון והומניטריות באזורי גבול מתמקד במדיניות, הן ברמה הלאומית הן ברמה העל-לאומית (Carling & Hernández-Carretero, 2011; Carrera, 2007; Geddes, 2003;). (Huysmans, 2000; Jorry, 2007; Léonard, 2010; Messina, 2014; Neal, 2009; Takaya, 2015). תשומת לב פחותה הוקדשה ליישום הממשי של המדיניות, או לשאלה כיצד סוכנים מדינתיים ברמת השטח מתמרנים בין מה שאנחנו מכנים ה"היגיון הביטחוני" וה"היגיון ההומניטרי" (Dunn, 1996, 1999, 2001).

במאמר זה אנו מבקשים לחקור את החיילים שהם "סוכני השטח" של המדינה, ואת האופן שבו הם מתמודדים עם ההיגיון הביטחוני וההומניטרי, תוך שאנו מוסיפים על כך את הפליליות כהיגיון נוסף שבו נעשה שימוש במהלך משימות שיטור גבולות. בבסיס המחקר עומדות שתי שאלות יסוד: (1) מה מאפיין את יחסי הגומלין בין ההגיונות המבצעיים המאפיינים את מרחב הגבול? באיזו מידה ההגיונות הללו סותרים או משלימים זה את זה? ותחת אילו נסיבות היגיון מסוים הופך דומיננטי על חשבון ההגיונות האחרים? (2) מהי מידת השפעה שיש לכוחות הביטחון המוצבים לאורך הגבול על עיצוב המדיניות המיושמת הלכה למעשה בגבול? בהקשר זה נבקש לטעון כי בעוד שלמדיניות רשמית יש השפעה ניכרת על המתרחש במרחב הגבול, טיבה העמום של מדיניות זו ומידה רבה של חוסר החלטיות, מעניקות לחיילים מרחב השפעה לא מבוטל, כשהם מאמצים הגיונות שונים בהתאם לנסיבות משתנות.

המפגש עם מבקשי המקלט על גבול ישראל-מצרים העמיד בפני החיילים אתגר מיוחד. במשך למעלה משש שנים, מ-2006 ועד 2012, הלך וגדל מספר האפריקנים שהתדפקו על גבול זה וחצו אותו באופן לא חוקי. מדובר בעיקר באזרחים סודנים (הן מהצפון הן מדרום סודן) ואריתראים שברחו וממשיכים לברוח מרצח עם, רדיפות השלטון ומלחמות אזרחים. אנשים אלו הגיעו בחוסר כל ולעתים קרובות במצב גופני ונפשי קשה, והחיילים הישראליים, שהיו הראשונים לקבל את פניהם, נאלצו להתמודד עם משימות שלא היו מורגלים בהן. בעוד שהחיילים הוצבו באזור מטעמים ביטחוניים, הגבול זימן להם סוגיות הומניטריות מן המעלה הראשונה. במאמר הנוכחי אנו בוחנים את הפרשנויות של החיילים כפי שהם מביאים אותן בדיעבד, לאחר תום שירותם הצבאי, ובמיוחד כיצד הם מתארים את המפגש הראשוני עם מבקשי המקלט.

המאמר מבוסס על עבודת שדה שבוצעה בין השנים 2012-2014 לאורך גדר הגבול באזור מעבר ניצנה. הסיבות להתמקדות בגבול ישראל-מצרים הן מגוונות: (1) זהו הגבול היבשתי היחיד בין אפריקה ואסיה/אירופה וכתוצאה מכך מושך יותר ויותר מהגרים, ומציע אלטרנטיבה לאפריקנים בדרכם צפונה החוששים מסכנת הטביעה בים התיכון (ולעתים גם לא מצליחים לגייס די כסף למסע לאירופה, בעוד שמסע לישראל זול יותר); (2) גבול זה מהווה נקודת מפגש בין כלכלת ישראל המשגשגת יחסית לבין כלכלתה החלשה יותר של מצרים. פער כלכלי זה הופך

את חציית הגבול למושכת הן עבור מהגרים (שסיכוייהם להתפרנס בישראל טובים) והן למברחים; ו-(3) גבול זה מושפע מן ההתפתחויות הפוליטיות במזרח התיכון ומשינויי השלטון (בפרט במצרים). חצי האי סיני מהווה סוג של אזור חיץ המשמש בסיס לפעילות חבלנית של ארגונים הפועלים כנגד הממשל המצרי ולעתים גם כנגד כוחות ישראליים. כך שלצד מאפייני הגיאוגרפיה הפוליטית הייחודיים, גבול ישראל-מצרים משלב מגוון תופעות המאפיינות אזורי גבול אחרים בימינו: הגירה לא סדירה (Irregular migration), הברחות ואיומים ביטחוניים.

ביטחון, הומניטריות ופוליטיות באזורי גבול

ג'יימס סקוט (Scott, 1998) טוען כי בעידן שהוא מגדיר כ'מודרניזם מוגבר' (High modernist) המאופיין באמונה בכוחם של המדע והטכנולוגיה, פרויקטים מדינתיים שואפים לפשט ולתקן מציאויות מורכבות. למרות שסקוט אינו עוסק באופן ספציפי בגבול, יצירת גבולות ועיצובם הם פרויקט מרכזי של מדינת הלאום (Anderson, 1991). שאיפתה של המדינה לגבולות ברורים מתבטאת בישראל בהתיישבות לאורך הגבולות ובהגנה על קווייהם, הנתפסים כחלק בלתי נפרד מן האתוס הלאומי הציוני. יתרה מכך, מדינת ישראל משקיעה מאמץ רב בביצור הגבולות, בין היתר בשימוש בגדרות "חכמות" הנשענות על טכנולוגיה מתקדמת. אך בו זמנית גבולות אלו מאותגרים על-ידי דיאלקטיקה מובנית של פתיחות וסגירות: גבולות הינם אתרים בהם באה לידי ביטוי ריבונותה של המדינה ובה בעת הם גם מרחבים שיש למדינה עניין להותיר אותם פרוצים (Kemp, 1998). בהקשר זה, באלבר (Balibar, 2002: 79-82) סבור כי גבולות בין-לאומיים הם מרחבים מרובי משמעויות משום שהם תולדה של הקשרים חופפים: הפוליטי, התרבותי, הלשוני והכלכלי. לכן, למרות העובדה שמדינות, לפחות ברמת השיח, מבקשות לכפות באמצעות גבולות מערכות של הפרדה ומיון, אזורי גבול הופכים לישויות פוליטיות וחברתיות של מגע (contact zones), אם להשתמש בהגדרתה של פראט (Pratt, 1992).

על רקע מאפיינים ייחודיים אלו, נוצרים בגבול קודים חדשים של התנהלות שאינם בהכרח תואמים את המדיניות הרשמית או המוצהרת של המדינה. כפי שמציינים היימן וסמארט (Heyman & Smart 1999, in Fasson, 2011: 217), המדינה אף עשויה להתעלם מחוקיה שלה עצמה ולנקוט לאורך גבולותיה (ולא רק שם) בפרקטיקות בלתי חוקיות. לחילופין, מוסדות המדינה עשויים לייצר עמימות בין פעילויות חוקיות לפעילויות בלתי חוקיות (Coutin, 1995). כך למשל, בתקופות מסוימות או בחלקים מסוימים של הגבול, סוכני מדינה עשויים להתעלם מחזירתם של מהגרים בלתי חוקיים או לאפשר מעבר של מברחים, בעיקר אם אלה מספקים בתמורה מידע מודיעיני. לכן, אף שמדינות מושקעות בהבהרה (legibility) וסטנדרטיזציה (Scott, 1998), בה בעת, המציאות היומיומית במרחב הגבול חושפת כיצד המדינות עצמן לעיתים חותרות תחת כוונות אלו.

החיילים המוצבים על הגבול צריכים להתמודד עם כפילות זו. בהקשר זה ראוי להדגיש כי אנו יוצאים מן הגישה אשר אינה רואה בפרקטיקות של החיילים שיקוף מלא של קווי המדיניות הרשמית של המדינה. בצד היותם של החיילים סוכניה הרשמיים של המדינה והכוחות האמונים על מימוש המדיניות בשטח, ייתכן פער, לעיתים ניכר, בין החלטות הדרג המדיני והמדיניות המוצהרת לבין תפיסותיהם של החיילים והפרקטיקות שהם נוקטים בפועל בעת מילוי משימותיהם.³ הפוטנציאל לפער זה גובר כמובן כאשר המדינה עצמה אינה מאמצת מדיניות ברורה. על הרקע הזה, המוקד של הניתוח שלנו כאן אינו בתמורות שחלו במדיניות הישראלית ביחס למרחב הגבול, ואף לא בסתירות המאפיינות את המדיניות המוצהרת, אלא דווקא בביטוי

של הגיונות הגבול השונים בתפיסותיהם של סוכני המדינה (החיילים) ובפעולותיהם המעשיות במרחב הגבול עצמו.

לעתים קרובות אזורי הגבול מעמידים מדינות, כמו גם את החיילים עצמם, במבחן ההומניטריות, בין היתר על רקע תופעות של הגירה כפויה. למרות הפיכתו של השיח ההומניטרי למרכזי בשני העשורים האחרונים, מדינות לא בהכרח הפכו להיות יותר מכוונות לשמירה על זכויות אדם. פאסין טוען שבעוד שמדינות הטמיעו את השיח ההומניטרי ברטוריקה שלהן, נראה כי אימוץ שיח זה נועד בראש ובראשונה לספק כסות אתית למהלכיהן הפוליטיים (Fassin, 2007, 2012). יחד עם זאת, חלק מן השחקנים, בהם החיילים עצמם, ודאי גם מפנימים את המהלך ההומניטרי ורואים בו מטרה בפני עצמה, למשל חיילים הבוחרים לפנות לארגוני זכויות אדם ולדווח על המתרחש בגבול.

גם וולטרס, כמו פאסין, תוהה באשר למוטיבציות העומדות מאחורי ה"גבול ההומניטרי" (Walters, 2011: 146-147). וולטרס טוען כי השימוש בהמשגה זו מבטא אסטרטגיה המאפשרת לטשטש את הנזק הנגרם על-ידי אסטרטגיות אחרות, כגון ביצור הגבול. במקביל, השימוש בתיוג זה הוא גם תצורה נוספת של ממשלתיות (governmentality). וולטרס סבור כי יישום ההומניטריות באזורי גבול כדפוס של ממשלתיות אינו קוהרנטי ואינו אוניברסלי. זוהי אסטרטגיה שבאה לידי ביטוי בעוצמות שונות באזורי גבול שונים ותחת נסיבות משתנות (Walters, 2011: 146).⁴

לצד הזיקה בין התפיסה של עניינים ביטחוניים והומניטריים על הגבול, ישנה גם זיקה בין פעילות המוגדרת כפלילית לכזו המוגדרת כאיום ביטחוני (Dunn, 2001). יתרה מכך, קיומה של הגירה לא סדירה, לעתים קרובות של מבקשי מקלט, מוגדרת על-ידי המדינה כ"לא חוקית" ומתפרשת גם כן כתופעה פלילית ו/או כתופעה ביטחונית (Coutin, 2003; De Genova, 2002; Heyman, 2001; Heyman & Smart, 1999; Takaya, 2015; Willen, 2007). ההצטלבות של תיוגים אלו הופכת את אזורי הגבול למרחבים בהם מיושמות פרקטיקות שונות, לעתים סותרות. כלומר, לצד הציפייה שאזורי גבול, מעצם הגדרתם וייעודם, ייצרו אבחנות בין "מהגר חוקי" ל"מהגר לא חוקי", בין מסחר לגיטימי להברחה, אנו עדים לתהליך שבו הדבר הוא גם היפוכו בפוטנציה.

כדי להסביר כיצד חיילים פועלים בתוך סתירות אלו, תוך שימוש בהגיונות שונים, אנו משאילים את המושג 'ברירה מצבית' (selection situational), השאוב מעבודתו של האנתרופולוג מקס גלוקמן. גלוקמן (Gluckman, 1958 [1940]: 26) מציין כי "יחידים יכולים [...] לחיות חיים קוהרנטיים באמצעות נקיטה בברירה מצבית, המאמצת עקרונות ודרכי פעולה מתוך בליל של ערכים סותרים, אמונות בלתי תואמות ומגוון של אינטרסים וטכניקות". במקרה הנדון, חיילים פועלים במסגרת של מערכות מגוונות של ערכים ואמונות, ולכן נאלצים לברור באופן סלקטיבי את דרכי פעולתם. המבחר העומד בפניהם בגבול מבוסס על משולש של הגיונות: ביטחוניים, הומניטריים ופליליים. טרם שנציג את האופן שבו החיילים מתמרנים בין שלושת ההגיונות, נציג בקצרה את מאפייניו של שדה המחקר.

גבול מצרים-ישראל

אורכו של הגבול בין מצרים לישראל הוא כ-240 קילומטר, והוא משתרע מן הקצה הדרום-מזרחי של רצועת עזה ועד מפרץ אילת. חלקו הארי עובר באזור מדברי צחיח ובלתי מיושב. התוואי הנוכחי של הגבול נקבע ב-1906, כשסומן קו מפרד בין אזור ההשפעה העות'מאני לאזור ההשפעה הבריטי. במהלך מלחמת העולם הראשונה לחמו חילות הצבא הבריטי והעות'מאני בקרבתו,

קרבות אשר הסתיימו בניצחון הצבא הבריטי. בתום המלחמה, מסר חבר הלאומים את המנדט על פלשתינה לבריטניה בעוד מצרים נותרה תחת השפעה בריטית עקיפה, כך שלפרק זמן מסוים איבד קו הגבול את חשיבותו. בשנת 1948 שב הגבול להיות בעל משמעות כמסמן את ההפרדה בין ישראל ומצרים. ואולם, לאחר שב-1967 כבשה ישראל את חצי האי סיני, הפך הגבול שוב לזניח באופן יחסי. לבסוף, בעקבות הסכם השלום בין ישראל למצרים בשנת 1982, חזר קו זה להיות לגבול בין-לאומי מוסכם.

מן ההיסטוריה הפוליטית הקצרה הזו עולות שתי נקודות משמעותיות: ראשית, בדומה לגבולות רבים בעולם, גם קו גבול זה נקבע על-ידי אימפריות, כאשר גבולות קולוניאליים אלו ממשיכים לשחק תפקיד חשוב זמן רב לאחר היעלמותן של האימפריות עצמן. שנית, נדמה שקו גבול עולה ויורד כמו שרטון בזמני גאות ושפל. הדיאלקטיקה הזו קשורה ל"קדושה" ול"טריוויאליות" של קווי גבול, דיאלקטיקה אשר מצאה את דרכה לתפיסה הישראלית ביחס לגבולות בין-לאומיים (Kemp, 1998). בעוד שבתקופות מסוימות מדינת ישראל פעלה לקידוש גבולותיה ולביצורם, בתקופות אחרות, ולעתים בה בעת, היא פעלה לטריוויאליזציה של הגבול ולטשטוש, כחלק מנטייתה להתפשטות טריטוריאלית המלווה בהתיישבות יהודית, הקמת בסיסי צבא ופעילות ביטחונית נרחבת דווקא באזורים אלו.

במהלך שנות ה-80 וה-90, בעקבות חתימת הסכם השלום בין ישראל למצרים, הגבול בין המדינות זכה לדימוי של "גבול של שלום", ונחשב רדום מבחינה ביטחונית, בודאי בהשוואה לגבולותיה הצפוניים של ישראל. בהתאם להסכם, חצי האי סיני הפך לאזור מפורז מנשק, וקו הגבול סומן באמצעות אבני גבול ובאזורים מסוימים גם באמצעות גדרות תיל. בפועל, חציית הגבול הייתה פשוטה למדי, ותעשיית ההברחות שגשגה, בין היתר כתוצאה מן ההתעלמות של השלטונות המצריים מתושבי חצי האי סיני. ההשקעה הכלכלית של ממשלת מצרים בחצי האי התמקדה בפיתוח החופים לאורך ים סוף, ואת הכלכלה ניהלו מהגרים פנימיים שהגיעו מאזור אגן הנילוס (International Crisis Group, 2007). מצרים הפנתה מידה פחותה של תשומת לב לתשתית בתוך חצי האי ולאוכלוסיית הבדואים המקומית. על רקע זאת, עיקר האוכלוסייה הבדואית נותר בעמדה שולית ביחס למדינה המצרית, דבר שחזק את תחושת הניכור כלפיה (Lavie, 1990; Goodman, 2014).

בשנים האחרונות החלו להתפתח פעילויות בלתי חוקיות נוספות בסיני. קבוצות חמושות, המזוהות בתקופה זו גם עם ארגון המדינה האסלאמית, פועלות בחצי האי תוך שהן מכוונות את פעילותן כנגד כוחות הצבא המצרי, תיירים וישראלים.⁵ יתרה מזו, בשנים 2009-2014, גורמים עבריינים הפעילו בצפון סיני מחנות עינויים אליהם נחטפו בעיקר אריתראים, במטרה לגבות כופר מבני משפחותיהם עבור שחרורם (רופאים לזכויות אדם, 2016; Gittleson, 2012; Lynch, 2012; Wieja, 2013). אי הסדר וחוסר הביטחון בחצי האי סיני הושפעו גם מהתמורות הפוליטיות במצרים עצמה, כשתפיסת השלטון על-ידי גנרל א-סיסי הביאה להתדרדרות ביחסים בין מצרים ותושבי סיני.⁶

החל מאמצע שנות ה-2000 חל גידול במספר המהגרים/מבקשי המקלט שחצו גבול זה. הסיבה הייתה נעוצה בחלקה בפיזור אליים של הפגנת פליטים מול משרדי האו"ם בקהיר ב-2005. אם עד אז הגיעו לארץ כ-3,000 איש בסך הכל דרך גבול זה, הרי שמ-2006 ועד 2012 נכנסו לישראל למעלה מ-60,000 איש, מרביתם מאריתריאה וסודאן.⁷

בניסיון לעצור את האריתראים והסודנים שהגיעו דרך גבול זה, פרסה ישראל כוחות צבא לאורך הגבול. בנוסף, וכדי להחליש את המוטיבציה של מבקשי המקלט, הורחב גם כלא "קציעות-סהרונים", ואליו נשלחו חלק מן הנכנסים, ובהמשך נבנה גם מתקן "חולות" אליו נשלחים גם כן חלק מן "המסתננים" - לשון המדינה. תגובה נוספת הייתה הקמתה של גדר גבוהה לאורך הגבול כולו, שנבנתה במהירות בין השנים 2012-2014. מדינת ישראל, לדברי ראש הממשלה, "לא תיתן להשתמש בגבולותיה כדי להציף אותה בעובדים זרים בלתי חוקיים".⁸ הגדר הביאה לירידה דרמטית במספר החוצים את הגבול לישראל. בעוד ש-17,000 אנשים נכנסו דרך גבול מצרים-ישראל באופן לא חוקי בשנת 2011, רק 43 בני אדם הצליחו לעשות זאת בשנת 2013.⁹ במקביל, חוקים חדשים חוקקו בעניין. בקיץ 2012 נקבע שכל מהגר שנכנס באופן לא חוקי הינו "מסתנן", ולכן ניתן להכניסו למעצר לתקופה מינימלית של שלוש שנים. בג"ץ קבע שחקיקה שכזו אינה חוקתית בחלקה, ושמותר יהיה להחזיק את "המסתננים" במתקן "חולות" לתקופה של שנה בלבד.

שיטת המחקר

במהלך עבודת השדה, שהחלה במאי 2012 והסתיימה במאי 2014, התרחשו שינויים מרחיקי לכת במרחב הגבול, ובראש וראשונה נבנתה גדר הפרדה. עבודת השדה כללה כ-20 תצפיות במעבר ניצנה, במוצבים הצבאיים, בכלא "קציעות-סהרונים", כמו גם בישובים בפתחת ניצנה. במהלך ימי התצפית הללו לא ניהלנו ראיונות ארוכים, אך שוחחנו עם התושבים והחיילים אותם פגשנו. בנוסף, קיימנו עשרה ראיונות מחוץ לאזור הגבול עם חיילות וחיילים ששירתו לאורך גבול ישראל-מצרים בין השנים 2005-2014, כחיילים סדירים או כמילואימניקים. מרואיינים אלו שירתו ביחידות שונות כולל יחידות עילית, חיל רגלים ויחידות תצפית שמפקחות על הגבול. הם אותרו באמצעות קשרים אישיים וברשת הפייסבוק. נעזרנו רבות בשתי עוזרות מחקר שקיימו חלק מן הראיונות. הראיונות התבצעו בבתי המרואיינים, במקומות עבודתם ובבתי קפה. למרות הרקע המשותף של החוקרים והחיילים (ישראלים, דוברי עברית, שירתו בצבא) היו נושאים שהחיילים נמנעו מלדבר עליהם, לא בשל היותם סודות צבאיים אלא בשל אי הנוחות שגרמו, כמו למשל "ההחזרות החמות" עליהן נרחיב בהמשך. במקרים אלו השתמשנו בתצהירים של חיילים אשר הוצגו על-ידי ארגוני זכויות אדם בבית משפט עליון.¹⁰ כמו כן, עשינו שימוש בכתבות עיתונאיות ודיווחים תקשורתיים על המתרחש באזור הגבול.

פניו המשתנים של אזור הגבול

במשך שנים רבות נתפס גבול ישראל-מצרים כ"גבול של שלום". עם זאת, מאז 2005, עם עליית מספר המהגרים הלא חוקיים שחצו אותו, השתנה שוב דימויו של הגבול בין שתי המדינות. יתרה מכך, מתקפות של קבוצות חמושות בחצי האי סיני ובאזור הגדר זכו לתהודה ציבורית ובעקבותיהם הוזרמו לאזור כוחות צבא אשר הדגישו את מסוכנות הגבול.

בתוך מצב עניינים זה, החיילים המוצבים בגבול ישראל-מצרים ניסו ליישב בין שתי תפיסות סותרות של הגבול: מחד, נדמה כי גבול ישראל-מצרים שקט ורדום, בעיקר בהשוואה לגבולותיה של ישראל עם לבנון וסוריה, ולנוכח העימות המתמשך בשטחי הגדה המערבית ועזה. מאידך, התקפות אלימות שהתרחשו מעת לעת באזור הגבול, הגם שבוצעו על-ידי גורמים שאינם מזוהים עם המדינה המצרית, הפכו את הגבול לחזית מאיימת. מנקודת מבט צבאית, הגבול חייב את החיילים המוצבים לאורכו לערנות מבצעית אליה היו מורגלים במרחבי פעילות אחרים.

החיילים הדגישו דואליות זו. יעל,¹¹ תצפיתנית שהוצבה במוצב על גבול מצרים, סיפרה שהיא התאכזבה משיבוצה. אחת הסיבות לאכזבה היא הסבירה, הייתה ש"אומרים שהגבול של מצרים משעמם". במובן זה, היא רמזה, אין לו יוקרה כי אין בו אקשן. בהמשך הריאיון היא אמרה זאת כך: "זה נחשב גבול נאחס כזה, לא רואים כלום, רואים רק הרים וגבעות, וגאיות ודברים כאלה ומשעמם רצח". אך מיד אחרי דברים אלו היא הסתייגה מדימוי זה ואמרה שהוא לא משעמם כלל; שהנדיחות שלו לוותה גם בפחד ובעיקר באי הבנה של מה שהיא רואה. כרמל, אותו ראינו זמן קצר לאחר שהשתחרר, תיאר יותר מתח מבצעי, אולי משום שבא במגע ישיר עם החוצים את הגבול. בין פברואר 2012 לפברואר 2013, הוא שירת ביחידת סיור קרבית שהוצבה לאורך הגבול. באותה תקופה מאות מבקשי מקלט הגיעו מדי חודש. בעוד חלקים מן הגדר כבר היו בנויים, במקומות אחרים לא הייתה גדר כלל:

כרמל: זה גבול מאוד לא שקט. למרות שכל הזמן אתה מרגיש שקורה בו משהו, למרות שאתה לא רואה שקורה שם כלום, אתה כל הזמן במתח מאוד גבוה.

מראיינת: מה המתח? איומים? מחשבות מה קורה שם?

כרמל: יש הרבה מאוד איומים. פשוט הגבול מתחלק בעיקר להברחות, סמים טבק כל מיני כאלה ולפח"ע [פעילות חבלנית עוינת] שכל הזמן רואים את הפח"ע מול העיניים, וזה בעיקר זה.

מראיינת: מה זאת אומרת כל הזמן רואים את הפח"ע מול העיניים? זה האיום העיקרי שמתכוננים אליו?

כרמל: לאו דווקא. הדבר העיקרי שקורה זה ההברחות, פח"ע קורה פעם בהרבה זמן. אבל יש כל מיני מקומות שרואים. [...] אז רואים כל מיני פלוגות אני לא יודע מה זה [...] חמאס [...] משהו חופשי בסיני, יש כל מיני שמות שאומרים לנו [...] ג'יהאד. יש קרבות בתוך סיני אז רואים אותם גם מגיעים לאזור הגבול. לפעמים הם גם תוקפים אותנו [...] מן משחקי התגרות כאלה שלהם בנו. לפעמים יש גם דברים רציניים כמו ה-21 בספטמבר מה שהיה אז עם הלוחמת אבל מבחינת הפח"ע אז זה פחות קיים. פשוט יש מתח שזה כל רגע הולך לקרות כי יש הרבה מאוד התרעות, הרבה מאוד התראות כל הזמן.

מראיינת: התראות ספציפיות או מן מתח ולא יודעים מה הולך לקרות?

כרמל: גם זה וגם זה. גם התרעות ספציפיות אבל בעיקר המצב כל הזמן מתוח.

מראיינת: ומה זה אומר שאתם רואים אותם מול העיניים? אתם פזיזת רואים עשן? אתם רואים משהו או שמספרים לכם שיש מתח?

כרמל: לא מה שקורה עמוק בתוך סיני אנחנו לא רואים [...] מה שאני אומר שאנחנו רואים אנחנו רואים בעיניים אם זה במצלמות או בזה [...] רואים קרבות, רואים פיצוצים, רואים בזקות. רואים הכל.

כרמל מדגיש את המתח המבצעי שנובע גם מן ההתרעות הצבאיות. בו בזמן, הוא מתאר את התפקיד שלו בעיקר כעד המשקיף על אירועים המתרחשים בצד האחר של הגבול, אירועים אשר מדי פעם זולגים לצד הישראלי. חיילים קרביים אינם מאופיינים בצפייה סבילה אלא דווקא כסוכנים פעילים. יתרה מכך, כרמל לא לגמרי מבין במה הוא צופה – האם מי שנמצאים בצדו השני של הגבול קשורים לג'יהאד? לחמאס?

חגית, ששירתה כלוחמת אב"כ על הגבול, סיפקה תיאור דומה: האירועים שהתרחשו בצד האחר של הגבול לא היו ברורים לה, והיו מזעזעים. הם הגיעו אליה כעדויות עקיפות. חבריה למוצב צפו באלימות קטלנית כלפי מבקשי מקלט אפריקניים:

חגית: כי הם היו יורים בהם, יורים בהם, אונסים אותם. הם היו תופסים אותם, הם היו אונסים אותם, הם היו קוברים אותם בחולות.

מראיית: ראיתם את זה?

חגית: אני? ברוך השם לא. אני, אנחנו באנו אחרי. אני לא רוצה אפילו להגיד לך איזה דברים הפלוגות שם ראו מלפנינו.

מראיית: הם ראו?

חגית: ראו ראו, אין לך, אין לך מה לעזור להם, כי זה בצד של המצרים, זה בצד של המצרים, זה לא הצד שלנו, זה לא קשור אלינו. אז את לא יכולה, אסור לך, מה תפתחי מלחמה?! את לא תיכנסי לשטח מדינה אחרת, חסר לנו עוד גלעד שליט, זה מה שחסר לנו. אין מה לעשות.

עדויות אלו ממחישות את כפל המשמעות סביב הגבול. אזור הגבול הוא שקט ומאיים כאחד. החיילים עדים לאלימות המתרחשת בצד האחר של הגבול ועם זאת שומרים על עמדה מנותקת. "הצד השני" הוא המקום בו מתרחשים דברים קשים, ושם אין להם שליטה על המתרחש. הם גם נותרים בבורותם ביחס למי שמנהל את הקרבות או יוזם את ההתגרויות, כפי שמתאר זאת כרמל, או מיהם אלה שאונסים וקוברים את הנאנסים בחול, כפי שמתארת חגית.

יתרה מכך, גם זהותם של המהגרים איתם באים החיילים במגע לא ברורה. רבים מהמראיינים התייחסו לכל המהגרים כאל "סודנים". הם השתמשו במושג הגנרי כדי לסמן את מי שהגיעו מחלקיה השונים של סודן (כולל אלו הנתונים תחת התקפות של השלטון המרכזי), כמו גם מאריתריאה, אתיופיה ואפילו ממדינות מערב אפריקה.

מביטחוניות להומניטריות וחזרה

העמדה המרוחקת שנוקטים החיילים כלפי מבקשי המקלט האפריקנים מעט מפתיעה משום שהם הראשונים לקבל את המהגרים מיד לאחר חציית הגבול. מבקשי המקלט הגיעו ממסעם הארוך מותשים, רעבים ולעתים גם פצועים. אלה שעברו במחנות העינויים בחצי האי סיני היו במצב הקשה ביותר. כשמבקשי המקלט חצו את גדר התיל האחרונה והניחו שהם בישראל, הם נהגו לחכות לסיור הצבאי על דרך הגישוש. החיילים הונחו ליישם נוהל בידוק ("זיכוי") בעת המגע הראשוני, שכוונתו לוודא שהם אינם מהווים סיכון ביטחוני. נוהל זה מזכיר את הנוהל המיושם בבדיקת פלסטינים במחסומים בשטחים הכבושים. יישומו של אותו נוהל ביחס למבקשי המקלט בגבול ישראל-מצרים הוא אחד המרכיבים של סימוןם כאיום ביטחוני.

את יזהר ראינו בתחילת שנת 2013, זמן קצר אחרי שהשתחרר משירות החובה. בריאיון הוא סיפר על יישומו של נוהל "הזיכוי". בספטמבר 2012, לאחר התקפה מן הצד המצרי על כוחות המאבטחים את בניית הגדר, הוקפצה לאזור היחידה המיוחדת בה שירת. למרות שייעודה המבצעי של יחידה זו הוא התמודדות עם כוחות מזוינים, חייליה מצאו את עצמם מתמודדים עם מאות מהגרים, גברים, נשים וטף, החוצים את הגבול לעבר ישראל. כך תיאר זאת יזהר:

התפיסה של הצבא מאוד השתנתה בתקופה הקצרה שאנחנו היינו שם ביחס לאנשים שעוברים את הגבול. כשאנחנו הגענו לא ידענו איך להתעסק עם המעבר הזה. דבר ראשון הוא מסוכן כי אנחנו לא יודעים מי החברה. חלק מההתרעות שהיו באזור זה שהמחבלים מסיני ינסו להשתלב עם אריתראים או סודאנים ויכנסו איתם ביחד לארץ. זה הפחד הכי גדול. בהתחלה הם היו עוברים. אנחנו היינו צריכים להכיל אותם. לאגף מכל הכיוונים. לראות שכולם ביחד ואף אחד לא בורח, לעשות להם זיכוי, לבדוק שאין עליהם אמצעי לחימה. לא מתקרבים אליהם. הגברים צריכים להרים את הבגדים והנשים צריכות להצמיד את הבגדים לגוף. כדי שנראה שאין עליהן אמצעי לחימה כזה או אחר. אחרי שסיימנו את הבדיקה, או זיכוי, הייתה מגיעה טיולית צבאית ואוספת אותם עם חיילים מיחידות אחרות, אני לא יודע מאיפה, ושם הם כבר לא קשורים אלינו. אני לא יודע לאן לוקחים אותם. לדעתי לבדיקות רפואיות. השערה.

בעוד שיזהר מזדהה עם ההיגיון הביטחוני על פיו המהגרים מהווים סיכון, חיילים אחרים לא נטו לאמץ שיח זה באותה מידה של קלות. בריאיון אחר, איציק, חייל מנוסה יותר, ששירת על הגבול כמילואימניק, העלה טענות הפוכות:

אני מסתכל. אני כבר לא תמיד מקשיב לבירבורים שאומרים לי בתדריך. אני מקשיב אבל האנליזה שלי של השטח של מה יכול לקרות פחות מתבססת על סיפורי פוגי והפחדות. מבחינתי היו שלושה סנריים [scenario] רלוונטיים: אחד זה פליטים ואז אני לא יותר מוועדת קבלה כזאת שאמורה לדאוג שהם יישארו בחיים, שאף אחד לא יתייבש שלא יאונה להם רע מהצד המצרי; מברחים, שזה אנשים שצריך לעצור אותם או לרדוף אחריהם שזה גם בלתי אפשרי בציד שהעמידו לנו במרחבי. היה איזה יום שרדפנו אחרי זה במשך איזה שבע שעות עד שהגענו לשפך של נחל צין ואז הם עלו על הכביש וברחו לנו [...]. והסיטואציה השלישית הייתה של מחבלים. עכשיו, התקלות עם מחבלים זה כאילו נשמע לי מופרך שמחבל ייכנס לתוך קבוצה של פליטים ואז מתוכה הוא יירה. זה נשמע לי יותר מדי בולשיט גזעני שמגיע מתוך איזושהי תפיסה שמגיע מתוך אגדת [...] אני אומר גזעני כי זה מגיע מתוך איזה אגדת אלף לילה ולילה כזאת שמחבלים נלחמים מתוך אוכלוסייה אזרחית.

דבריו של איציק חושפים פקפוק כלפי הרציונל שהצבא מפיץ. כפעיל חברתי באמצע שנות ה-30 לחייו, ייתכן שהוא מייצג את היוצאים מן הכלל; חיילים צעירים יותר נוטים לציית לתקנות ולהיגיון הביטחוני המונחל להם.

בתוך כך, הציפייה מהחיילים מצד הצבא עצמו הייתה כי בתום תהליך הבידוק יניחו להיגיון הביטחוני ויחליפו אותו בהיגיון ההומניטרי. בסיומו של נוהל הבידוק, החוצים הלא חוקיים הפכו, כמעט באחת, מטרוריסטים פוטנציאליים למהגרים במצוקה: החיילים חבשו את פצעייהם, הציעו להם מזון ושתייה ולעתים הביאו אותם אל המוצבים הצבאיים ליום או יומיים. במקרים אלו לקחו על עצמם החיילים את המחויבות הזמנית להגנה ההומניטרית. קצין הביטחון של אחד מיישובי הגבול בפתחת ניצנה סיפר לנו כי בחלק מן הבסיסים והמוצבים ניתן היה למצוא חיתולים ומזון לתינוקות.

בתום השלב הזה, החיילים היו אמורים להחליף את ההיגיון המנחה את פעולתם פעם נוספת: לאחר טיפול בצרכים ההכרחיים של המהגרים, הונחו החיילים לאסוף את המהגרים ולהעבירם לבאר-שבע, למסור אותם למשטרה או לידי שירות בתי הסוהר (בהתאם למדיניות הנהוגה באותה תקופה).

השהיית ההיגיון ההומניטרי

במקביל לטיפול שתואר עד כה, נקט הצבא בנהלים בעלי היגיון פחות הומניטרי שכללו "החזרות חמות" - לשון נקיה לתיאור הדיפתם המיידית של מבקשי המקלט בחזרה לצד המצרי של הגבול. הצבא השתמש בנוהל זה כבר בשנת 2003, אבל הוא הפך מקובל יותר מ-2007, כשמספר הנכנסים הלך וגדל. חיילים ששאלו את מפקדיהם אם הנוהל חוקי, נענו בדרך כלל כי ברמת כוחות השדה, קיים הסכם עם הצד המצרי המאפשר את הפעלת השיטה. בו בזמן, נאמר להם כי למרות ההסכם, מצרים אינה מוכנה לקבל את האנשים האלה בחזרה לשטחה באופן רשמי. "החזרות חמות" יושמו במספר דרכים. לעתים שלחו את המהגרים בחזרה מיד כאשר חצו את הגבול, בעוד שבפעמים אחרות נהגו לאסוף את המהגרים למוצבים, רשמו את פרטיהם האישיים, סיפקו טיפול רפואי לנזקקים ורק אז הבריחו אותם למצרים. בשלב מסוים, בעקבות המלצות משפטיות, החל הצבא לנהל ראיונות על הגבול - ראיונות שהיו חיקוי קלוש של ראיונות קליטה חוקיים והיו אמורים להבטיח כי מי שמוחזרים למצרים הינם מהגרי עבודה ואינם מבקשי מקלט. במקרים רבים, המצרים סירבו לקבל את המהגרים בחזרה, אלא אם היה מדובר ב"החזרה חמה". לכן הצבא נאלץ לביים "מפגן" שיועד לעיניים המצריות ובמסגרתו נוצר הרושם של אירוע חירום ביטחוני.¹² בתצהיר שהגיש ארגון סיוע לקראת עתירה לבג"צ במטרה לעצור את מדיניות "ההחזרה החמה", חייל מילואים בשם אבי שהיה מעורב בכמה אירועים תיאר אחד מהם כך:

בליל שבת, 13.6.2009, לכד כוח של חיילים מן הגדוד שלי עשרה אנשים בסמוך לגבול ובסמוך לאחר שנכנסו לשטח ישראל. הגשש שלנו דיבר ערבית, והוא שאל אחד מהם שכנראה דיבר ערבית, מאיפה הם ונענה שהם מאריתריאה. הגעתי למקום כעשר דקות לאחר התפיסה. הודענו על כך בקשר למפקדה והפקודה הייתה להעביר אותם בחזרה לידי המצרים [מאחר שהפעם הם נלכדו סמוך לגדר, לא נדרשנו לביים חדירה]. החיילים שלנו הביעו התמרמרות והסתייגו מביצוע ההחזרה. מכיוון שכך התקשר הסמג"ד של הגדוד שלנו אל הסמח"ט, שהסביר לו שהכל חוקי ואושר על-ידי הפרקליטות. הסמח"ט הורה, ש"אם אין אף אחד מדרפור ביניהם" אפשר להחזיר את כולם. נתבקשנו רק לרשום את השמות של האנשים. תחושת חוסר הנוחות שלנו, כחיילים, הייתה בכל זאת גבוהה ביותר. שאלנו את המפקדים שלנו: אם הדבר חוקי, מדוע הוא לא נעשה בצורה מסודרת? מדוע אין גורם מוסמך בצד המצרי שיקבל את האנשים לידי? מדוע אין פקודה מסודרת בעניין? בעקבות השאלות שלנו התקשר גם הסמ"פ לסמח"ט, וקיבל את אותה תשובה. כאשר האנשים הבינו שאנחנו עומדים להחזיר אותם לידי השוטרים המצרים שהגיעו למקום, הם התחילו לבכות ולהתחנן. לא הבנו את השפה שבה הם דיברו, אבל היה ברור שהם פוחדים וזה היה נורא. התעלמנו מתחינותיהם והעברנו אותם לשוטרים המצרים שהתקהלו מצידה השני של הגדר.

תיאורו של אבי חושף את ניסיונותיהם של החיילים להשפיע ולפעול באופן הומניטרי. לחיילים היה בסיס מוצק לחששות ביחס לגורלם של מבקשי המקלט, הן משום שחלקם היו עדים לאלימות בצד המצרי, והן מפני שידעו שהמצרים עלולים לשלוח את המהגרים לארצות מוצאם. חיילים בודדים הפרו את הפקודות ויידעו את ארגוני זכויות האדם ביחס למדיניות "ההחזרה החמה". בעקבות העדויות הללו, עתרו הארגונים לבג"צ. הדיונים בעתירה זו התנהלו באיטיות בין השנים 2007-2011, ובסופו של התהליך נותרו ללא הכרעה מכיוון שפרקליט המדינה הצהיר כי לעת עתה ישעה השימוש בנוהל (פפר, 2011).

כל אותה תקופה, ישראל חיפשה פתרון מהיר לגבול הבעייתי. המדינה מיהרה להורות על בניית גדר לאורך הגבול, ולאחר שנה של עבודה, בניית הגדר כמעט והושלמה. בעוד שמספר המהגרים הלא חוקיים המגיעים לישראל ירד דרמטית כתוצאה מכך,¹³ הגדר לא פתרה את הבעיה לחלוטין, מכיוון שהיא יצרה מצבים בהם, שוב, ניצבים זה מול זה ההיגיון הביטחוני וההיגיון ההומניטרי ומחייבים בחירה ביניהם.

זה בלט במיוחד כשמבקשי המקלט המשיכו להגיע לגבול בחודשים שלאחר הקמת הגדר. רבים מהם היו ניצולים של מחנות העינויים שהוקמו בסיני. אירוע אחד משך תשומת לב לאומית ובין-לאומית. בסוף אוגוסט 2012, 21 אריתראים ניסו לחצות את הגבול ונלכדו בין גדר התיל המקורית לגדר המתכת החדשה. הקבוצה מנתה ברובה גברים, למעט שתי נשים, אחת מהן הרה, ונער בן 14. החיילים פעלו תחת עינה של התקשורת, כשהם לכודים בין החלטת הממשלה להפגין קו נוקשה לפיו איש לא ייכנס לישראל, לבין הלחץ שהפעילו פעילי הארגונים למען זכויות אדם. הם מנעו מהאזרחים שהגיעו לאזור להעביר מזון ושתייה לאריתראים. בנוסף, הם הכריזו על האזור המגודר כ"שטח צבאי סגור".¹⁴ כך תיאר עיתון "הארץ" את האירועים:

מאז יום חמישי, המהגרים האפריקאים נמצאים ללא מזון, ומקבלים מים במשורה. החיילים בשטח ציינו כי קיבלו הוראה להעניק לאפריקאים מים, "אך כמה שפחות". אחדים מהם הביעו חשש כי האפריקאים יתייבשו כתוצאה מהחום העז, והתרעמו על כך שלא קיבלו תשובות מספקות לסוגיה מהמפקדים במקום. החיילים טענו כי לא ברור מה יהיה עתידם של האפריקאים שבינתיים נמצאים במקום ללא אפשרות תנועה, ואילו מצבם רק הולך ומתדרדר לאור היעדר המזון והחום העז. הצבא העביר לידיהם יריעת בד להתגונן מהשמש.¹⁵

לאחר שמונה ימים, שתי הנשים והנער הורשו להיכנס לישראל, בעוד 18 הגברים הורחקו בכוח מן הגדר והועברו לידי המצרים. במקרה זה החיילים היו בחזית המדיניות החדשה של ממשלת ישראל והשתתפו במפגן שמטרתו להבהיר כי הגבול הוא בלתי עביר.¹⁶

עד כה ראינו כי החיילים נדרשים למלא תפקידים שונים ומגוונים. ראשית, הם עדים למאבקי הכוח המתרחשים מעבר לגבול; שנית, הם ממלאים תפקיד הומניטרי של טיפול במבקשי המקלט.¹⁷ ובנוסף, הם גם אלו המונעים ממבקשי המקלט הנואשים להיכנס למדינה, לעתים תוך הפעלת כוח. ההיגיון ההומניטרי וההיגיון הביטחוני פועלים זה לצד זה, וקשורים באופן הדוק. החיילים חשופים לברירה מצבית המביאה לכך שבמקרים מסוימים היגיון אחד זוכה לדומיננטיות ביחס לאחר. לעתים, הגיון הפליליות מצטרף לשני ההיגיונות הללו כהיגיון שלישי המנחה את החיילים.

פליליות באזור הגבול

אם התוודענו כבר לקשר ההדוק בין ביטחון להומניטריות, עתה נבקש להראות כי מתקיים קשר גם בין הגיון הביטחוניות להגיון הפליליות. כיצד התמודדו החיילים עם תופעות כמו סחר בבני אדם, הברחות וחטיפות לשם קבלת כופר? מברחי הגבול הם על-פי-רוב בדווים, החיים משני עברי הגבול, והם בשוליים לא רק הגיאוגרפיים, אלא גם החברתיים של מדינת ישראל. חלקם מתגייסים לצבא, המציע קריירה "קוסמת" למי שמנעד האפשרויות הפתוח בפניו מצומצם מלכתחילה. חלק ניכר מן הבדווים המשרתים בצבא פועלים כגששים ומסייעים באיתור חדירות מעבר לגבול.

החיילים היהודים שפגשו שיבחו את יכולותיהם המקצועיות של עמיתיהם הבדווים באיתור חדירות, כמו גם את עצם נכונותם להתגייס לצבא. עם זאת, הבדווים נותרו בעיניהם חשודים, במידה מסוימת בשל העובדה שגשש ומברח משתמשים באותן התכונות ממש כדי לבצע את פעילותם. אכן, בדווים (כמו גם חיילים שאינם בדווים) מעורבים בפעילויות הברחת גבול, שכללו לאורך השנים מוצרים כגון סיגריות, סמים, נשק וכן נשים ל"תעשיית" הזנות. כמו כן, בדווים מהגב הורשעו בגביית דמי כופר בישראל והעברתם לבעלי מחנות העינויים בחצי האי סיני.¹⁸ יתרה מכך, כתוצאה מהקשר בין חלק מהבדווים בחצי האי סיני לקבוצות החמושות, הם גם נתפסים כ"טרוריסטים" פוטנציאליים. מכאן שעבור רוב החיילים, הבדווים הם בו זמנית פורעי חוק לצד היותם מושיעים, הממלאים תפקיד מבצעי הכרחי ומוערך.

מובן שמרבית הבדווים אינם עבריינים, אולם התיג שלהם ככאלו משפיע על היחסים בינם לבין החיילים היהודים. חשדנותם של החיילים היהודים נבעה מן ההנחה ששותפיהם הבדווים עלולים להכשיל אותם במהלך משימות, בפרט מול מברחים. מושיקו, אשר ביצע במהלך שנת 2008 תקופת שירות מילואים בגבול, תיאר כיצד הוא וחבריו נערכו למארב ללכידת מברחים מבלי להודיע על כך לחיילי יחידת הגששים הבדווים איתם עבדו. כך הסביר זאת:

מושיקו: עכשיו גם בקשר מסתבר שהיו גששים שהיו מעבירים מידע מהצד שלנו לצד שלהם. עכשיו יודעים את זה על בסיס זה שתפסו בעבר גששים ושיחות טלפון שרצו לצד השני וכל מיני דברים כאלה.

מראינת: יודעים את זה ב- live או שמגלים אחר?

מושיקו: אנחנו ידענו שתפסו לפנינו. חודשיים או משהו כזה לפנינו שתפסו כזה מקרה. אמרנו שאם היה מקרה אחד כנראה שזה לא המקרה היחיד אז אמרנו, הנחת היסוד שלנו הייתה שכל מה שנאמר ברשת הפלוגתית או ברשת הגדודית הוא חשוף. לא רק שמישהו בצד השני שמדבר עברית יכול לשמוע ולהעביר את המידע הזה בשיחת טלפון אחת, גם מישהו בצד שלנו יכול להעביר את המידע לצד השני. מישהו שהמברח או הנתיב הברחה הזה שמעביר הרבה כסף יכול להכניס לו עוד כמה שקלים בחודש. ואם הוא בדווי מסכן כזה שבבחירה בין להיות מברח לבין להיות זה הוא בחר להיות גשש אז הפיתוי הוא פיתוי, כי המשכורות של הגששים לא משהו והם אוכלוסייה די ענייה זה לא שהוא מעביר מחבלים. הוא מברח בסך הכל סמים, נותן טיפ להברחת סמים, כאילו מסייע להברחה. לא שהייתי עושה את זה. כאילו לא יודע. אם הייתי מאוד עני אולי, אני לא בטוח.

בנימה החשדנית של מושיקו כלפי הבדווים המעורבים בהברחות מקופלת גם סימפתיה כלפי ה"בדווי המסכן", ומודעות חברתית למבנה המעמדי. יחס אמביוולנטי דומה במקצת מבטאים

החיילים היהודים גם כלפי החיילים המצרים. בעוד שקצינים ישראלים ומצרים נפגשים באמצעות משרד הקישור והתיאום, כוחות השטח הישראליים והמצרים לא נמצאים במגע שוטף. החיילים הישראליים בשטח אוספים פיסות מידע מאינטראקציות מקריות, ומן הדיבור הסובב אותם, וכך בונים את הדימוי של השוטר המצרי (למצרים אסור להכניס צבא לסיני על-פי הסכמי השלום). ערן, קצין ביחידת עילית אשר שירת בצבא כמעט שש שנים, התייחס לדימוי של הכוח המצרי בראיון שקיימנו איתו ב-2012, שנתיים לאחר שחרורו:

הדיבור על החיילים המצרים זה שזה היה כזה מין חיילי "ברארא". שהם היו [...] היה שם איזה סיפור שהם אנשים שיש להם ברירת מאסר ו/או שהם הולכים לשם [לשרת בסיני על הגבול]. כאילו לא איזה חטיבה מקצועית או כוח לוחמים מפואר אלא אנשים, כמו שאומרים למישהו או שאתה הולך עכשיו ל [...] כמו צבא ארצות הברית כזה: או צבא או כלא. כאלה על עבירות לא חמורות ואיכשהו הם חיים על הגבול הזה. ולא היה לנו חיכוך איתם יותר מידי. כאילו חודש לפני שנכנסו לשם כאילו החברה' שהחלפנו [...] שתי תעסוקות לפנינו היה אירוע היתקלות שחיילים מצרים ירו על אזרחים או על כוחותינו. לא ברור מה הלך שם וכוח טנקיסטים שלנו ירה אש מנשק קל וחיסל שני שוטרים מצרים כאלה שומרי גבול.

תיאורו הקצר של ערן את אותה תקרית מזכיר את האופן שבו תוארו כמעט תמיד השוטרים המצריים. כלא צפויים, שהתנהגותם תלויה בתמורה שהם מקבלים: לעתים הם נמנעים מירי על אלו המבקשים לחצות את הגבול בתמורה לשוחד, ובמקרים אחרים הם פותחים באש, יהיו אלו מבקשי מקלט או מבריחים. הן חיילים הן מתיישבים יהודים סיפרו לנו כי בשנים בהן מספר מבקשי המקלט החוצים את הגבול גדל, ניתן היה לשמוע את המצרים יורים כמעט מדי לילה. כלומר, הם הדגישו בפנינו שהשוטרים המצרים לא חסו עליהם, ובמקביל נחשדו גם בשותפות עם המבריחים. החיילים הישראליים תופסים את עצמם כמחויבים יותר לזכויות אדם ולמקצועיות, מחויבות אשר בעיני רוחם זרה לכוח המצרי. במובן זה, נתפסו השוטרים המצרים והגששים הבדואים כדומים – כחלק ממערכת הביטחון אך גם כשותפים לפעולותיהם של המבריחים.

לצד החשדנות, החיילים הישראליים גם התייחסו אל תנאי החיים הקשים הן של המצרים והן של והבדואים. גם זה סוג של היגיון הומניטרי. התייחסות זו חידדה את יחסי הכוח הבלתי שוויוניים בין הקבוצות. לישראלים, בניגוד לשתי הקבוצות האחרות, יש גישה למדים, לכלי נשק ולציוד צבאי חדיש. ייתכן שצדק קלרק (Clark, 1997) שטען שהשימוש באהדה מהווה בסיס ליצירת עליונות כלפי אחרים, כעין מיקרו-פוליטיקה המדגישה את העמדה העדיפה של הישראליים בהיררכיה בין הצדדים. הצגת המצרים כמושחתים משרתת את תפיסתם העצמית של החיילים הישראליים כאנושיים. כפי שכבר ראינו, אימוץ תפיסה עצמית כזו מהווה "תיקון" לנוכח פעילויות כמו ה"חזרות החמות", שגם בהן לוקחים החיילים חלק. על הגבול, אם כך, לא רק ההיגיון המנחה את הפעילות וההנמקות המלוות אותו מתמוססים ומתחלפים, אלא גם הזהויות והתייגים של הקבוצות השונות.

דיון

כפי שראינו בסקירת הספרות, אין זה נדיר שמדינות מחזיקות במדיניות נעדרת עקביות, ולעתים אף בהגיונות מנוגדים. היעדרה של עקביות, או קיומם של הגיונות מקבילים, משפיעים על החיילים

בדרגי השטח. החיילים בגבול מצרים-ישראל דיווחו כי אינם יכולים להחליט אם מדובר בגבול המצוי במצב של שלום. הם התייחסו לתפקידם כעדים לאירועים שאת מהותם לא הבינו בצורה מלאה, כמו רצח או אונס בצד המצרי. הבלבול של החיילים בלט גם באינטראקציה שלהם עם מבקשי המקלט. בתחילת כל מפגש הם התייחסו אל המהגרים כאל טרוריסטים פוטנציאליים, לאחר מכן כאל בני אדם במצוקה ולבסוף כאל זרים שננטשים לגורלם. חלק קטן מהחיילים תהה כיצד פעילות הומניטרית ומדיניות "ההחזרות החמות" יכולות להתקיים בכפיפה אחת. מעטים חשו רגשות עזים שהניעו אותם לפנות ולדווח לארגוני זכויות אדם, תוך שהם מפרים קוד של שתיקה. ניתן להתייחס אל המפגש של החיילים עם מבקשי המקלט כאל "הומניטריות מצבית". כלומר, לפרקי זמן קצרים הגישו החיילים עזרה למי שהגיעו אל הגבול, אולם נראה כי רמת העזרה הייתה תלויה בזמן, במיקום, במפקד בשטח ובגורמים נוספים. יתרה מכך, הציפייה מן החיילים הייתה כי בה בשעה שהם מגישים עזרה, עליהם לסגור את הגבול ולסכן את חייהם של מבקשי מקלט אחרים המנסים להיכנס. ייתכן כי ההשתנות ממצב למצב נגזרת גם מאופיו ההפכפך של הגבול.

גם הזהויות של מבקשי המקלט, החיילים הבדווים, המברחים הבדווים והחיילים המצרים, היו מרובות משמעויות ומבלבלות עבור החיילים. הבדווים נתפסו בו זמנית כעמיתים וחשודים. בנוסף, היו מי שהכירו בהם כאזרחים מופלים לרעה, הזוכים למגוון אפשרויות מצומצם וכמי שמצויים בתחתית הסדר החברתי בישראל. את אנשי הביטחון המצרים תיארו החיילים כאסירים מורשעים ועבריינים, ועם זאת בו בזמן הם תוארו כחיילים נטושים ש"גורשו" אל הגבול המסוכן בחצי האי סיני על-ידי מדינתם - מצרים.

הבלבול של החיילים ביחס לזהויותיהם של מבקשי המקלט, הבדווים והמצרים החריף כתוצאה מהתמרון של החיילים בין שלושת ההגיונות – הביטחוני, ההומניטרי והפוליטי. את ההגיונות הללו יישמו החיילים באופן מצבי, בחלק מהמקרים כמעט במקביל. על החיילים היה לעבור בין הגיונות, לעתים בטווחי זמן קצרים מאוד. למעשה, מה שנוצר הוא סוג של טריאלקטיקה: דיאלקטיקה אשר כוללת את שלושת המרכיבים, במידה כזו שהאחד מכיל את האחרים עד כי לבסוף נוצרת גרסה מוחלשת של כל אחד מהם.

רציונל זמני זה הפועל באזורי גבול תואר כבר בעבודותיו של פאסין, כאשר הצביע על הדימיון המבני בין פעילות צבאית ופעילות הומניטרית (Fassin, 2007, 2011, 2012). וולטרס טוען כי התלכדות כזו הופכת ברורה במיוחד ב"גבולות הומניטריים", אשר מתפתחים באזור שבו מתקיים "חיבור לא פשוט בין פוליטיקה של הדרה ופוליטיקה של טיפול ודאגה" (Walters, 2011: 144). הניתוח שהבאנו כאן מאיר כיצד ההגיונות המרובים באים לידי ביטוי בחיי היום-יום של החיילים המוצבים בגבול. הומניטריזם מצבי מתקיים לטווח קצר, כאשר הגיונות גבול אחרים יהפכו לעדיפים עליו בקלות ובמהירות. יתרה מכך, בעוד שוולטרס ופאסין מתייחסים להגיון הביטחוני ולהגיון ההומניטרי, אנו מראים כי פליליות באזורי גבול קשורה אף היא להומניטריות ולביטחונות. מחקרנו הציע מבט מקרוב על גבול קצר באופן יחסי. ייתכן שכדאי להמשיך ולבחון את ההצטלבויות בין ההגיונות השונים באזורי גבול אחרים, במיוחד אלו שבין הדרום והצפון הגלובליים, המאופיינים בחצייה צפונה של מהגרים ומבקשי מקלט ובזיקה שבין הדרה ודאגה.

הערות

- ¹ אפרת בן זאב וניר גזית מרצים במחלקה למדעי ההתנהגות במרכז האקדמי רופין. שמותיהם מופיעים על-פי סדר הא-ב והם שותפים שווים לכתיבת מאמר זה, שהוא תוצר אחד מני כמה של מחקר העוסק בגבול מצרים ישראל וממומן על-ידי הקרן הגרמנית למחקר (DFG). הכותבים מבקשים להודות לרבקה רייכמן ולשופט האנונימי על הערותיהם המועילות. גרסה שונה של מאמר זה התפרסמה באנגלית תחת הכותרת: Juggling Logics on the Egyptian-Israeli Borderland: Soldiers between Securitization and Arbitrary Humanitarianism. *Journal of Contemporary Ethnography*, 2016.
- ² על מיליטריזציה של גבולות ראו: Andreas, 2000; Bigo, 2002; Brownell, 2001; Dunn, 1996; Palafox, 1996; Waever et al. 1993; 2006; Huysmans, 2001.
- ³ לדיון בביטוי של פער זה בין מדיניות המדינה לבין פעולות סוכני השטח של המדינה במרחב אחר, בעת פעילות חיילי צה"ל בשטחים, ראו: Gazit, 2009, 2015.
- ⁴ מערכת היחסים בין ההיגיון הצבאי-ביטחוני לבין ההיגיון ההומניטרי אינה חדשה או ייחודית לאזורי גבול. פאסין (Fassin, 2007) מביא כדוגמה את ההתערבויות הצבאיות המבוצעות לכאורה כדי לבוא לעזרת אוכלוסיות מאוימות ואשר מוצגות במונחים הומניטריים. במקרים אלו, השיח ההומניטרי עולה באופן ברור מן הרטוריקה המצדיקה את ההתערבות הצבאית. כתוצאה מכך, הפכו ההיגיון ההומניטרי וההיגיון הצבאי לבעלי משמעות דומה ולברי החלפה (Fassin, 2007, 2012).
- ⁵ ראו לדוגמה: <http://time.com/3969596/egypt-isis-sinai/>
- ⁶ ראו לדוגמה: <http://www.bbc.com/news/world-middle-east-37658035>
- ⁷ לסיכום כלל ה"זרים" ששהו בישראל בשנת 2013 ראו נתוני זרים בישראל: https://www.gov.il/BlobFolder/generalpage/foreign_workers_stats/he/%D7%A1%D7%9B%D7%95%D7%9D%202013.pdf
- ⁸ ראו <http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-3832323,00.html>
- ⁹ למידע על כניסות מאפריקה בשנת 2011 ראו: https://www.gov.il/BlobFolder/generalpage/foreign_workers_stats/he/2011_summary_foreign_workers_report.pdf
- ¹⁰ למידע על כניסות מאפריקה בשנת 2013 ראו: נתוני זרים בישראל https://www.gov.il/BlobFolder/generalpage/foreign_workers_stats/he/%D7%A1%D7%99%D7%9B%D7%95%D7%9D%202013.pdf
- ¹¹ מספר חיילים פנו לארגוני זכויות אדם ישראלים כדי לספר על "ההחזרות החמות". תצהיריהם שופכים אור על נושא לא מדובר שנותר תחת מעטה סודיות.
- ¹² כל השמות בדויים.
- ¹³ לדיון במפגני הגבול - The border spectacle, ראו De Genova, 2013.
- ¹⁴ על השלמת הגדר, ראו Daniel, 2013.
- ¹⁵ לצפייה באירוע: https://www.youtube.com/watch?v=rpm4ti_23Fs
- ¹⁶ גילי כהן, "כ-20 מהגרים אריתריאיים כלואים בשטח שבין ישראל למצרים", הארץ, 4.9.2012. <http://www.haaretz.co.il/news/education/1.1816528>
- ¹⁷ זוהי דוגמה נוספת לספקטקל בהקשר של הגירה לא חוקית שמתאר דה ג'נובה (De Genova, 2013).
- ¹⁸ נקודה זו עולה שוב ושוב בראיונות עם המהגרים, ואנו נקדיש לה מאמר נפרד.
- ¹⁹ ראו: <http://www.haaretz.co.il/news/law/1.1671026>

רשימת מקורות

- פפר, א' (2011). "אנשי המילואים התנגדו להחזרה בכוח של מסתננים למצרים - והנוהל הוקפא". הארץ, 22 אפריל 2011.
- רופאים לזכויות אדם (2016). ניצולי מחנות העינויים בסיני מדברים.

<http://www.phr.org.il/%D7%A0%D7%99%D7%A6%D7%95%D7%9C%D7%99>

- Andreas, P. (2000). *Border games: Policing the U.S.–Mexican divide*. Ithaca: Cornell University Press.
- Anderson, B.R. (1991). *Imagined communities: Reflections on the origin and spread of nationalism*. Revised and extended edition. London: Verso.
- Balibar, E. (2002). *Politics of the other scene*. London: Verso.
- Bigo, D. (2002). Security and immigration: Toward a critique of the governmentality of unease. *Alternatives: Global, Local, Political*, 27(1), 63–93.
- Brownell, P.B. (2001). Border militarization and the reproduction of Mexican Migrant Labor. *Social Justice*, 28(2), 69–92.
- Carling, J., & Hernández-Carretero, M. (2011). Protecting Europe and protecting migrants? Strategies for managing unauthorized migration from Africa. *The British Journal of Politics and International Relations*, 13(1), 42–58.
- Carrera, S. (2007). The EU border management strategy: Frontex and the challenges of irregular immigration in the Canary Islands. *CEPS Working Documents* 261. <http://aei.pitt.edu/7385/1/1482.pdf>
- Clark, C. (1997). *Misery and Company: Sympathy in Everyday Life*. Chicago: Chicago University Press.
- Coutin Bibler, S. (1995). Smugglers or Samaritans in Tucson, Arizona: Producing and contesting legal truth. *American Ethnologist*, 22(3), 549–571.
- Coutin Bibler, S. (2003). Borderlands, illegality and the spaces of non-existence. In: R. Perry & B. Maurer (Eds.), *Globalization under construction: Governmentality, law, and identity* (pp. 171–202). University of Minnesota Press.
- Daniel, R. (2013). The fence between Israel and the Sinai completed. <http://www.mako.co.il/news-channel2/Channel-2-Newscast/Article-ebb313933e9b241004.html>
- De Genova, N. (2002). Migrant "Illegality" and deportailty in everyday life. *Annual Review of Anthropology*, 31, 419–447.
- De Genova, N. (2013). Spectacles of migrant illegality: The scene of exclusion, the obscene of inclusion. *Ethnic and Racial Studies*, 36(7), 1180–1198.
- Dunn, T.J. (1996). *The militarization of the U.S.–Mexican border, 1978-1992: Low-intensity conflict doctrine comes home*. Austin: CMAS Books University of Texas at Austin .
- Dunn, T.J. (1999). Military collaboration with border patrol in the U.S.–Mexican border region: Interorganizational relations and human rights implications. *Journal of Political and Military Sociology*, 27(2), 257–278 .
- Dunn, T.J. (2001). Border militarization via drug and immigration enforcement: Human rights implications. *Social Justice*, 28(2), 7–30.
- Fassin, D. (2007). Humanitarianism as a politics of life. *Public Culture*, 19(3), 499.
- Fassin, D. (2011). Policing borders, producing boundaries: The governmentality of immigration in dark times. *Annual Review of Anthropology*, 40, 213–226.

- Fassin, D. (2012). *Humanitarian reason: A moral history of the present*. Berkeley: University of California Press.
- Gazit, N. (2009). Social agency, spatial practices, and power: The micro-foundations of fragmented sovereignty in the occupied territories. *International Journal of Politics, Culture, and Society*, 22(1), 83-103.
- Gazit, N. (2015). State-sponsored vigilantism: Jewish settlers' violence in the occupied Palestinian territories. *Sociology*, 49(3), 438-454.
- Geddes, A. (2003). *The politics of migration and immigration in Europe*. London: Sage.
- Gittleston, B. (2012). *Inside Sinai's torture camps*.
<http://www.theatlantic.com/international/archive/2012/11/inside-sinais-torture-camps/265204>
- Gluckman, M. (1958). The analysis of a social situation in modern Zululand. Rhodes Livingston Paper No. 28 (originally in *Bantu Studies*, 14 [1940] pp. 1-30). Manchester: Manchester University Press.
- Goodman, J. (2014). *Contesting identities in south Sinai: Development, transformation, and the articulation of a "Bedouin" identity under Egyptian rule*. Tel-Aviv: Tel-Aviv University, The Moshe Dayyan Center.
- Heyman, J.M. (2001). Class and classification at the US-Mexico border. *Human Organization*, 60(2), 128-140.
- Heyman, J.M., & Smart, A. (1999). States and illegal practices: An overview. In: J.M. Heyman (Ed.), *States and illegal practices*. New York: Berg.
- Huysmans, J. (2000). The European Union and the securitization of migration. *Journal of Common Market Studies*, 38(5), 751-777.
- Huysmans, J. (2006). *The politics of insecurity: Fear, migration and Asylum in the EU*. London and New York: Routledge.
- International Crisis Group (2007). *Egypt's Sinai question*. Middle East/North Africa Report No. 61, January 30.
http://www.crisisgroup.org/~media/Files/Middle%20East%20North%20Africa/North%20Africa/Egypt/61_egypts_sinai_question
- Israeli Government. (2011). *Population, immigration and border authority 2011 – The Israeli Government Statistics*.
<http://www.piba.gov.il/PublicationAndTender/ForeignWorkersStat/Documents/%D7%A1%D7%99%D7%9B%D7%95%D7%9D%20%D7%A9%D7%A0%D7%AA%D7%99%202011.pdf>
- Israeli Government. (2013). *Population, immigration and border authority 2013 – The Israeli Government Statistics*.
<http://www.piba.gov.il/PublicationAndTender/ForeignWorkersStat/Documents/563343n80.pdf>
- Jorry, H. (2007). *Construction of a European institutional model for managing operational cooperation at the EU's external borders: Is the FRONTEX agency a decisive step forward?* CEPS 6 .<http://aei.pitt.edu/7406/>
- Kemp, A. (1998). From politics of location to politics of signification: The construction of political territory in Israel's first years. *Journal of Area Studies*, 6(12), 74-101.

- Lavie, S. (1990). *The poetics of military occupation: Mzeina allegories of Bedouin identity under Israeli and Egyptian rule*. Berkeley: University of California Press.
- Léonard, S. (2010). EU border security and migration into the European Union: FRONTEX and securitisation through practices. *European Security*, 19(2), 231–254.
- Lynch, S. (2012). Sinai becomes a prison for African migrants. *New York Times*, October 31. http://www.nytimes.com/2012/11/01/world/middleeast/01iht-m01-sinai-migrants.html?_r=0
- Messina, A.M. (2014). Securitizing immigration in the age of terror. *World Politics*, 66(3), 530–559.
- Neal, A.W. (2009). Securitization and risk at the EU border: The origins of FRONTEX. *Journal of Common Market Studies*, 47(2), 333–356.
- Palafox, J. (1996). Militarizing the border. *Covert Action Quarterly*, 56, 14–19.
- Pratt, M.L. (1992). *Imperial eyes: Travel writing and transculturation*. London: Routledge.
- Redfield, P. (2013). *Life in crisis: The ethical journey of doctors without borders*. Berkeley: University of California Press.
- Scott, J. (1998). *Seeing Like a state: How certain schemes to improve the human condition have failed*. New Haven: Yale University Press.
- Takaya, S. (2015). Making irregular migration insecure in Japan. In: J. Song & A.D.B. Cook (Eds.), *Irregular migration and human security in East Asia* (pp. 23–37). Milton Park: Routledge.
- Wæver, O., Buzan, B., Kelstrup, M., & Lemaitre, P. (1993). *Identity, migration and the new security agenda in Europe*. London: Pinter.
- Walters, W. (2011). Foucault and frontiers: Notes on the birth of the humanitarian border. In: U. Bröckling, S. Krasmann & T. Lemke (Eds.), *Governmentality: Current issues and future challenges* (pp. 138–164). London: Routledge .
- Wieja, E. (2013). *The torture camps of Sinai*. <http://www.jpost.com/Arts-and-Culture/Arts/The-torture-camps-of-Sinai-310939>
- Willen, S. (2007). Toward a critical phenomenology of “illegality”: State power, criminalization, and abjectivity among undocumented migrant workers in Tel-Aviv, Israel. *International Migration*, 45(3), 8–38.

גשר על פני מים סוערים - סיפור של טיפול שהוא חיפוש אחר תקווה: טיפול במבקשי מקלט במרפאת "גשר"¹

שלומית בן שמואל

תקציר

בפברואר 2014, ביוזמה משותפת של משרד הבריאות ונציבות האו"ם לפליטים, קמה מרפאת "גשר" במרכז הקהילתי לבריאות הנפש יפו. עיקר העבודה הקלינית במרפאה היא במתן שירותי אבחון וטיפול פסיכיאטרי-פסיכוסוציאלי לאוכלוסיית מבקשי מקלט וקורבנות סחר מאריתריאה וסודאן.

במאמר יובא תיאור מקרה ובאמצעותו יעלו לדיון נושאים שונים: על הנגשה והתאמה של טיפול לאוכלוסייה שעבורה השיח הפסיכיאטרי והפסיכותרפויטי המערבי הוא זר, מאיים ורווי סטיגמה; על מטפלים המחפשים את דרכם במציאה וביצירה של שפה טיפולית שתגשר על השונות השפתית והתרבותית בחדר הטיפול; על טיפול, שבחלקו הוא מתן משמעות ותיקוף לחוויות האחרות, הזרות והפליטות; טיפול המכיר ביחסי הכוח שבין מטפלת לבנה שהיא אזרחית בעלת זכויות, לבין מטופל שחור שהוא זר חסר מעמד; טיפול המכיר ועובד עם הקשר שבין האישי לפוליטי, בין הטיפול לפוליטיקה; על טיפול בפוסט-טראומה בתנאי חוסר ביטחון ורה-טראומטיזציה; על הניסיון, במסגרת הטיפול, למציאה משותפת של מרחב, מצומצם ככל שיהיה, של ביטחון, בחירה, משמעות ויצירה גם במציאות הקיימת.

הטיפול הבין-תרבותי מתבצע כמעט כולו באמצעות מתורגמן-מגשר תרבותי. עבודה טיפולית זו דורשת הסתגלות ולמידה מחדש מכל השותפים, בעיקר מהמטפלים. המאמר ידון, דרך תיאור המקרה, בשאלות אידיאולוגיות, אתיות, תאורטיות וטכניות העולות בטיפול, הנע כל העת בין האישי, הדיאדי, הטריאדי, הציבורי והפוליטי.

מילות מפתח: טיפול בפוסט-טראומה, טיפול באמצעות תרגום, פסיכיאטריה של מהגרים, טיפול פסיכו-סוציאלי במבקשי מקלט

הקדמה

בפברואר 2014, ביזמה משותפת של משרד הבריאות ונציבות האו"ם לפליטים, הוקמה במרכז הקהילתי לבריאות הנפש יפו, מרפאת "גשר". זוועות מחנות העינויים בסיני והשפעותיהן הטראומטיות על מצבם הנפשי של מבקשי המקלט, שהלכו ונחשפו, הן אלה שהיוו את התמריץ להקמת המרפאה. עיקר העבודה הקלינית במרפאה מתמקדת במתן שירותי אבחון וטיפול פסיכיאטרי-פסיכולוגי-פסיכו-סוציאלי לאוכלוסיית מבקשי המקלט וקורבנות הסחר מאריתריאה וסודאן. דרך תיאור המקרה של טספאי, אשתף במעט מסיפוריהם של מבקשי המקלט המטופלים במרפאה, ובחוויות המפגש והטיפול הייחודי במרפאה.

אפתח בתיאור המקרה, ולאחריו אתמקד במספר תמות וסוגיות מרכזיות העולות בטיפול מורכב זה. מטרת המאמר היא לתאר ולשתף במורכבותם של הקשיים הרגשיים של מבקשי המקלט והטיפול בהם, אך לא פחות מכך, מטרתו של המאמר היא לספר סיפור אחד מתוך רבים, לאפשר היכרות עם אדם אחד מתוך רבים, לאפשר לו להיות מעט פחות שקוף.

הטיפול בטספאי - סיפור של טיפול שהוא חיפוש אחר תקווה

טספאי,² בן 19, רווק ללא ילדים, יליד אריתריאה, נמלט ב-2012 לסודאן כתוצאה מרדיפת השלטונות במדינתו. מעולם לא התכוון להגיע לישראל, אך נחטף בגבול עם סודאן לסיני, שם הוחזק כשלושה חודשים. במהלך תקופה זו, והוא רק בן 17, היה חשוף לעינויים קשים ולסכנת חיים מתמדת, היה קורבן לאלימות ישירה באופן יומיומי, לעיתים נכווה באמצעות ברזל מלובן, היה עד לאלימות כלפי חטופים אחרים ולמותם של אלה שלא שרדו. נמנעו ממנו מזון, שתיה ושינה, והוא אולץ לעמוד שעות בשמש, כפות בידיו וברגליו ופעמים רבות עם כיסוי על עיניו. טספאי שלל אלימות מינית כלפיו. רבים מהחטופים בסיני סבלו מהתעללות מינית, חלקם סבלו מאונס קבוצתי יומיומי. הגברים כמעט ואינם מספרים. גם הנשים ממעטות לספר, מתביישות, חוששות לשתף באלימות המינית לה נחשפו. עם זאת, מספר ההפלות שנערכו בשנים הרלוונטיות במרפאה הפתוחה של רופאים לזכויות אדם ביפו, לא משאיר הרבה מקום לספק, ומעיד על תת-דיווח.³

טספאי סיפר על לילה אחד בו הוא ושאר החטופים, הושכמו בפתאומיות על-ידי שוביהם, תוך שאלה שופכים עליהם דלק. אחד החטופים הוצת וטספאי ושאר החטופים כיבו את הדליקה והצילו את חייו. במקרים אחרים הם לא הצליחו להציל את חבריהם וטספאי סיפר על שעות בהן התחבא בין גופות כשהוא מעמיד פני מת. טספאי, כמו רבים אחרים – זו בעצם מהות הסיפור הקשה של סיני, נדרש לשלם כופר של 35 אלף דולרים בתמורה לשחרור בגבול ישראל. המשכורת הממוצעת השנתית באריתריאה היא פחות מ-500 דולרים, כך שסכום הכופר היה דמיוני. טספאי לא חשב שמשפחתו תוכל לגייס את הכסף ולכן היה בטוח שמותו קרוב. לבסוף, משפחתו הצליחה לאסוף את סכום הכסף ובנובמבר 2012 הוא שוחרר בגבול ישראל. מיום הגעתו לישראל ועד מארס 2014, כשנה וארבעה חודשים, הוא הוחזק בכלא "סהרונים" ולאחר מכן במתקן השהייה "חולות". מ"חולות" הוא נסע לקבלת טיפול רפואי בליווי אחיו הגדול ולא חזר למתקן. המוקד לפליטים ומהגרים (Hotline For Refugees And Migrants) הגיש בשמו עתירה לבית המשפט כדי שלא יאלץ לשוב ל"חולות" ויוכל לקבל את הטיפול לו הוא זקוק על רקע מצבו הנפשי והבריאותי ועל רקע האירועים הטראומטיים אותם חווה. למרפאת "גשר" הגיע טספאי

בתחילת אפריל 2014, ימים ספורים לפני פסח – חג החירות. כשהגיע אלינו, העתירה בעניינו הייתה עדיין בדיון ועתידו לא היה ברור.

טספאי הגיע למרפאה בעידודו של אחיו שהיה אח בבית חולים באריתריאה והבחין במצוקה הנפשית שלו. העידוד של אחיו היה משמעותי ביותר מכיוון שעבור קהילה זו טיפול פסיכיאטרי ופסיכולוגי הוא זר ואף מאיים ורווי סטיגמה. מצב זה מועצם כאשר הטיפול ניתן על-ידי ישראלים אשר נתפסים פעמים רבות כחלק מהחברה אשר בחלקה דוחה, מדירה ופוגעת בקהילת מבקשי המקלט.

בפגישות ההערכה הראשונית במרפאה (פגישות ה-Intake) טספאי כמעט לא יצר קשר עין, מבטו היה מושפל, הוא נראה מבוהל ושברירי, מיעט לדבר וענה בקצרה על השאלות שנשאל. אחד הדברים הבולטים ביותר היה שטספאי דיבר כל כך בשקט שדוויט, המתורגמן שישב לידו, התקשה לשמוע אותו, התקרב עד כמה שניתן ועדיין בקושי שמע אותו. ובכל זאת הצחנו לשמוע על קשיים חריפים בשינה, קושי להיות עם אנשים והימנעות ממצבים אלה, דריכות ורגישות לרעש, פלאשבקים וזיכרונות חוזרים, מציפים וטורדניים מהאירועים הטראומטיים בסיני, ירידה בתאבון ובמשקל, מצב רוח ירוד וירידה חדה בהנאה ובהנעה. בנוסף, נצפו העדר כמעט מוחלט של תקווה ויכולת לדמיין עתיד טוב יותר, והוא עוד לא בן 19. טספאי אובחן עם הפרעה פוסט-טראומטית (Posttraumatic stress disorder - PTSD) וקיבל טיפול תרופתי נוגד דיכאון וחרדה. כמו כן הוא החל להגיע לשיחות שבועיות. במקביל, שמרתי על קשר רציף עם עורך הדין שלו. הפסיכיאטר המטפל, ד"ר עידו לוריא, ואני, כתבנו מכתבים שניסו להסביר את המובן מאליו, שתנאי כליאה אינם מצב מיטיב עבור אדם הסובל מפוסט-טראומה בכלל ועבור טספאי בפרט.

טספאי לא עבד, הוא נתמך באופן מוחלט על-ידי אחיו שדאג לכל צרכיו. בכך התמזל מזלו. במובנים מסויימים זו גם מזלה של קהילת מבקשי המקלט, שיש בה כוח של קהילתיות. פעמים רבות הקהילה היא מקור התמיכה היחיד שיש למטופלים במרפאה, מטופלים המתמודדים עם בעיות רב-ממדיות, אך ללא שום משאבי עזרה ממסדיים, ללא שירותי בריאות ורווחה, ללא דיור לדרי רחוב, שירותי סל שיקום או שיקום בכלל. טספאי התמיד בלקיחת התרופות. איכות השינה שלו השתפרה, והוא החל לאכול טוב יותר ולאחר כמה שבועות הוא נראה אחרת. משהו בלבוש, בישיבה, בעמידה. משקלו עלה מעט ולרגעים הישיר אליי מבט והסתכל עליי. בשיחות הוא כמעט לאו יזם דבר אך הגיב לשאלותיי ולאמירותיי.

נענו יחד, בין פתיחה ועיבוד של סיפור המסע הטראומטי, לבין התמודדות עם היומיום, הכאן ועכשיו, ותחושות הייאוש, חוסר האונים וחוסר הוודאות שהציפו את טספאי. הנגיעה בטראומה נעשתה ככל הניתן בעדינות; ניסיתי לאפשר, להיות עדה, ולהיות אתו בזוועות שעבר, אך נהרתי שלא לפלוש, לא להיחוות כמציצנית או פוגענית. חזרתי והדגשתי בפניו שבכל שלב אפשר להפסיק, שתמיד מותר לו לסרב או לעצור. 'לא' מפורש הוא אף פעם לא אמר לי, אך את ה'לא', הלא-מפורש, הוא ביטא אחרי כמה שבועות דרך 'משא ומתן' על המשך נטילת התרופות ועל תדירות הפגישות שלנו. הוא רצה פחות, ולא הבין מדוע אני מתעקשת שיבוא לפגישות ואינני מוותרת עליי. ההתעקשות שלי לא עזרה, והוא אכן לא הגיע לפגישה הבאה.

ברגע הראשון, אותי זה הדאיג ואת דוויט המתורגמן, זה הכעיס. בתפקידים האלה התחלפנו לא פעם במהלך הטיפול. כמו אב או אח גדול דוויט הציע להתקשר לטספאי, לשים גבולות ול'ארגן' אותו. בין השורות ובקולו הנרגש של דוויט, שמעתי כמה הוא רוצה טוב עבורו,

רוצה שהוא יילחם ומתוסכל ממה שהוא חווה כווייתור של טספאי. דוויט עצמו גוייס לצבא אריתריאה בהיותו רק בן 13, ושירת עד שהצליח לברוח מהמדינה. חשבתי על המודל להתמודדות, ועל "הזולת עצמי" שדוויט יכול להוות עבור טספאי ושאלתי את עצמי אם למרות כל השונות והקשר המתווך, גם אני יכולה.

בשיח ביני לבין דוויט דיברנו על מושגים של טיפול ועל ביטויים בטיפול עם טספאי; סימפטומים של דיכאון ופוסט-טראומה, התנגדות, ביטוי בפעולה (acting out), החזקה והכלה. דיברנו על הקשרים תרבותיים, על שילוב ואיזון בין הכלה לווייתור, בין חולשות לכוחות הישרדות, בין אמפתיה לסמכות ודרבון. דיברנו גם על התפקידים ההוריים שאנחנו מחזיקים בחדר, ועל ההורות החסרה כל כך לטספאי. לאחר השיחה שלנו, התקשרנו לטספאי ושכנענו אותו לבוא.

בשבועות הבאים טספאי התמיד בטיפול, הוא אמר שהוא יודע שאנחנו רוצים לעזור לו, אבל אי אפשר לעזור לו. נצפתה הטבה בחלק מהסימפטומים הפוסט-טראומטיים, אבל המרכיבים הדיכאוניים נמשכו ואף התחזקו. ובכל זאת המשיך לבוא לטיפול, נראה קצת מופתע כל פעם מחדש מכך שאני מתעקשת לראותו שוב, שבוע אחר שבוע. ברגעי הדיכאון המציף, כשכל כך קשה להגיע אליו, נעשיתי עוד יותר מודעת ולעיתים חשתי מתוסכלת מהתיווך של התרגום. למזלי, השותף שלי הוא דוויט, ולא הפסקנו לחפש יחד דרך להגיע לטספאי על אף התיווך, לחפש שפה משותפת ודרך ליצור מרחב טיפולי משמעותי, כן, גם חיזקנו זה את זה כשהדיכאון הציף גם אותנו. לעיתים, המשמעות הגדולה ביותר של הטיפול היא בעשייה קונקרטית בחדר ומחוצה לו, למשל, להקריא שוב ושוב מכתב שטספאי נושא עימו בכיס בהוראת עורך דינו. המכתב כולל פסיקת ביניים של בית המשפט שאומרת כי אם הוא נתפס ברחוב, יש לעורך דינו עשרה ימים לעתור לבית המשפט, ובזמן זה אסור לכלוא אותו. אני מקריאה בעברית, דוויט מתרגם, ושוב ושוב אנחנו מוודאים שהוא מבין. הוא מבין ונרגע קצת, אבל עדיין חרד מיציאה מהבית. שגרת החיים שלו אינה כוללת יציאה מהבית או עבודה, והפחד שלו אינו רק פוסט-טראומתי – הוא מציאותי. אין לו אשרה תקפה, ועורך דינו מתלבט אם להגיש בקשה למשרד הפנים, מחשש שהבקשה תזכיר להם את קיומו של טספאי ותביא למעצרו מחדש. ניתן לומר שזהו טיפול ב'ידיים קשורות'. תחושת חוסר האונים, חוסר המוצא וחוסר התקווה של טספאי, עוטפות גם אותי.

בטיפול בו הפנים והחוץ מתערבבים ללא הרף, אפשר לדמיין את תחושת ההקלה כשבסוף ספטמבר 2014, בג"צ פסק על סגירת מתקן "חולות". איום הכליאה הוסר מעל ראשו של טספאי. עבורנו ב"גשר" זו הייתה פסיקה חשובה מאין כמוה ברמה הערכית, ברמת צביונה של מדינת ישראל. יתרה מזאת, זוהי האפשרות לקיים חיים וטיפול עבור המטופלים שלנו וחברינו לעבודה. אפשר לדמיין את תחושת הייאוש כשגרסה נוספת של החוק למניעת הסתננות⁴ עברה שוב בכנסת חודשים ספורים לאחר מכן, ואת תחושת הטלטלה וחוסר הוודאות שליוו אותנו כל העת והרבה יותר מכך, את המטופלים במרפאה.

הדבר המרכזי שהשתנה בחדר לאחר חודשים ספורים של טיפול הוא טון הדיבור, הקול של טספאי. אפשר היה לשמוע אותו, והוא הרשה לעצמו לכעוס. לכעוס על האו"ם, על ארגוני הסיוע, עלינו, על ישראל. על ישראל שלא מאפשרת לו שום תקווה – והדבר שמטריד את טספאי יותר מכל – לא מאפשרת לו לעבוד ולהחזיר למשפחתו את דמי הכופר הגבוהים ששילמה עבורו. הוא מתבייש ומרגיש אשם כלפיהם וכלפי אחיו שתומך בו. בטיפול עסקנו רבות בתחושות הבושה והאשמה. טספאי הסביר לי שכל זה לא היה קורה אם לא היה בורח מאריתריאה: "[הייתי]

סובל שם בשקט, עד שהייתי מת". יחד עם דוויט ניסינו למצוא את המילים המתאימות להבחנה בין אשמה לאחריות, להכיר ולתת מקום ולגיטימציה לתחושות ולכעס שמתעורר. טספאי כעס בשקט. מרחב המחיה והמגע שלו עם אנשים היה כל כך מצומצם, שהכעס לא פגע בהתנהלות חייו ביומיום. מטופלים רבים אחרים, עוזבים בזעם יום עבודה מזדמן שכל כך ייחלו להשיג, בגלל יחס משפיל של מעביד או בגלל רעש או צליל בלתי נסבל. נוטשים בזעם את התור במשרד הפנים בו הם עומדים שעות על גבי שעות ימים ארוכים. מתווכחים ורבים לעיתים עם האנשים היחידים שתומכים בהם.

במקביל וכחלק מהטיפול, היינו בקשר עם נציבות האו"ם לפליטים כדי לנסות לפעול ליישוב מחדש של טספאי במדינה שלישית, מדינה בה יוכל לקבל מעמד זכויות של פליט, שאולי יוכל למצוא בה תקווה ולהיזכר שהוא בן 19, ושלאמירה "כל החיים לפניו" באמת תהיה משמעות. כתבנו מכתבי המלצה המתארים בבירור ובחריפות את מצבו הנפשי הקשה, את הסימפטומים הפוסט-טראומטיים מהם הוא סובל, את חוסר התקווה וחוסר הביטחון הבסיסי ואת השפעתם על מצבו הנפשי. אך המכסות ליישוב מחדש קטנות, מסבירים לנו בצער בנציבות האו"ם, והסיכויים קלושים, וגם אם כן, התהליך יארך זמן רב.

לאחר פגישה מייאשת במיוחד בה טספאי תיאר שגרת חיים של ישיבה ללא מעש במשך שעות רבות מאוד בדירה, ואף לא הצליח לדמיין ולו דבר אחד ששווה לחלום עליו, דמיוני ומופרך ככל שיהיה, הצעתי שלפגישה הבאה נמין גם את אחיו. היינו חייבים לנסות לעשות שינוי ולו קטן ביותר בשגרת היומיום, במציאות החיצונית. לפגישה הגיעו השניים אחרי עוד ריאיון באו"ם. טספאי ציפה רק לזה, אבל אחיו, דוויט המתורגמן ואני נקטנו זהירות מחשש לאכזבה נוספת. הדגשתי בפני טספאי כי בכל מקרה התהליך יארך זמן, ואת הזמן הזה כדאי לנצל כדי להתחזק. דוויט הציע לימודי אנגלית; גם אם יקבל יישוב מחדש במדינה שלישית ויצליח לעזוב את ישראל, יהיה זקוק לשפה. טספאי היסס אך היה מוכן לנסות, אם נסביר לו כיצד. המשכנו לנסות לבנות שגרה ב'תא המעצר' הקטן של טספאי בדירת אחיו. טספאי התעקש לקחת חלק בעבודות הבית, גם אם לאחיו אין בעיה לעשות אותן. הוא חש אשמה על הנזקקות שלו. יחד אתו ניסיתי למצוא משהו שהוא ייחנה לעשות ואני מגלה לראשונה שבאריתריאה, לפני שיצא למסע, אהב לצייר. לאט לאט אנחנו מחפשים יחד את האפשרות – מוגבלת ככל שתהיה, לבחירה, למרחב מצומצם ככל שיהיה, של שליטה ויצירה.

טיפול מורכב במציאות מורכבת

בחלק הבא של המאמר אדון במקצת המאפיינים הייחודיים של הטיפול הרגשי במבקשי המקלט במרפאת "גשר" כפי שהם באים לידי ביטוי בסיפור הטיפול של טספאי. אתייחס לעמדה ולשפה הטיפולית ולתהליך של למידה מתמדת ויצירת משמעות משותפת בטיפול מודע תרבותית; ליחסי הכוח בטיפול הנע כל העת במרחב בין האישי לציבורי והפוליטי; לטיפול באמצעות תרגום ולאגרגים והמשמעויות שלו; ולטיפול בהפרעה פוסט-טראומטית במציאות שאין בה יציבות וביטחון בסיסיים.

למידה מתמדת

בכל טיפול, כך אני מאמינה, יש לשים סימן שאלה לגבי התוקף של ידיעתנו את הזולת, ובטיפול במרפאת "גשר" במיוחד. אנחנו, המטפלים, נמצאים בעמדה מתמדת של למידה וגישור תרבותי ושל הבניה משותפת של משמעות עם המטופל והמתורגמן. למידה כמו-אנתרופולוגית של התרבות, הקהילה, הקבוצות בתוך הקהילה, התמקמות המטופל בתוכן, מנהגים, סמלים, שפה, תפקידי מגדר ועוד ועוד. ולמידה של עצמנו ביחס לכל אלה ובתוכם, למידה מתמדת, בה דבר אינו מובן מאליו. יחד עם זאת, לצד העמדה הלומדת והמעודדת הבניה משותפת של משמעות, רבים מהמטופלים, מביעים צורך גם במידה של ודאות וידענות מצדנו, הם זקוקים למישהו שאפשר לסמוך עליו, שינחה את הדרך בתוך המציאות הכאוטית של חייהם. מציאת האיוון בין הצניעות שבעמדה הלומדת והשיתופית לבין הצורך בסמכות מקצועית במצבים של מצוקה גדולה וחוסר ודאות, היא מורכבת ומאתגרת.

מאתנו, המטפלים, נדרשות למידה ויצירה של שפה טיפולית שונה מזו שאנו רגילים לה בדרך כלל. במקום לנסות ולפרש את המטופל בשפתנו, עלינו לנסות להישאר בשפתו של המטופל, לנסות להרחיב את השפה הטיפולית שלנו לשפה שפחות תלויה במילים, להרחיב את הכלים הטיפולים, לאמץ ולהתאים כלים משיטות ממוקדות, ולנסות לחקור את דפוסי בקשת העזרה, הגשתה, וקבלת העזרה של המטופלים והקהילה ממנה הם באים. איננו מוותרים על המילים, ובמקרים רבים מושם דגש על עיבוד טיפולי של סיפור הטראומה, ועל מקומנו ותפקידנו כעדים לסיפור, כמי שמוכנים לשמוע ולראות, לא להסיט את המבט, לא לעצום את העיניים, לא לאטום את האוזניים, ולא להפנות את הגב.

לפני כל טכניקה או גישה טיפולית ספציפית, נדרשת עמדה טיפולית שלא חוששת להיות גמישה, יצירתית, מוותרת על ודאות ושמה דגש על חיבור לאלמנטים בסיסים בטיפול וביחס אנושי – הגשת עזרה, הקשבה, הכרה ומתן תוקף. נדרשת יצירת תחושה בלתי מתווכת של אכפתיות. להציע קפה, ללחוץ יד, להסתכל בעיניים. לייצג, לתווך, לסנן ולהשמיע את קולם של מטופלים שהם חלק מקהילה מושתקת ומודרת.

יחסי כוח בטיפול

בטיפול במרפאה ניתנים מקום והכרה ביחסי הכוח בחדר הטיפול ומחוצה לו בין המטפלת ('בעלת הכוח'); אישה לבנה, ישראלית, אזרחית בעלת זכויות ומעמד, שעובדת במשרד ממשלתי, לבין מטופל שחור, זר וחסר זכויות ומעמד. מתפתחת במרפאה עמדה טיפולית שמאפשרת ומעזרת לתת ליחסי הכוח המודעים והלא-מודעים בין המטפלת הישראלית למטופל חסר המעמד, להיות על השולחן. האישי הוא הפוליטי, והפוליטי הוא האישי, לא כסיסמה ולא כקלישאה אלא כמציאות חיים והתמקמות טיפולית. הפוליטי הוא חלק מהטיפול. מהמטפלים במרפאה נדרשת עמדה טיפולית-פנימית, המסוגלת לקחת אחריות, להבין ולתת מקום לביקורת של מטופלים על הממסד במדינה, שאנחנו המטפלים, חלק ממנו. נדרשת יכולת להתמודדות עם ההכרה שאולי בעיני עצמנו, המטפלים ב"גשר", אנחנו נתפסים כמי שלא עוצמים עיניים, כמי שמבקשים לטפל ולסייע לאוכלוסייה הכל-כך מודרת הזו, אבל עבור חלק מהמטופלים, חלק מהזמן, אנחנו-אני, נתפסת כלבנה, בעלת הפריבילגיה, הישראלית, הממסדית, המדכאת, הכולאת.

עלינו להכיר בכך שאחריותו המוסרית של המטפל באופן כללי ובמקרה של טיפול במבקשי מקלט בפרט, אינה מסתיימת בחדר הטיפול. הטיפול במבנים הנפשיים מתערבב עם

הטיפול במבנים הממשלתיים של מדינת ישראל. יחד עם זאת, גם כאן חשוב לאזן, לאפשר שיח על יחסי הכוח בין המטפל למטופל ובין קבוצות ההשתייכות שלהם, אך לא לכפות את השיח. לפגוש את האדם לא רק כחלק מקבוצה או כחלק מההקשרים החברתיים-פוליטיים שאנחנו מייחסים לו ולא למחוק את האיש, האישיות, הייחודי. נדרשת מסוגלות להחזיק בו-זמנית הקשבה לאובייקטים המופנמים, למבנים הפנימיים, לחוויות ולחרדות הפרטיות והייחודיות שהמטופל המסוים מביא לחדר במפגש עם המטפל המסוים. התנועה בין האיש, הדיאדי, הטריאדי לציבורי והפוליטי היא מתמדת.

טיפול מתווך

הטיפול במרפאת "גשר", רובו ככולו, נעשה באמצעות תרגום לטיגרית או לערבית. בטיפול באמצעות תרגום הכל מתווך: שיחות, שיחות טלפון, תיאום פגישות, מחוות של אכפתיות, מניירות בין-אישיות. המתורגמן הוא עבורנו הרבה יותר מקביום, הוא הפה והאוזניים ומי שמעבד, מסביר ויוצר יחד משמעות. צורת עבודה זו דורשת הסתגלות עבור כל השותפים בטיפול, אך במיוחד עבורנו, המטפלים: לשבת בחדר הטיפולים כאשר דברים בסיסיים כל כך בטיפול אינם מובנים מאליהם או בלתי אפשרי לבטאם בדיבור; יכולת להעביר מסר באמצעות מילים או אינטונציה; הבנה הדדית של אינטונציה; הבנת המחוות המילוליות והבלתי מילוליות (למשל, גם לאחר זמן רב של התנסות בעבודת טיפול זו, לעיתים הנהון "כן" נראה לי לפני התרגום כ'לא'). המתורגמן אינו רק מתורגמן, אלא הוא מגשר תרבותי, נעשית אתו חשיבה ויש להגיע אתו להבנה משותפת. הוא מנסה להנגיש אותי ואת הטיפול למטופל, ולהנגיש לי את המטופל, את שפתו הייחודית ואת התרבות ממנה הוא בא (כך למשל יכול המתורגמן להציע הסברים מותאמי תרבות למה שעשוי להישמע לנו כתיאור של שמיעת קולות, הוא יכול להציע מה מתאים או לא מתאים לומר בשיח בין גבר לאישה בטיפול ובאיזה אופן, ועוד). נוספת למורכבות המתוארת גם העובדה שהמתורגמנים עצמם הם לא רק חלק מאותה קהילה, קהילה קטנה שאנשיה מכירים זה את זה וחוששים לפרטיותם, אלא שגם המתורגמנים עצמם עברו ועוברים חוויות קשות, פעמים רבות דומות לאלה של המטופלים. יחד עם זאת, עבודת התרגום במהלך הטיפול מאפשרת דברים שלעיתים אנחנו משועים להם בטיפולים 'דוברי שפתנו'. רגע של הפסקה לחשוב ולעבד את הדברים (בזמן התרגום לטיגרית), כמו גם האפשרות לא להיות לבד בחדר, אלא להתייעץ ולחלוק.

טיפול בפוסט-טראומה

כ-40% מהמטופלים במרפאת "גשר" מאובחנים עם הפרעה פוסט-טראומתית (PTSD). סיפורו של טספאי הוא דוגמה למורכבות הכמעט בלתי אפשרית של טיפול בפוסט-טראומה, בתנאים של סטרס, חוסר ביטחון וחוסר שליטה על המרכיבים הבסיסיים ביותר של חיי המטופלים, כמו החופש שלהם וביטחונם האיש. הטיפול בפוסט-טראומה מתקיים בתחושה של זמניות, חוסר יציבות, בתנאים של חוסר ודאות, טרסור, גזענות ועוינות, טיפול בתחושת עתיד "מקוצר" ולא רק מטעמים פוסט-טראומתיים אלא בשל חוסר ודאות המשותפת למטפל ולמטופל, לגבי מתי יסתיים הטיפול ובאילו נסיבות. יש להכיר בכך שיתכן כי הטיפול יסתיים בפתאומיות בשל כליאה או גירוש. חלק מהפרוטוקולים המוכרים לטיפול בפוסט-טראומה, מתבססים על צמצום תחושה של חוסר אונים והשבת תחושה של שליטה בחיים. ב"גשר" אנחנו מבינים שהפרוטוקולים הקיימים אינם מתאימים או אינם מספקים, ומנסים לפתח טיפול שמטרתו לבסס תחושה של ביטחון מסוים

בתנאים של היעדר ביטחון, למצוא את המרחב, מצומצם ככל שיהיה, של שליטה ויצירה, גם במסגרת המציאות הקיימת.

כעס

אחד המאפיינים הסימפטומטיים של הפרעה פוסט-טראומטית הוא התפרצויות כעס בלתי צפויות. במסגרת צוות המרפאה אנו דנים בעצם השאלה האם מדובר בסימפטום של הפרעה, בביטוי משמעותי של מצוקה רגשית עמוקה, ו/או בתגובה חיונית לחיים בתנאים של אלימות, עוני, דיכוי, התעמרות וגילויי גזענות. אנו דנים בנושא של עבודה טיפולית על ניהול כעסים וטכניקות לוויסות רגשי. זוהי סוגיה מורכבת מבחינה אתית, שכן מחד, אנו רוצים לעזור למטופל כך שהכעס לא יפגע בו, ינהל אותו, ינהל את חייו ויכשיל את ניסיונותיו לשפר את מצבו, ויחד עם זאת, לכעס יש את הפוטנציאל לתת כוח לפעול ולשנות את המציאות והוא כל כך מוצדק, וניסיון להרגיעו גורם לתחושה של שיתוף פעולה עם המצב הקיים, עם מציאות מעוולת.

בתהליך מקביל להתגברות כעסו של טספאי בטיפול, הרגשתי את הכעס שלי מתגבר. לפעמים הכעס שלי הוביל לרצון לבעוט בכל, להתייאש, לא לשמוע, להתעלם ולשכוח. אבל רוב הזמן, הכעס ותחושת חוסר הצדק עוררו דחף חזק ורגשי לפעולה, לשינוי המצב הקיים, לעשייה חברתית, עם ניסיון לשנות את המציאות המעוולת. אני מרגישה שלי יש את הבחירה לפעול, אך לא לרבים מהמטופלים שלי. וגם זה מכעיס אותי. אבל כשאני פחות כועסת וחסרת אונים, אני מצליחה להסתכל גם על הרגעים בהם האפשרות של מטופל או של מתורגמן - עמית לעבודה, להשמיע את סיפורו, לאפשר לאדם מולו להיות עד, לפגוש אדם אחר שמקשיב, לא עוצם עיניים ומוכן להיות שם, הם עשייה של שינוי המציאות, עשייה שיש בה בחירה. לכן גם האפשרות שלי לספר את הסיפור של המטופלים וכתובה שכוון הן עשייה טיפולית וחברתית משמעותית.

בין תקווה ליאוש

הבחירה בשם טספאי (תקווה) לתיאור המקרה, אינה מקרית. החיפוש אחר תקווה, והתנועה בין יאוש לתקווה, הם בסיס סיפורו של טספאי, של רבים ממטופלינו, ושל המרפאה עצמה. במרפאת "גשר" אנו פוגשים כל כך הרבה יאוש, חוסר אונים ואכזבה, וההסברים לחוסר התקווה כל כך משכנעים, שהשאלות של "מי מחזיק את התקווה בחדר ואיך", הן במוקד העבודה שלנו. באחת משיבות הצוות, מתורגמן אריתראי מזכיר לצוות, שכל כך שקוע בהכרה במציאות המעוולת, שגם הוא שרד ארבעה חודשים בסיני, וגם הוא, כאן בישראל, חסר מעמד וחיות, אך בוחר לחיות, לשקם את חייו בכל דרך אפשרית, ולספר את סיפורו לכל מי שמקשיב - כמונו. הוא מבין אינטואיטיבית, אך גם בעקבות הניסיון של תקופת העבודה במרפאה, את המשמעות הטיפולית של הכרה בקשיים שהמטופלים מתמודדים אתם, אך מזכיר לנו גם את החשיבות של שימת דגש על הכוחות שלהם ועל היכולת שלהם לשרוד, לחיות, לפעול, ולהעניק משמעות לחייהם, בחדר הטיפול ומחוצה לו.

כשטספאי הגיע לפגישה שלנו לפני מספר חודשים וסיפר בקול שקט, כי היה באותו בוקר באו"ם וקיבל אישור ליישוב מחדש: "אמר לי שאני צריך לארוז שני תיקים" כך אמר. לא הייתי בטוחה ששמעתי נכון, או שהבנתי נכון, או שהוא הבין נכון. אל מול ההתרגשות הגדולה והשמחה של דוויט ושלי, אפילו פניו של טספאי לא נשארו חתומות. הוא חיך. סוף סוף ממש חיך. אחרי

השמחה ובשיחות הפרידה שלנו, ניסיתי לברר אתו אם יש גם חששות או פחדים מהדרך החדשה, שוב לבד, מהפרידה מאחיו. אבל הוא לא רוצה לגעת בזה. הוא נאחז בתקווה, מרכז בה את כל כוחותיו.

מזור בהקשר של הטיפול במבקשי מקלט במרפאת "גשר", לספר על טיפול עם מין סוף כזה, קצת הוליוודי. הגיבור יוצא לדרך חדשה באירופה. הבחירה שלי במקרה עם סוף כזה, לא מייצג, מעוררת שאלות ואפילו מרגיזה. אני שואלת את עצמי מדוע בחרתי דווקא בטספאי. אני חשופה יומיום לסיפורי זוועה, ולטיפולים שבהם תחושת חוסר האונים וחוסר המוצא שולטים. סיפורים של נשים, גברים וילדיהם, שעברו התעללות פיזית, מילולית ומינית שלא ניתן לתארה אבל חייבים לתארה. שורדים ושורדות של מעשי אונס קבוצתי יומיומיים ועינויים מחרידים בסיני, רדיפות אלימות ומטילות אימה בארצות המוצא, שנתקלים במציאות ובדעת קהל קשה במדינת ישראל. מדוע דווקא טספאי? למה לא לספר על אחד ממטופלי הרבים שכל בקשות העזרה לגביו ועבורו נדחו, שמצבו הנפשי הולך ומחמיר, וכל פניותי נתקלות באין, במחסור, בסירוב, בהיעדר, בחוסר צדק ובחוסר רגישות. מדוע דווקא טספאי? אנחנו מתמודדים במרפאה עם אוכלוסייה מודרת בכל כך הרבה רמות הדרה – אנשים הסובלים מהפרעה נפשית, שחורים, לא יהודים, לא ישראלים – אז מה קשור כאן "סוף טוב"?! האומנם הסוף שתיארתי הוא טוב כל כך? שהרי הטיפול הסתיים מסיבה חיצונית, כאשר המטופל סבל עדיין מקשיים רגשיים משמעותיים. האומנם הטיפול הוא באמת סוף לתלאות, שהרי הוא קטיעה יותר מאשר סיום של תהליך, התחלה של מסע נוסף. מדוע דווקא טספאי? גילו הצעיר, האופן שבו נגע לליבי והקשר שנוצר בינינו הם ודאי חלק משמעותי מהתשובה. העובדה הטכנית שהטיפול בו הסתיים והוא אינו בישראל וכך אני שומרת על פרטיותו, השפיעה ודאי גם היא. אך בין שאר הדברים, הבחירה הזו מבטאת את הצורך שלי ושלנו, המטפלים, בתקווה, במשמעות וברוח גבית בחוויה של עבודה טיפולית, שטומנת בחובה התמודדות יומיומית עם שחיקה, טראומטיזציה משנית, מורכבות וחוסר, אקלים חברתי לא אוהד, אבל גם הרבה אכפתיות, הומניות וחום אנושי.

לרוב המכריע של הטיפולים במרפאת "גשר", אין סוג כזה של סוף טוב. אבל במקרים רבים יש אנשים שיוצרים קשר חזק עם המטפל, עם המתורגמן, שמרגישים שיש להם מקום לפנות אליו, שלמישהו אכפת מהם, שמשהו מנסה לעזור, להקשיב, להסתכל בגובה העיניים, להיות שם.

כדי להציג את הטיפול במאמר, ביקשתי לקבל את הסכמתו של טספאי, שכבר נסע ליישוב מחדש באירופה. יצרתי קשר עם אחיו שנשאר בארץ, שנתן לי את הפייסבוק שלו, התכתבנו קצת בצ'אט ואז התקשרנו אליו. שיחה מרגשת, מצחיקה, עצובה ואחרת. כדי לקבל את הסכמתו הסברתי לו בעזרתו של דוויט, מה המשמעות של פרסום מאמר ומה אני רוצה לכתוב, הסברתי שחשוב לנו שכמה שיותר אנשים ישמעו ויהיו עדים. טספאי הסכים ללא היסוס. לדידו, תספרו למי שמוכן לשמוע. ויותר מכל - בגלל זה בחרתי דווקא בסיפורו של טספאי.

מרפאת "גשר" פועלת כשלוש שנים. אנחנו מקווים שהמרפאה תמשיך להתקיים, ושלנו יתאפשר להמשיך לטפל ולהגיש עזרה לאנשים שכל כך זקוקים לכך.

הערות

¹ מרפאת "גשר" קמה בפברואר 2014.

² שם בדוי. משמעות המילה טספה בטיגרית היא תקווה. המטופל נתן את הסכמתו לפרסום.

³ עוד על ממצאים מראיונות של כ-1,200 קורבנות סיני, שנערכו במרפאה הפתוחה של רופאים לזכויות אדם ניתן לקרוא במאמרם של נקש וחוב' (Nakash et al., 2015).

⁴ עוד על החוק למניעת הסתננות ניתן לקרוא בקישור הבא: <http://hotline.org.il/refugees-and-asylum-seekers/detained-asylum-seekers/>

רשימת מקורות

Nakash, O., Benjamin, L., Nagar, M., Shoham, S., Lurie, I., & Davidovitch, N. (2015). Exposure to traumatic experiences among Asylum Seekers from Eritrea and Sudan during migration to Israel. *Journal of Immigrant and Minority Health*, 17(4), 1280-1286.

"אף פעם לא סיפרתי מה קרה לי בסיני"

הקשיים באיתור זיהוי ניצולי מחנות העינויים והתנהלות רשות ההגירה כלפיהם

סיגל רחון

תקציר

המאמר מתמקד בהתנהלותה של רשות ההגירה כלפי כ-4,000 ניצולי מחנות העינויים בסיני, שנמלטו ברובם מאריתריאה. המאמר סוקר את שינויי המדיניות והחקיקה משנת 2009, אז התהוותה התופעה, דרך שיאה בשנת 2011 ועד היום.

המאמר מתבסס על מידע ונתונים שנאספו במוקד לפליטים ולמהגרים במהלך אלפי ראיונות עם מבקשי מקלט בבתי הכלא בין השנים 2009-2016 ועל דוחות שפרסמו בנושא "המוקד לפליטים ולמהגרים" וארגון "רופאים לזכויות אדם", על פרוטוקולים של דיוני ועדת הכנסת למאבק בסחר בנשים, של ממוני ביקורת גבולות מטעם רשות ההגירה ושל בתי הדין לביקורת משמורת של שוהים שלא כדין. המאמר מבהיר את היקף התופעה של מחנות העינויים, עומד על ההבדל בין קורבן סחר והחזקה בתנאי עבדות לבין קורבן עינויים, מבהיר את הקושי באבחון קורבנות עבדות, סוקר את מגנוני איתור ניצולי עבדות בישראל, ומסביר מדוע העדויות הרבות אינן משתקפות בפרוטוקולים של ממוני ביקורת הגבולות ודיניי בית הדין לביקורת משמורת. המאמר סוקר את שינויי החקיקה המכשירה כליאה ומונעת שחרור של ניצולים מכלא "סהרונים", וממתקן "חולות".

עקב קוצר היריעה והתמקדות במדיניות רשות ההגירה, המאמר לא מתעכב על מחדלי משרד הביטחון שאחראי למדיניות ההחזרה המתואמת ופועל להדיפתם חזרה לידי רשויות מצרים של ניצולי עינויים ועבדות ללא הליכי זיהוי.

מילות מפתח: מבקשי מקלט, אריתריאה, עינויים, מחנות העינויים בסיני, עבדות, כליאת מהגרים, מסתננים

סיגל רחון, רכזת מדיניות ציבורית, המוקד לפליטים ולמהגרים

מבוא

מאמר זה מתמקד בהתנהלותה של רשות ההגירה כלפי מבקשי מקלט שנמלטו ברובם מאריתריאה ומקצתם מאתיופיה, סודאן ומדינות נוספות, שהם גם ניצולי מחנות העינויים, קורבנות סחר בבני אדם והחזקה בתנאי עבדות במדבר סיני. המאמר יסקור את השינויים במדיניות החל משנת 2009 אז התהוותה התופעה ועד לשיאה בשנת 2011. המאמר יתאר את מצבם הנוכחי של הניצולים והמדיניות הנקוטה בעניינם, שבע שנים לאחר שהראשונים שבהם הגיעו למדינת ישראל וחשפו בפניה את מסכת העינויים הקשים שעברו במדבר סיני (רופאים לזכויות אדם, ישראל, 2010).

המידע והנתונים במאמר נאספו ברובם על-ידי מתנדבי המוקד לפליטים ולמהגרים (להלן: המוקד) ועובדיו, במהלך מאות ביקורים בבתי הכלא בהם כלואים מבקשי המקלט בישראל, ובמהלך אלפי ראיונות עם מבקשי מקלט שמאות מהם שרדו את מחנות העינויים. ארגוני זכויות האדם מעריכים שנותרו כיום בישראל כ-4,000 ניצולים. להערכת היחידה לתיאום המאבק בסחר בבני אדם במשרד המשפטים, נמצאים בישראל לפחות 1,300 זרים שעונו בסיני. להערכת נציבות האו"ם לפליטים, כ-7,000 יוצאי אריתריאה נפלו קרבן לעינויים בסיני בשנים 2010-2012 (דוח מבקר המדינה, 2014). רוב ניצולי מחנות העינויים נכנסו לישראל בשנת 2011, אשר במהלכה נכנסו לישראל 17,306 מבקשי מקלט (רשות האוכלוסין וההגירה, 2012).

דו"ח שפירסם ארגון EEPA (יועצי מדיניות חיצוניים לפרלמנט האירופי) ואוניברסיטת טילבורג ההולנדית, מעריך שיותר מ-4,000 מבקשי מקלט לא שרדו את הדרך לישראל ומתו במדבר בין השנים 2008 עד 2012.¹

עדויותיהם של למעלה מ-1,300 ניצולי מחנות שפקדו את המרפאה הפתוחה של ארגון רופאים לזכויות אדם – ישראל (להלן: רל"א) מנובמבר 2010 ועד מאי 2012 מבהירות את היקפה הרחב של התופעה וחושפות את מספר הניצולים ששרדו והגיעו לישראל.² עיבוד המידע שנאסף מאותם ניצולים העלה כי 7.2% מהם נחטפו ממחנות פליטים בסודאן ואתיופיה והובאו לסיני ולישראל מבלי שהייתה להם כוונה להגיע לכאן, 91% מהם הועברו מיד ליד, "נמכרו" ו"נקנו" על-ידי שלוש עד שש קבוצות מברחים שונות, 24% מהם עברו התעללות פיזית ונפשית קשה על-ידי מברחים,³ 59% דיווחו על מחסור חריף באוכל, 53% דיווחו על מניעת גישה למים.⁴

עם השלמתה של גדר הגבול עם מצרים באמצע שנת 2012, מבקשי מקלט כמעט פסקו לנסות ולהגיע לישראל. אלו שהגיעו לגבול, נאלצו להמתין מצידה המצרי של הגדר עד שצה"ל הזעיק את הכוחות המצריים שלקחו אותם לכלא במצרים, ממנו גורשו בדרך כלל חזרה למדינותיהם. מעדויות של חיילים ששירתו על הגבול באותה עת עולה שהם איפשרו כניסה כמעט אך ורק לניצולי עינויים קשים: "נכון שלפעמים לא כל כך נעים לראות אנשים עם חתכים וריזם כמו שלד, אבל הם עלולים לסכן את ביטחון המדינה, ומה שאנחנו עושים חשוב מאוד בעינינו", כך תיאר את ניצולי המחנות וניסח את הדברים חייל מילואים ששירת בגבול לעיתון ידיעות אחרונות (יהב וסיבר, 2012; יהב, 2012). דו"ח מבקר המדינה מבהיר:

קרבן עינויים שלא הוחזק בתנאי עבדות לא יוכר כקרבן סחר בבני אדם כהגדרתו בחוק העונשין. לפיכך אם המוחזקים סבלו מעינויים בלתי אנושיים אך לא חויבו לעבוד או לספק שירותים כלשהם, לרבות שירותי מין, הם לא יוכרו כקורבנות סחר, אף שאין להתכחש לסבלם הקשה, ויקבלו שירותים מצומצמים ביותר מרשויות המדינה, כפי שמקבלת אוכלוסיית הזרים בכללותה (מבקר המדינה, 2014).

מטרת מאמר זה היא לתאר את התנהלותן של הרשויות במדינת ישראל במהלך השנים כלפי ניצולי מחנות העינויים, ביניהם גם ניצולי סחר ועבדות, ולהבהיר מדוע רוב רובם של הניצולים אינם מוכרים ככאלה ואינם נהנים מזכויות המגיעות להם על-פי אמנות בין-לאומיות עליהן חתמה מדינת ישראל ולעיתים אף לפי חוקי מדינת ישראל.

פרק א': ניצולי סחר בבני אדם, החזקה בתנאי עבדות וניצולי עינויים - הגדרות והבהרות

פרק זה יבהיר את ההגדרות השונות ויבחין בין ניצולי עינויים לבין ניצולי סחר בבני אדם הזכאים לזכויות מסוימות על-פי חוק.

סחר בבני אדם: "מכירה או קנייה של אדם, או ביצוע עסקה באדם, עם או בלי תמורה" (חוק העונשין, 1977, סעיף 377 א [ד']). הגדרת העברה של סחר בבני אדם בחוק הישראלי צרה מזו המופיעה בפרוטוקול פלרמו (פרוטוקול למניעה לדיכוי ולהענשה על סחר בבני אדם, 2000). החוק הישראלי אוסר על סחר ועל תיווך למטרות סחר, בין היתר למטרות של הבאת אדם למצב של עבדות, עבודת כפייה או זנות, או למטרת ביצוע עבירה מינית באותו אדם (חוק העונשין, 1977, סעיף 377 א).

החזקה בתנאי עבדות: "החזקה כדי לספק שירותים או עבודה, לרבות מין, החזקה במצב שבו היחס לאדם הוא כאל רכוש, וכוללת שליטה על חייו והפקעת חירותו" (חוק העונשין, 1977, סעיף 375 א). עבודת כפייה מוגדרת בחוק כ"שימוש בכוח או אמצעי לחץ אחרים, או איומים, או הסכמה שהושגה במרמה, עם או בלי תמורה" (חוק העונשין, 1977, סעיף 376).

עינויים: "מעשה אשר באמצעותו נגרם במכוון לאדם כאב או סבל, בין אם פיזי ובין אם מנטלי [...]". הזכות להיות חופשי מעינויים היא מזכויות היסוד המרכזיות במשפט העמים, ואחד מאותם עקרונות משפט שזכו למעמד של משפט מנהגי, המחייב כל מדינה בעולם. האיסור על עינויים מעוגן גם באמנה נגד עינויים ונגד יחס ועונשים אכזריים, בלתי אנושיים או משפילים (האמנה הבינלאומית נגד עינויים ונגד יחס ועונשים אכזריים, 1984), וכן האמנה בדבר זכויות אזרחיות ופוליטיות (האמנה בדבר זכויות אזרחיות ומדיניות, 1966), עליהן חתמה מדינת ישראל, אם כי לא עיגנה אותן בחוק הישראלי.

המכשול המרכזי בשכנוע הרשויות במדינת ישראל להכיר בניצולי מחנות העינויים בסיני כניצולי עינויים על-פי האמנה נעוץ בעובדה שמדובר בניצולים שאינם ישראלים, אשר עונו על אדמת מצרים, על-ידי אזרחים מצרים. האמנה מציינת: "[...] מקום שכאב או סבל כאמור נגרמים באישור או בהסכמה בשתיקה של עובד ציבור או אדם אחר הממלא תפקיד רשמי או בשידולו" (האמנה הבין-לאומית נגד עינויים ונגד יחס ועונשים אכזריים, 1984, סעיף 1).

פקידי הממשלה טוענים שניצולי מחנות העינויים בסיני אינם נכללים בהגדרה של האמנה משום שעונו על-ידי אזרחים מצרים ולא על-ידי גורמים מצריים ממלכתיים. זאת על אף שישנן עדויות רבות למעורבותם של גורמי השלטון במצרים בקיומם של מחנות העינויים ולמצער, ל"הסכמה שבשתיקה" לקיומם (HRW, 2014).

סעיף 14 לאמנה מטיל על המדינות החתומות עליה את החובה לפעול לשיקום ניצולי עינויים המצויים בשטח.⁵ ועדת האו"ם נגד עינויים קבעה שהמדינות החתומות נדרשות לכונן מנגנונים גשימים וזמינים לניצולי העינויים, בסמוך ככל שניתן לאחר אבחון של רופא ולספק שירותי שיקום ששיבו לניצול את עצמאותו, את יכולותיו הפיזיות, הנפשיות, החברתיות והמקצועיות. כן

יש לקיים תוכניות לזיהוי ניצולי עינויים ולתת סיוע רפואי, פסיכולוגי, משפטי וחברתי לניצולים (The General Committee Against Torture, 2012, par. 11-15).

ההבחנה בין ניצול עבדות לניצול עינויים אינה פשוטה. על-פי החוק הישראלי, על מנת שאדם יוכר כניצול עבדות ויפנה למקלט לניצולי סחר, על היחידה המשטרתית למאבק בסחר בבני אדם (להלן: היחידה המשטרתית) להשתכנע שיש 'ראשית ראיה', תחילת הוכחה, לכך שנעברה בו עבדת סחר בבני אדם או עבדות, למשך זמן משמעותי שמשכו לא נקבע בחוק.⁶ כך למשל, אדם שנחטף ממחנה פליטים בסודאן, נמכר לשוביו בסיני תמורת מזומנים, נקשר בשלשלאות ועונה בעינויים קשים במשך שנה תמימה, לא יוכר כניצול עבדות. אם נדרש אותו אדם להכין מזון לשוביו, לכבס את בגדיהם או לעבוד בשדותיהם במשך מספר שבועות לפחות, הרי שסביר להניח שיוכר כניצול עבדות. אם אותו אדם נאנס פעמיים או שלוש במהלך תקופת שביו, יש להניח שלא יוכר כניצול עבדות. אם נאנס בקביעות, או על-ידי מספר אנשים, רבים הסיכויים שיוכר כניצול עבדות למטרת מתן שירותי מין.

במהלך השנים שחלפו מאז החלו ניצולי מחנות העינויים להגיע לישראל התחדדה ההבחנה. עם זאת, דרישת ראשית ראיה עומדת לעיתים לרועץ: היחידה המשטרתית רואה ראשית ראיה בכך שהניצול סיפר על העינויים שעבר ועל השירותים שסיפק כבר בראיונות הראשונים שערכו לו ממוני ביקורת הגבולות ודייני בית הדין לביקורת משמורת על שוהים שלא כדין (להלן: בית הדין), עם הגיעו לארץ. היחידה אינה מייחסת חשיבות מספקת לעובדה שממוני ביקורת הגבולות ודייני בית הדין לא נהגו לשאול אודות האירועים בסיני. כשהחלו לשאול, אופן השאלות לא עודד את מבקשי המקלט לספר את אשר אירע להם.⁷

פרק ב': הליכי הקליטה של ניצולי מחנות העינויים

מהגבול למשמורת מעבירים אותן אנשי יחידת פליטים ומסתננים של משרד הפנים, שהם בעצם הראשונים שעושים להן תשאל והם הראשונים שיכולים לראות איזה שהם סממנים ולגלות בעיות, אבל זה בדרך כלל לא קורה, כי הנשים לא מוכנות לדבר ואלה שעושים תשאל הם בעיקר גברים. גם בשאלון שאנחנו קיבלנו, אין שאלות על מצבן הבריאותי והנפשי של הנשים האלה.⁸

כך הסבירה בשנת 2010 הגב' מריה רבינוביץ', חוקרת מרכז המחקר והמידע של הכנסת, את העובדה שרק מעט מניצולות העינויים והאונס דיווחו על כך לרשויות במדינת ישראל.

כפי שהובהר בפרק הראשון, מדינת ישראל חשה מחויבת לאיתורם ולזיהויים של ניצולי עבדות בלבד ולפיכך עד היום לא נעשים מאמצים לאתר ולזהות ניצולי עינויים שלא סיפקו שירותים עבור שוביהם. בפרק זה יפורטו הליכי הקליטה, דרכי האיתור והזיהוי של ניצולי המחנות שסיפקו שירותים לשוביהם ולפיכך זכאים להכרה כניצולי עבדות.⁹

עד להשלמתה של גדר הגבול, כאשר מבקשי מקלט, ובהם ניצולי עינויים, חצו את הגבול לישראל, הם המתינו לפטרול הצבאי על כביש מספר 10. חיילי צה"ל נהגו להעבירם לבסיס צבאי סמוך. כשהתאספו בבסיס מספיק מבקשי מקלט למילוי אוטובוס, הם הועברו לידי שירותי הסוהר (להלן: שב"ס) שהעבירם לכלא "סהרונים". שם, לאחר רישומם, הועברו באוטובוסים לבית החולים סורוקה לבדיקות רפואיות והוחזרו לכלא. ניצולי עינויים ועבדות שהגיעו לגבול כשפגיעותיהם נראות לעין, או שהיו במצב קשה של תת-תזונה, אושפזו באופן מיידי בסורוקה

והשתחררו לכלא כשחלה הטבה במצבם. כיום תהליך הקליטה דומה, אך הבדיקות הרפואיות נערכות בכלא "סהרונים".

רבים מניצולי מחנות העינויים נכנסו לישראל מעט לפני או בתקופת תיקון מס' 3 לחוק למניעת הסתננות (אודותיו נפרט בהמשך) והם נכלאו מתוקפו בכלא "סהרונים" שמנה 2,000 מיטות. בכלא הועסקו באותה עת ארבעה עובדים סוציאליים, אחד מהם דובר טיגרינית, שפתם של רוב ניצולי המחנות. ממונה ביקורת גבולות ערך שימוע לעצורים תוך שבעה ימי עבודה מיום כניסתם לישראל.¹⁰ אם נראו על העצורים סימנים גלויים של עינויים קשים, הרופא עשוי היה להציע להם לפגוש עובד סוציאלי. אם לא, האדם הראשון שפנה אליהם בדברים היה ממונה ביקורת הגבולות, פקיד משרד הפנים שבסמכותו להוציא צו הרחקה ומשמורת להמשך כליאתם המנהלית, או לקבוע תנאים לשחרורם ממשמורת.

בזכות עבודתה המאומצת של היחידה לתיאום המאבק בסחר בבני אדם במשרד המשפטים, ב-19 בפברואר 2012 הציג שב"ס נוהל לזיהוי קורבנות סחר והחזקה בתנאי עבדות. תוך 15 יום, ועם עובדת סוציאלית אחת הדוברת טיגרינית, זוהו 24 ניצולים ממחנות העינויים. רובם לא זכו לטיפול שכן לא היו ניצולי עבדות. ב-7 במרס 2012 דווח משרד הרווחה כי הוא ממתין למסקנותיה של ועדה ממשלתית בעניין כדי להחליט כיצד לפעול בעניינם של ניצולי עינויים (פרוטוקול ועדת המשנה למאבק בסחר בנשים, 2012). במהלך חמש השנים שחלפו מאז לא הצליחה הוועדה אפילו להגיע לסיכום מסקנותיה.

על-פי הנוהל, כאשר ממונה ביקורת גבולות, דיין בית הדין או עובד סוציאלי, חושד שעצור מסוים הוא ניצול עבדות, עליו ליידע את האגף לסיוע משפטי במשרד המשפטים. האגף שולח עורך דין כדי לראיין את העצור ולבחון אם הוא ניצול עינויים 'בלבד', או שנאלץ גם לספק שירותים למבריחים, עובדה שהופכת אותו לניצול עבדות. עורך הדין כותב את עדות הניצול, מצרף את חוות דעתו המשפטית, מעביר אותה לאגף לסיוע משפטי שמעביר אותה ליחידה המשטרית. זו מחליטה אם האדם יוכר כניצול עבדות אם לאו. כאשר הניצול מוכר ויש מקום פנוי במקלט לניצולי סחר ועבדות, משחררו בית הדין לשהייה במקלט. חרף מאמציו הכבירים והעבודה המאומצת של האגף לסיוע משפטי במשרד המשפטים, רוב ניצולי מחנות העינויים אינם יכולים ליהנות מייצוג, שכן גם על-פי עדותם שלהם, גם אם עונו קשות, הם לא סיפקו שירותים למבריחים.

מתוך בין 5,000 ל-7,000 ניצולי מחנות העינויים שהגיעו לישראל, עד תחילת שנת 2016 כ-250 הוכרו כניצולי סחר ועבדות.¹¹ בחינת פרוטוקולים של הדיונים אודות ניצולי המחנות, הן דיונים של ממוני ביקורת הגבולות והן דיוני בית הדין, מעלה שבמרבית המקרים נמנע הניצול מלספר את הקורות אותו לאנשי הרשויות. כך למשל, מבדיקה שערכנו, מתוך 1,543 מבקשי המקלט שנכנסו לישראל בחודשים יוני-ספטמבר 2012, רק 30 פרוטוקולים של ניצולי עינויים כלואים הופנו על-ידי דיני בית הדין לבחינת הרשויות על מנת לבדוק אם מדובר בניצולי עבדות. עם זאת, ראיונות שערכו אנשי נציבות הפליטים של האו"ם בישראל בקרב 33 מבקשי המקלט שהגיעו לישראל בנובמבר 2012, העלו כי 16 מהם עונו במחנות בסיני (UNHCR, 2012).

על הדיווח החסר לרשויות ניתן ללמוד גם מנתונים שנאספו במרפאה הפתוחה של רל"א: מתוך 1,996 נשים שהגיעו לישראל דרך סיני במהלך שנת 2011, רק 54 התלוננו בכלא "סהרונים" שהותקפו מינית בסיני. כלומר, פחות מ-3% מהנשים טענו מול הרשויות הישראליות כי הותקפו מינית. באותה שנה. רל"א הפנו 1,585 נשים לגניקולוגים וסייעו בביצוע 21 הפלות.¹² אמנם לא כל

הנשים שפנו לרל"א הגיעו מגבול מצרים וגם לא כל מבקשת מקלט שנזקקה לטיפול גניקולוגי היא בהכרח ניצולת אונס. עם זאת, כל ניצולות האונס הגיעו ל"סהרונים" ולא כולן הגיעו לאחר שחרורן מהכלא למרפאת רל"א. הפער האדיר בין מספר ניצולות האונס שאותרו וזוהו על-ידי רשויות מדינת ישראל בכלא לבין אלו שאותרו וזוהו על-ידי רל"א, מבהיר עד כמה כשלה המערכת באותה שנה בזיהוי ניצולי סחר ועבדות על אף שאלו זכאים לסיוע ושיקום על-פי חוק.

פרק ג': זיהוי ניצולי עבדות

אני אדם דתי. גדלתי בכנסייה [...] אף פעם לא סיפרתי מה קרה לי בסיני. זה מאוד קשה לדבר על זה גם עכשיו, איתך. איך יכולתי לדבר על זה עם אדם זר שאני לא מכיר? איך יכולתי לחשוף את עצמי ככה בפני מישהו שאני לא מכיר, שמגיע אלי בפעם הראשונה ומבקש שאספר על מה שקרה לי?¹³

דברים אלו, המעידים על קשייהם של ניצולי מחנות העינויים לחלוק את חוויותיהם, נאמרו לאחרונה בסערת רגשות רבה על-ידי אחד הניצולים לפעילת המוקד, לאחר מספר מפגשים ושיחות ארוכות בין הניצול לפעילה.

בפרק זה יפורטו הסיבות לפער האדיר בין מספר הניצולים בפועל לבין מספרם כפי שמשקף מראיונות רשמיים שנערכו עמם.

דיווח נדיר ששודר בחדשות ערוץ 2 בסוף שנת 2011, מלמד על הצעדים הראשונים של מבקשי מקלט מסודאן ואריתראה במחנה הכליאה "סהרונים", ומבהיר מדוע רובם המכריע לא שיתף את ממוני ביקורת הגבולות בחוויות השבי בסיני. מצלמת ערוץ 2 מלווה את הגעתם של 'המסתננים' מן הבסיס הצבאי לכלא "סהרונים", מתעדת את פעולת היחידה למיון מסתננים של רשות ההגירה בכלא, חושפת את שמותיהם ואת פניהם של עשרות סודאנים ואריתראים כמו גם את העובדה שהיחידה מפרה כל עקרון בסיסי של ניהול ריאיון ואת זכות המרואיינים לפרטיות.

אמיר פרץ, מי שהיה באותה עת הממונה ביקורת גבולות ב"סהרונים" וכיום במתקן "חולות", אינו פונה ישירות למבקש המקלט, אינו מציג את עצמו ואת סמכויותיו, ואינו מסביר למבקש המקלט מהי מטרת הריאיון ומהן תוצאותיו האפשריות. הוא מפנה דבריו לענת המתרגמת בלבד. פרץ גם מאפשר לכתב, דני קושמרו, לקטוע את דבריו ולהציג שאלות עבור המצלמה והצופים. ניתן ללמוד רבות מהכתבה גם על התרגום הלקוי בגוף שלישי: פרץ מבקש מהמתורגמת לשאול את טדרוס, מבקש המקלט הנחשף בעל כורחו בשמו המלא, אם הבדואים התייחסו אליו יפה בשבועיים שבהם שהה בסיני. טדרוס ענה בשפתו, טיגרנית: "לא היכו אותי".¹⁴ המתורגמת: "לא הייתה בעייה. עד הגבול הביאו אותם ברכב, קצת מהגבול מורידים אותם, אומרים להם 'לכו'". בריהו, מבקש מקלט נוסף מאריתריאה, זומן ל"ריאיון". לשאלתו של פרץ עונה בריהו: "אין מי שלא אומר 'ישראל' לאחר שפקח את עיניו".¹⁵ ענת אינה מסתפקת בתרגום ומפרשת, כאילו מתרגמת מפיו של בריהו: "כל אריתריאה רוצה להגיע לישראל. כל מי שפתח את העיניים, יעני בגיל שהוא יכול, כולם רוצים להגיע לישראל". התנהלותו של ממונה ביקורת הגבולות ושיירות התרגום הלקויים כפי שנחשפו בכתבה, מבהירים היטב מדוע ניצולי עינויים כה מעטים חלקו חוויותיהם עם ממונה ביקורת הגבולות.

גם עם דיני בית הדין רוב ניצולי המחנות לא חלקו את שעבר עליהם. על-פי תיקון מס' 3 לחוק למניעת הסתננות, תוך 14 יום ממעצרו, הובאו העצורים בפני בית הדין. ניכר שיותר ניצולים

חשפו חוויות קשות של עיניים ועבודות בפני בית הדין מאשר בפני ממוני ביקורת הגבולות, אך רבים מהניצולים אינם חולקים את המידע גם עם הדיינים וזאת ממספר סיבות:

על-פי דו"ח הסנגוריה הציבורית על הטיפול המשפטי במבקשי מקלט בכלא "סהרונים" משנת 2011, מספר הדיינים ומשך שעות עבודתם לא תאם את מספר המוחזקים, ובית הדין התקשה לעמוד בעומס הרב שנקבע לו (כ-100 דיונים ליום, פי ארבעה ממספר הדיונים היומי שעורך דיין כיום). באותה שנה יוחדו מספר מבנים לשימוש בית הדין, שיפור משמעותי בתנאים לקיום הדיון, אך תנאי ההחזקה בזמן ההמתנה לדיונים נמצאו בלתי ראויים: מבקשי המקלט נאלצו להמתין בצפיפות רבה, בתוך "מכלאות המתנה", תא מעבר צר וארוך הדומה לכלוב, כשהם ישובים על הרצפה (הסנגוריה הציבורית הישראלית, 2011). תנאי המתנה קשים לפני שימוע בפני דיינים הנתונים בעומס יתר, לא עודדו את ניצולי העיניים להרחיב בדבריהם. כך למשל, בביקור אחד בכלא "סהרונים" ביולי 2012 זיהו עובדי נציבות האו"ם לפליטים חמישה ניצולי עבודות ועיניים שלא סיפרו על חוויותיהם לממוני בקורת הגבולות ולבית הדין.¹⁶

הדיינים שנאלצו לערוך כ-100 דיונים ביום, השתמשו בתבנית קבועה של פרוטוקולים, ובניסוחים קבועים של דברי העצורים, חלקם אף נכתבו עוד לפני שאלו הובאו בפני הדיין. כך, מבין 30 הפרוטוקולים שהדיינים בחרו להעביר ליחידה המשטרתית, בכל הפרוטוקולים של הדיין דורפמן היה משפט הפתיחה זהה: "אני אזרח אריתריאה". משפט הפתיחה בפרוטוקולים של הדיינים זילברשמידט, חלבגה ורג'א, זהה אף הוא: "איני מיוצג".

ב-17 מבין 30 פרוטוקולים, אומרים הניצולים שהגיעו לישראל כדי לעבוד. כל מי שלא נחטף, מספר, על-פי הפרוטוקול, שהגיע לישראל כדי לעבוד. כל הניצולים שסיפרו כי נחטפו, הצהירו זאת בפני הדיין דורפמן. ייתכן שגם ניצולים שהופיעו בפני דיינים אחרים נחטפו ממחנות פליטים בסודאן ובאריתריאה, אך אם הדיינים לא שאלו לנסיבות הגעתם, הדברים לא נאמרו.

ב-21 פרוטוקולים של הדיין דורפמן, 11 ניצולים דיווחו שנחטפו ללא כוונה להגיע לישראל ואילו תשעה הצהירו לכאורה: "באתי לישראל לעבוד". כל הניצולים שהובאו בפני הדיין זילברשמידט צוטטו כמצהירים: "באתי לישראל כדי לחיות ולעבוד". אצל הדיין חלבגה מיוחסת לכולם האמירה: "הגעתי לישראל למטרת עבודה". הנוסחים הזהים של דברי העצורים מלמדים על העומס הרב שהוטל באותה תקופה על הדיינים, עומס שגרם להם לציין בשיטת "העתק-הדבק" את דברי העצור עוד בטרם אמר אותם ולעיתים גם לשכוח למחוק את הדברים, אם העצור לא אמר אותם. העומס הרב לא עודד דיינים להתעכב ולברר בעיות ומצוקות שהעצורים לא העלו ביוזמתם. מתוך אותם 30 ניצולים, רק שישה (ארבע נשים ושני גברים) הוכרו בסופו של דבר כניצולי עבודות. במהלך שנת 2012 רק אחד הגברים (מתוך השישה שהוכרו) הועבר למקלט. ארבע הנשים וגבר נוסף המתונו בכלא עד שנת 2013 על מנת להשתחרר למקלט.

ניצולי מחנות עיניים שסיפקו שירותים לשוביהם, לרוב לא סיפרו על השירותים שנאלצו לספק. כשפעילי המוקד ביקשו לברר עם ניצולי המחנות מדוע לא סיפרו שעבדו עבור שוביהם במדבר, רוב הניצולים לא הבינו את השאלה. גם אם נשאלו וסיפרו אודות העיניים, עשו זאת על מנת להבהיר את מקור מצוקתם או פציעותיהם. ניצולים שעבדו בשדות המבריחים, בבניית בתיים, במתן שירותי בישול, ניקיון או תרגום, מדווחים שגם עבודה קשה היוותה הקלה בשגרת השבי. רובם בירכו על ההזדמנות להשתחרר מהכבלים בהם היו אזוקים כל שעות היום והלילה. הם שמחו על האפשרות לצאת מהמתחם הצפוף והמחניק בו נכלאו עם רבים אחרים, שחלקם לעיתים

קרובות כבר מתו וגופותיהם הוחזקו כבולות אליהם במשך ימים ארוכים לאחר המוות. העבודה שחררה אותם מריחן המחליא של הגופות. מאחר ורבים דיווחו שהיו כלואים במתחמים תת-קרקעיים, לעיתים קרובות כשעיניהם קשורות במשך כל תקופת שבויים הארוכה, הרי שיציאה לעבודה היוותה עבורם הזדמנות לראות אור יום. בבואם לתאר את חודשי השבי הארוכים, העיניים הפזיזים היו קשים עשרות מונים ולכן לא סברו שיש חשיבות בתיאור שירותים שנתנו למבריחים בפני השואלים.

גם כשנשאלות השאלות הנכונות בשפה הנכונה, ניצולים רבים אינם מבינים אותן כראוי. כך למשל ענו לי מספר ניצולים בשלילה על השאלה אם עבדו עבור שוביהם. כשביקשתי שיתארו את שגרת יומם בשבי, השתרבבה ללוח הזמנים גם עבודת בניין בלילות, או במקרה אחר, הכנת מזון עבור השבויים ושוביהם. כשהבהרתי למרואיינים שאם הכינו מזון או עבדו בבניין במצוות שוביהם הרי שביצעו עבודות, הם דחו את דבריי: הכנת מזון אינה מהווה עבודה, שכן המזון הוכן גם עבורם. עובד בבניין למשל, טען שזאת לא עבודה שכן לא קיבל בעבודה שכר. על פגיעות מיניות שחוו, ניצולי המחנות בסיני מתקשים עוד יותר לדווח. גם אם היו נשאלים על כך ומאמינים שהדיווח יקדם את שחרורם ממעצר, רבים לא העזו ועדיין אינם מעזים לדווח עקב הבושה שכרוכה בכך. דוגמאות אלו מבהירות עד כמה בלתי סבירה הדרישה להתבסס על פרוטוקולי דיונים ישנים בעת דיון בענייניו של ניצול עבדות המבקש עתה הכרה במעמדו.

פרק ד': כליאת ניצולות עיניים מכוח חוק הכניסה לישראל

המבריחים הבדואים שהבטיחו להעבירנו לישראל התעללו בנו קשות. בן זוגי עונה על ידם, לנגד עיניי הם שרפו באיטיות חלקים מגופו עד שנפטר מפצעיו. גופתו הושלכה בדרך. אני נאנסתי והוכיתי קשות על-ידי המבריחים.¹⁷

פ', מבקשת מקלט בת 28 שנמלטה מאריתריאה עם בן זוגה ונפלה קורבן למבריחים בסיני היא אחת מתוך שש נשים בלבד, שסיפרו לפעילי המוקד במהלך שנת 2009 אודות מעשי אונס בדרכן לישראל. כמו שאר מבקשי המקלט, פ' הוחזקה במעצר מנהלי בכלא "סהרונים" מכוח חוק הכניסה לישראל בגין כניסה ושהייה שלא כדין בישראל (חוק הכניסה לישראל, 2001). תקופת כליאתם ומועד שחרורם של מבקשי מקלט לא היה קבוע מראש ונקבע על-פי קצב כניסתם של מבקשי מקלט חדשים לישראל והדרישה לפינויין של 2,000 מיטות בכלא "סהרונים". את צו המשמורת שמאפשר את כליאת מבקשי המקלט, מנפיקים ממוני ביקורת גבולות והוא עומד לביקורת שיפוטית של בית הדין תוך ארבעה ימים ולביקורת עיתית מדי 30 יום (חוק הכניסה לישראל, 2008).

על אף שבאותה עת לא היו עוד הנחיות לטיפול בניצולי סחר ועבדות ממדבר סיני, מצא לנכון דיין בית הדין להפנות את פ' לעובדת סוציאלית בכלא "סהרונים". מאוחר יותר קיבל את בקשת המוקד לשחרורה של האישה למקלט המנוהל על-ידי עמותה פרטית בצפון.

אני בת 26 ואחותי בת 21 [...] נכנסו שני תוקפים למקום בו לנו וטענו שמאחר וסירבנו לקיים עמם יחסי מין, לא נקבל עוד מי שתייה [...] התוקפים הורו למנוע מאיתנו מזון ושתייה. גם הבדואים שזה עתה הגיעו היכו אותנו ודרשו מאיתנו לקיים עמם יחסי מין בתמורה למים [...] ¹⁸

כך סיפרו מבקשות מקלט מאתיופיה, לפעילי המוקד בכלא "סהרונים" סמוך למעצרן ביוני 2009 והראו את סימני החבלות הרבים על גופן. המוקד ביקש להעביר את האחיות מכלא "סהרונים" המרוחק לכלא גבעון וכן שימונה להן עו"ד מטעם האגף לסיוע משפטי במשרד המשפטים.¹⁹ משלא מונה לאחיות עו"ד, ביקש המוקד מבית הדין את שחרורן ובספטמבר 2009 שוחררו השתיים מכלאן.

פרק ה': מדיניות הממשלה והכנסת בנושא קידום זכויות ניצולי המחנות

במהלך שנת 2010 התבררה חומרת התופעה של מחנות העינויים בסיני וכן היקפיה. מידע אודות כתבי אישום חמורים שהוגשו בינואר 2010 לבית משפט השלום בירושלים בגין סחיטה, החזקה בתנאי עבדות וסחר בבני אדם נגד נגאסי הבאטי, אזרח אריתראי ונגד פיתאווי מהרי, יוצא אתיופיה, העלה את המודעות לתופעה. לפי כתב האישום, השניים היו חלק מכנופיה מצרית-אריתראית שעסקה בחטיפת מבקשי מקלט כבני ערובה, עינויים, וסחיטת קרובי משפחתם תמורת שחרורם (חננאל, 2010).

בהיעדר נהלים ברורים, לעיתים שוחררו ניצולות עינויים על-ידי דיני בית הדין למקלט פרטי המנוהל בהתנדבות וממומן על-ידי קהילה יהודית משיחית בצפון הארץ. לעיתים לווח השחרור בקשיים: מ', אזרחית אריתראית, נאנסה ועונתה קשות בסיני. דיין בית הדין דחה את בקשת המוקד לשחררה למקלט בטענה שתוכל לקבל טיפול רפואי הולם במסגרת מרפאת שב"ס. המוקד הגיש בקשה נוספת לבית הדין שדרש חוות דעת פסיכיאטרית, אשר בעקבותיה קבע הדיין את שחרורה ל-60 ימים ואף אישר הארכה שבסופה היה על מ' לשוב לכלא.

ב-8 ביוני 2010 יזם המוקד דיון בנושא בוועדת הכנסת למאבק בסחר בנשים ואף ליווה את מ' כדי שתשמיע את דבריה בפני חברי הוועדה. עו"ד רחל גרשוני, ראשת היחידה לתיאום המאבק בסחר בבני אדם, שפעלה רבות במשך שנים להכרה בזכויותיהם של ניצולי סחר ועבדות הבהירה שמ' זכאית למעמד של ניצולת סחר:

המקרה של מ', ששמענו עכשיו, הוא מקרה שעברתי עליו והגעתי למסקנה שיש כאן חשד לעבדות, למה? לא מפני שהיא נאנסה [...] כדי שזאת תהיה עבדות, צריכות להתאגד יחד נסיבות שמתקיימות במקרה שלה, למשל של התייחסות אליה כקניין, או היא הוחזקה שלושה שבועות בלי שניתן לה לצאת, היא נאנסה על-ידי כמה וכמה אנשים, הבדווי שהחזיק בה אמר "את שלי לנצח". כאן יש לנו סממנים מובהקים לכך שהיא מוחפצת, שמתייחסים אליה כקניין, שליטה, שלילת חרות. על אף שזו תקופה קצרה, אפשר לראות בזה עבדות ולכן היא הועברה למקלט הזה (פרוטוקול דיון בוועדת הכנסת למאבק בסחר בנשים, 2010).

דבריה של עו"ד גרשוני וייתכן שגם העובדה שמסרה עדותה בפני ועדת הכנסת, סייעו במניעת החזרתה של מ' לכלא ובהכרתה כניצולת עבדות. הדברים עודדו את יושבת ראש הוועדה, חה"כ דאז אורית זוארץ, לסכם את הנושא ולומר: "אנחנו מתכנסים לכיוון שיש צורך במקלט נוסף שייתן מענה דיפרנציאלי לקורבנות שהן פליטות ומהגרות שמגיעות הנה דרך הגבול, וזה צורך אחר" (פרוטוקול דיון בוועדת הכנסת למאבק בסחר בנשים, 2010).

ואכן, בהמשך לדברים הוכרו באותה שנה 11 ניצולי עבדות מסיני והועברו למקלטים. לעומתם, ניצולי עינויים שהגיעו באותן שנים, נכלאו בכלא "סהרונים" בתנאים שתוארו על-ידי הסנגוריה הציבורית כירודים, צפופים ובלתי סניטריים (הסנגוריה הציבורית, 2011: 68).

פרק ו': מדיניות הכליאה של מבקשי המקלט וביניהם ניצולי עיניים, סחר ועבדות

בשל החוויה הכרוכה בחיפוש המקלט והאירועים הטראומטיים הקודמים לרוב למנוסה, מבקשי מקלט עלולים לסבול מתסמינים של מחלות פסיכולוגיות כמו טראומה, דיכאון, חרדה, אגרסיות [...] בעת שבוחנים את נחיצות ההחזקה במשמורת, יש להביא בחשבון גורמים כאלו (נציבות הפליטים של האו"ם, 2012).²⁰

בפרק זה יצוינו החוקים שאיפשרו ועדיין מאפשרים כליאת ניצולי עיניים ויפורטו הקשיים האדירים הכרוכים באיתורם, זיהויים ושחרורם של אותם ניצולים במהלך השנים.

בשנים 2010 ו-2011 החליטה ממשלת ישראל על צעדים משמעותיים ל"בלימת ההסתננות" ממצרים.²¹ אלה כללו בניית גדר לאורך הגבול ומחנה מעצר לאלפים וכן צעדי אכיפה כנגד מעסיקי מבקשי המקלט. בנוסף הוחלט על חקיקה שתאפשר מעצר ממושך של מבקשי מקלט (החלטת ממשלת ישראל, 2010). החלטות אלו החלו להשפיע על מבקשי המקלט בישראל רק באמצע שנת 2012, אז הושלמה בניית הגדר, הוכפל שטחו של כלא "סהרונים",²² ונכנס לתוקפו תיקון מס' 3 לחוק למניעת ההסתננות.

שנת 2011 הייתה השנה בה נכנס מספר שיא, 17,306 מבקשי מקלט מסיני וכן שנה בה שגשגו ביותר עסקי השחרור משבי תמורת דמי כופר. בהיעדר מקומות כליאה, רשות ההגירה נאלצה לשחרר את הכלואים מכלא "סהרונים" תוך תקופה קצרה ביותר. למרות זאת, תנאי המעצר עלולים היו להיות טראומטיים עבור ניצולי מחנות סיני הצפופים. דו"ח הסנגוריה הציבורית שסקר את מצב בתי הכלא בשנים 2011-2012 מלמד שבכלא "סהרונים" הוקצו לכל עצור או עצורה 2.1 מ"ר (הסנגוריה הציבורית, 2013: 10) בעוד השטח המינימלי שנקבע כאמת מידה ראוייה בתקנות עומד על 4.5 מ"ר לעצור (הסנגוריה הציבורית, 2013: 5), ושטח המחיה המקובל בבתי כלא במדינות מערביות עומד על 8.8 מ"ר לעצור (הסנגוריה הציבורית, 2013: 4).

שנה לאחר מכן, בינואר 2012, עבר תיקון מס' 3 לחוק למניעת ההסתננות, תיקון שהעברתו נמנעה מאז שנת 2006 עקב ביקורת ציבורית קשה. שנים של הסתה שיטתית נגד מבקשי המקלט על-ידי מקבלי ההחלטות הכשירו את הציבור לקבל את החוק.²³

בין השנים 2012 ו-2015 חוקקה כנסת ישראל שלושה תיקונים מרכזיים לחוק למניעת ההסתננות שמטרתם הרתעת המבקשים להיכנס לישראל ממצרים ועידוד יציאתם של אלו שכבר נמצאים בישראל. תיקון מס' 3 (חוק למניעת ההסתננות, 2012) התיר כליאתם של מבקשי מקלט שנכנסו שלא דרך מעבר גבול מסודר למשך שלוש שנים. המגיעים ממדינת אויב היו צפויים להיכלא לתקופה בלתי מוגבלת. עתירת ארגוני זכויות האדם הביאה לביטולו של החוק בספטמבר 2013 (אדם ואח' נ' הכנסת ואח', פס"ד בג"ץ, 2013) ולחקיקתו של תיקון מס' 4 בהליך בזק תוך שלושה חודשים. תיקון מס' 24²⁴ צמצם את תקופת הכליאה ב"סהרונים" לשנה אחת בלבד, אך הקים את מתקן "חולות" בו ניתן לכלוא לתקופה בלתי מוגבלת את אותם 'מסתננים' שמשוחררים מ"סהרונים" וכן 'מסתננים' שזומנו למתקן ממרכזי הערים. ארגוני זכויות האדם עתרו פעם נוספת לבג"ץ, שביטל גם את תיקון מס' 4 לחוק (איתן ואח' נ' הכנסת ואח', פס"ד בג"ץ, 2014). ב-2014, תיקון נוסף נחקק תוך פחות משלושה חודשים: הצעת חוק למניעת ההסתננות ולהבטחת יציאתם של מסתננים מישראל, שקיצרה את תקופת המעצר ל'מסתננים' חדשים משנה לשלושה חודשים והגבילה את תקופת הכליאה במתקן "חולות" ל-20 חודשים. ההצעה הוסיפה גזרות כלכליות על אותם 'מסתננים' שטרם זומנו ל"חולות" ועל מעסיקיהם. ארגוני זכויות האדם הגישו עתירה נגד

החוק. באוגוסט 2015 דחו שופטי בג"ץ את העתירה אך העמידו את תקופת המעצר המקסימלית ב"חולות" על 12 חודשים (דסטה ואח' נ' הכנסת ואח', פס"ד בג"ץ, 2015). ב-8 בפברואר 2016 תיקנה הכנסת החוק בהתאם.²⁵

במהלך 15 חודשי תחולתו של תיקון מס' 3 לחוק למניעת הסתננות שוחררו ממעצר רק 136 בני אדם.²⁶ החוק התיר לממונה ביקורת גבולות לשחרר 'מסתננים' אם שוכנע שהכליאה מזיקה לבריאותם.²⁷ למרות בעיות רפואיות חמורות שהוצגו על-ידי חלק מהעצורים, המוקד לא הצליח להביא לשחרורו של אף עצור באמצעות סעיף זה.²⁸ מאמצי המוקד בשיתוף עם רל"א להכניס רופאים מתנדבים לכלא לבדיקת העצורים המתלוננים לא צלחו. בקשות לשחרור ניצולי מחנות העינויים סורבו בטענה שעניינים אינם מהווים טעמים הומניטריים מיוחדים לשחרור.

סיפורו של וולדו מאריתריאה ממחיש היטב את הקשיים שעמדו בדרך לשחרורם של ניצולי מחנות עינויים: וולדו הגיע לישראל ב-21 ביולי 2012 לאחר שעונה, הוכה ונכווה במשך חודשים ארוכים בסיני. לאחר שבני משפחתו גייסו את סכום הכופר שנדרש לשחרורו, הוא הגיע לגבול ישראל והועבר לכלא "סהרונים". לאחר שבית הדין סירב לראות בעניינים שעבר טעם הומניטרי לשחרורו, פנתה עו"ד רעיה מיילר מהמוקד לבית המשפט המחוזי בבאר-שבע, שם הסכים השופט ביתן עם בית הדין וציין: "התנכלויות ועינויים מהם סובלים מסתננים בדרכם לישראל, הינה תופעה רווחת, ועל מנת לראות בכך טעמים הומניטריים מיוחדים, צריך להתקיים קשר בין מצבו הנפשי המיוחד של המסתנן הפוגע בהמשך החזקתו במשמורת" (ס' וולדו נ' משרד הפנים, פסק דין עמ"נ [ב"ש] 13-01-48309, 2013). השופט ביתן דחה את הערעור ועו"ד מיילר פנתה לבית המשפט העליון שם החזיר השופט פוגלמן את התיק לבחינה מחדש בבית הדין וקבע:

אין מקום אפוא לקביעה קטגורית כי חטיפה, כליאה, עינויים והתנכלויות נוספות שמהם סבלו רבים מאלו שעשו את דרכם מאפריקה לישראל, אינם בגדר 'טעמים הומניטריים מיוחדים' המקימים עילה לשחרור ממשמורת. כל מקרה חייב להיבחן לגופו על סמך נסיבותיו הפרטניות (בר"מ 1689/13, 2013).

בעקבות חוות דעתה של עובדת סוציאלית בכלא "סהרונים", דיין בית הדין מרט דורפמן נאות לשחרר את וולדו אך רשות ההגירה ערערה על החלטת השחרור לבית המשפט המחוזי בבאר-שבע (ס' וולדו נ' משרד הפנים, פסק דין עמ"נ [ב"ש] 13-05-39258, 2013).²⁹ כבוד השופטת דברת קיבלה את ערעור המדינה וביטלה את החלטת השחרור, אך ביקרה את הבדיקה שנערכה לוולדו בכלא בשפה האנגלית וקבעה שתיערך לו בדיקה נוספת. לאחר הבדיקה, החליט פעם נוספת הדיין לשחררו. ב-27 ביוני 2013, וולדו יצא לחופשי לאחר 11 חודשי כליאה ב"סהרונים".

במהלך כל 15 חודשי תחולתו של החוק הצליח המוקד לשחרר מכלאם רק חמישה ניצולי מחנות העינויים. במהלך שנת 2013 הצליח המוקד להביא להכרה ב-14 ניצולי עבדות. פרק הזמן הממוצע שחלף מיום הגעת ניצול העבדות לכלא ועד לשחרורו למקלט עמד על כחצי שנה. בעת פסילת החוק, בספטמבר 2013, הוחזקו עדיין 149 ניצולי עינויים ב"סהרונים", רובם המכריע במשך למעלה משנה.³⁰ לאחר כמה בקשות מפורשות שהגיש המוקד לבית הדין, שוחררו רבים מהם ואילו רבים אחרים שוחררו עקב פסילת החוק, ללא קשר או התייחסות להיותם ניצולי עינויים.

אל מתקן "חולות" שהקים תיקון מס' 4 לחוק למניעת הסתננות הועברו בדצמבר 2013 מכלא "סהרונים" כ-500 מבקשי מקלט שרשות ההגירה נמנעה מלשחרר על אף הנחיית בג"ץ, ביניהם גם ניצולי מחנות העינויים. גם בשנת 2014 הליך הזיהוי של ניצולי עבדות בין מבקשי

המקלט לא תפקד כראוי. פעילי המוקד איתרו באותה שנה בכלא "סהרונים" ובמתקן "חולות" 87 ניצולי עינויים לאחר תקופת כליאה ממושכת של למעלה משנתיים. הם הצליחו להביא לשחרורם של 42 ניצולי מחנות העינויים. שניים מהם שוחררו בעקבות עתירה בעניינם לבית המשפט המחוזי בעוד האחרים שוחררו רק משום שהיו חלק מקבוצה של 138 עותרים שהיו כלואים למעלה משנתיים, ללא קשר להיותם ניצולי עינויים (עתירה לבג"ץ 7199/14, 2014). 29 מתוך 87 ניצולי המחנות, סיפקו שירותים לשוביהם.

בשנת 2014, לאחר למעלה משנתיים בכלא, לפחות חמישה ניצולי עינויים שזוהו על-ידי המוקד נכנעו ללחץ העז שהופעל עליהם ב"סהרונים" ובחרו לעזוב 'מרצון' את הארץ מבלי שנודע מה אירע בגורלם. במהלך חופשת הפסח 2014 עזבו את ישראל שלושה ניצולי מחנות העינויים, שאחד מהם לפחות היה זכאי למעמד של ניצול עבדות: נ' נכנס לישראל ב-23 בינואר 2012 ונכלא ב"סהרונים". בכל 13 הדיונים שנערכו בעניינו בשפה הטיגרית, שפת האריתריאים, הוא התעקש על היותו אזרח אריתריאה. רשות ההגירה טענה שהוא אזרח אתיופיה. בפברואר 2014 פגש נ' את פעילי המוקד וסיפר:

הייתי חודש בסיני. היכו אותי הרבה בראש. יש לי סימנים של המכות. כל לילה לקחו אותנו לעבוד. בנינו את הבתים של הרשידה (המבריחים, בני שבט הרשידה). לא סיפרתי את זה למשרד הפנים כי לא שאלו אותי. הם רק שואלים כל הזמן אם אני רוצה לחזור לאתיופיה.

המוקד שלח בקשת שחרור לדיין בעניינו, אך חודש לאחר מכן נכנע נ' ועזב 'מרצון' לאחר שנתיים וחודשיים בכלא "סהרונים". פ' ו-ג' כלל לא התכוונו להגיע לישראל. הם נחטפו מקאסלה שעל גבול סודאן במהלך שנת 2012, הוחזקו במחנות עינויים שונים ושוחררו לאחר תשלום הכופר באוגוסט 2012 על גבול ישראל. גם הם נכנעו ללחצים ושבּו לאריתריאה במאסר 2014, לאחר שנה וחמישה חודשי כליאה.

בזכות מאמצי היחידה לתיאום המאבק בסחר בבני אדם, בתיקון השלישי לחוק שכונה "החוק למניעת הסתננות ולהבטחת יציאתם של מסתננים מישראל" מצוין לראשונה שניצולי סחר ועבדות לא יזמנו למתקן "חולות".³¹ על אף המאמצים, גם חוק זה אינו מקנה את הזכות לחירות לניצולי עינויים שלא עבדו עבור סוחריהם והם מזומנים למתקן "חולות" כמו שאר מבקשי המקלט. על מנת להבהיר את הקשיים הכרוכים בשחרורם ממעצר של ניצולי עבדות, נתאר את השתלשלות המאורעות בעניינו של אחד מהם. ס', אזרח אריתריאה, נכנס לישראל בספטמבר 2011 ושוחרר בנובמבר 2015 לאחר ארבע שנים וחודשיים בכלא "סהרונים" וכך העיד:

[...] הייתה אלימות מאוד קשה בסיני. כל בוקר היו מבקשים מאיתנו להתקשר בשביל הכסף [...] כשהייתי בצריף השני הוציאו אותי לעבוד בבניין בלילה [...] עבדתי במשך שבועיים כל יום משמונה בערב עד שתיים שלוש בלילה. בגלל כל העינויים והמכות שקיבלתי נהייתי מאוד חולה, כל הגוף שלי התנפח, גם הפה. לא הצלחתי לדבר [...] הילדים של המבריחים ששמרו עלינו עם רובים החליטו לא לקחת אותי יותר לעבודה [...] לא יכולתי לשבת כי שרפו אותי מאחורה [...] שעות ישבתי עירום כי הייתי כל כך פצוע שלא יכולתי ללבוש בגדים. לא סיפרתי על מה שקרה לי לאף אחד. אף פעם לא שאלו אותי כמו שאת שואלת אותי.³²

באפריל 2015 שלחה אמי סער, האחראית על המאבק בסחר בבני אדם במוקד, בקשה ליחידה המשטרתית להכרה בס' כניצול עבדות, אך הבקשה סורבה. באוקטובר 2015, לאחר שהתחלף

קצין המשטרה האחראי על היחידה, שלחה סער בקשה נוספת. רק בדצמבר 2015 הוכר ס' כניצול עבדות, שוחרר מכלא "סהרונים" והועבר למקלט.

המוקד הפנה במהלך שנת 2015 ליחידה המשטרתית 28 ניצולי עינויים שעבדו עבור שוביהם. מתוכם הוכרו במהלך השנה 19 ניצולים: 13 גברים ושש נשים.

אל קשיי שחרורם של ניצולי עינויים ועבדות מכלא "סהרונים", נוספו במהלך שנת 2015 גם הקשיים במניעת זימונם של ניצולים אחרים למתקן "חולות". אף כי במתקן "חולות" יש רק 3,360 מיטות, הודתה רשות ההגירה שזימנה אליו במהלך שנת 2015 לא פחות מ-12,425 מבקשי מקלט, ביניהם, ניתן לשער, לפחות 2,000 ניצולי מחנות העינויים. עדויות של הניצולים מעלות תמונה מטרידה המבהירה כיצד ניצולי עינויים שהיו כלואים תקופות ממושכות, נכלאים בשנית במתקן "חולות", תוך התעלמות הרשויות מכך שיש ביניהם שסיפקו שירותים לשוביהם וזכאים להכרה כניצולי עבדות. במהלך 2015 פנו למוקד 235 ניצולי מחנות העינויים בסיני, שזומנו ל"חולות", מתוכם כ-200 אכן נכלאו במתקן. הרשויות מכנות את מתקן "חולות" "מרכז שהייה פתוח". עם זאת, שופטי בג"ץ הכירו בכך שמדובר במתקן כליאה שיש להגביל את השהות בו עד שנה לכל היותר.³³ אף כי הכלואים יכולים לצאת את שערי המתקן ברוב שעות היום, הרי שמאפייני הכליאה במקום מחריפים את תחושות הפוסט-טראומה אצל אותם ניצולים שסובלים ממנה. סמכותו של ממונה ביקורת הגבולות לשלוח ל"חולות" מבקשי מקלט אשר בריאותם, כולל בריאות נפשם, עלולה להידרדר עקב השהייה שם, אמנם מוגבלת,³⁴ אך הממונה אינו ממהר להיעתר לבקשות. ניצולים רבים גם אינם יודעים להסביר מדוע השהייה ב"חולות" מחריפה את תחושותיהם ומחמירה את מצבם הנפשי. מעדויותיהם עולה התמונה הבאה: המתקן מבודד, נמצא על גבול מצרים, מוקף גדרות תיל, הנוף המדברי בו זהה לנוף בסיני. קולות ירי עזים ופתאומיים נשמעים לעיתים קרובות מבסיסי צה"ל ומשטחי האש הסמוכים, מזכירים את קולות הירי שהרגו את חבריהם של הכלואים בסיני. בין השעות עשר בלילה ועד שש בבוקר דיירי "חולות" כלואים באגפים. המעברים הביומטריים בהם הם נדרשים לעשות שימוש כשברצונם לעבור מאגף לאגף או לצורך יציאה מהמתקן, אינם פועלים בלילות ותחושת הכליאה מעוררת אצלם מחנק. בשל הקור המדברי בלילות, בעיקר בחורף, הם מרבים לשהות בחדריהם. עשרה כלואים מצטופפים בחמש מיטות קומותיים בכל חדר. במהלך היום הם נאלצים להצטופף בדרך כלל בתור לחדר האוכל, לרשות ההגירה, ולעיתים אף ביציאה ובכניסה למתקן. הכורח להצטופף שוב מחריף את תחושת הטראומה בקרב הסובלים ממנה. סוהרים במדים ונושאי נשק הם ששומרים על הכלואים ומכתיבים את אורח חייהם. לעיתים הם פושטים על חדרי הכלואים במטרה לאתר מיחמי מים, תנורים ואביזרים אחרים (HRM, 2015). כניסה פתאומית של נושאי נשק מחזירה כלואים במחשבותיהם למחנות בסיני, שם השובים נכנסו והעירו אותם לעוד סבב של עינויים. כלואים סודאנים ואף סוהרים דוברי ערבית ב"חולות" מזכירים לכלואים האריתריאים את שפת שוביהם. גם ניצולי עינויים שאינם כלואים ב"חולות" אלא זומנו לשימוע ולפיכך שהו שם במשך שעות ארוכות בתור, דיווחו על החרפה במצבם עקב מאפייני המתקן בהם הספיקו להיתקל.

התנהלות רשות ההגירה בעניינו של מ' משקפת היטב את אופן ההתנהלות בכל הנוגע לזימוני ניצולי עינויים ל"חולות": מ', בן 29, נחטף מגבול אריתריאה-סודאן לסיני בסוף שנת 2010, עונה קשות במשך תשעה חודשים ושוחרר ביולי 2011 במצב בריאותי קשה, כשהוא חסר הכרה, על גבול מצרים-ישראל. הוא נלקח על-ידי חיילי צה"ל לבית חולים סורוקה ולאחר שמצבו הוטב,

נכלא ב"סֶהֲרוֹנִים" למשך שנתיים וארבעה חודשים. בנובמבר 2013 שוחרר עם מאות אריתריאים נוספים עקב החלטת בג"ץ (אדם ואח' נ' הכנסת ואח', פס"ד בג"ץ, 2013). בנובמבר 2015 זומן מ' למתקן "חולות". הוא פנה למוקד שהפנה אותו לעובדת סוציאלית קלינית מומחית בפסיכותרפיה. לאחר בחינת מצבו, המומחית ציינה ששליחתו ל"חולות" תהווה סיכון ממשי לבריאותו הנפשית והמוקד שלח פנייה מלווה בחוות הדעת המקצועית. הפנייה לא נענתה והמוקד הגיש ערר שהתקבל על-ידי בית הדין לעררים והגן זמנית על מ' מכליאה ב"חולות". נסיבותיו של מ' מאפיינות את הפרופיל של 235 הפונים למוקד במהלך שנת 2015 בבקשה לבטל את זימוניהם למתקן "חולות". עם זאת, עקב היעדר משאבים, המוקד אינו יכול לטפל בכל הפניות ורבים מהניצולים נאלצים להיכלא שם. אלה מביניהם שלא מצליחים לסבול את המחשבה על השיבה אל הכלא ואינם יכולים לשכור שירותי עו"ד, מחליטים שלא התייצב ב"חולות" ומסתכנים במעצר בכלא "סֶהֲרוֹנִים" ובקשיים במציאת מקום עבודה בהיעדר אשרה.

ניכר שניצולי המחנות מתקשים יותר ממבקשי מקלט אחרים לחזור למתקן כליאה: לאחר שקרוביהם גייסו עשרות אלפי דולרים לתשלום הכופר להצלת חייהם רק לפני שנה-שנתיים, הם מתקשים לחזור למתקן כליאה בו לא יוכלו לעבוד ולהמשיך להחזיר לפחות מעט מסכומי העתק שקרוביהם שילמו עבור פידיונם. לחרדות מהיעדר האפשרות להחזרת הכספים, נוספת החרדה ממאפייני מתקן "חולות" שמזכירים לניצולים את מחנות העינויים. גם ניצולי עבדות מוצאים עצמם מזומנים ל"חולות" תחת החוק וזאת חרף ההישג המרשים של היחידה לתיאום המאבק בסחר בבני אדם במשרד המשפטים בהחרגת ניצולי עבדות מרשימת המזומנים למתקן "חולות".³⁵

מאחר שרוב ניצולי המחנות לא חשפו את שעבר עליהם, הרי שהשימוע שנערך טרם מתן הוראת השהייה ל"חולות" מהווה הזדמנות לחשוף את הדברים ואולי להימנע משילוח לשם. עם זאת, האופן בו נערכים השימועים מונע ממבקשי המקלט לעשות זאת. פעילי המוקד נכחו במהלך השנה בשימועים רבים מאוד והתקשו להבין איך מצופה מניצול עינויים לספר את אשר עבר בתנאים בהם הוא נדרש לעשות זאת. כך תיאר את מעמד השימוע עופר אתר, מתנדב המוקד (אתר, 2015):

לעיתים שני תשאולים נערכים במקביל באותו חדר קטן. גבר או אישה נדרשים לספר על יחסיהם האינטימיים, ובמקביל אדם אחר צריך להסביר על הטראומה שלו עקב העינויים, הסחיטה והאונס שעבר במחנות העינויים בסיני בדרך לישראל. כל זה, כאשר פקידים נכנסים ויוצאים ללא הרף, והיחס של הפקידים עוין ותקיף. נקודת המוצא שלו היא שהם משקרים לו.

כך הטיח ממונה ביקורת הגבולות בשימוע שערך ל-ב' שזומן ל"חולות" לאחר שנה וחצי בכלא "סֶהֲרוֹנִים".

אני לא מקבל את דברייך, עכשיו בדקתי את הפרוטוקולים של הדיונים שלך בבית הדין ב"סֶהֲרוֹנִים" ואפילו פעם אחת אתה לא טענת שנאנסת [...] כולם שקרנים ואתה דובר אמת?

עד שמצא את העוז בנפשו לספר לממונה ביקורת הגבולות שנאנס בסיני, נקל לשער שהתגובה לא עודדה אותו להתעקש על הדברים (פרוטוקול שימוע, 2015). הניסיון מוכיח שגם כשמבקשי המקלט מגיעים לשימועים ברשות ההגירה בליווי של פעיל זכויות אדם בעל אופי אסרטיבי,

הפרוטוקול אינו משקף את מה שנאמר בשימוע. בשימוע בו ייצגתי מבקש מקלט דובר עברית בינואר 2015, לא נדרשנו למתורגמן, אך כשמונה ביקורת הגבולות שאל אותו "היית במקלט?" המרואיין לא הבין את כוונתו. על אף העברית הטובה בפיו, הוא גם לא הכיר את המילים 'סחר' ו'עבדות'. את המילה 'קורבן' דווקא הכיר, אך דחה באופן אינסטנקטיבי את הרעיון שהוא קורבן של משהו. הבהרתי לממונה שהשאלות אינן ברורות למי שאינו מומחה בנושא הסחר, גם אם הוא מניצוליו. הממונה, שהקליד את הפרוטוקול בשתי אצבעות תוך כדי השימוע, השמיט עובדות רבות נוספות שנאמרו על-ידי המרואיין. כשעימתתי אותו עם היעדרן מן הפרוטוקול, טען שהדברים לא חשובים ולכן לא הקליד אותם. רק לאחר שהתעקשתי על חשיבותם, ניאות הממונה להוסיף את חלק קטן מן העובדות לפרוטוקול שהוקלד בעברית. במהלך השימוע נכנסו ויצאו מהחדר הקטן פקידים רבים כדי לשאול שאלות ולחפש מסמכים. תיאור זה מבהיר מדוע גם אם מבקשי המקלט מרהיבים עוז ומספרים את שעבר עליהם בסיני, כשבוחנים את הפרוטוקולים של הדיונים שנערכו להם, מגלים שהדברים שהצליחו לומר לעיתים במחיר נפשי כבד, כלל לא תועדו שם. כשהדברים אינם רשומים בפרוטוקול, יכול ממונה ביקורת גבולות להטיח במבקש המקלט המבוהל: "עכשיו בדקתי את הפרוטוקולים של הדיונים שלך בבית הדין ב'סהרונים' ואפילו פעם אחת אתה לא טענת שנאנסת" (פרוטוקול שימוע, 2015).

סיכום

חרף הקשיים הרבים של ניצולי המחנות לחשוף את אשר עבר עליהם ולמרות שפקידי רשות ההגירה ודייני בית הדין אינם מאתרים ברוב המקרים את ניצולי העבדות שביניהם, משקלם של ניצולי המחנות בסיני בקרב יושבי המקלטים הולך וגדל. בשנת 2010 נקלטו שישה גברים וחמש נשים, ב-2011 נקלטו שבעה גברים ושש נשים, ב-2012 נקלטו 25 גברים ו-21 נשים, בשנת 2013 נקלטו 24 גברים ו-37 נשים, ב-2014 נקלטו 21 גברים ו-30 נשים, ובשנת 2015 נקלטו 27 גברים ותשע נשים.³⁶

בשנת 2014 דיווחו רשויות המדינה שזיהו בכלא ארבעה ניצולי עבדות מסיני. המוקד זיהה בכלא והפנה ליחידה המשטרתית באותה שנה 29 ניצולי עבדות מהם שמונה הוכרו ושוחררו באותה שנה (US State Dept TIP report, 2014). מתוך 27 הגברים ניצולי המחנות שמצויים כיום (2016) במקלט, איתר והפנה המוקד 16, ומתוך תשע הנשים ניצולות סיני שנקלטו ב-2015, איתר והפנה המוקד שבע. מכאן שלמעלה ממחצית מניצולי מחנות העינויים בסיני שמתגוררים כיום במקלטים, אותרו והופנו על-ידי המוקד, ארגון לא ממשלתי שכניסתו לבתי הכלא מוגבלת ושאנו נתמך על-ידי רשויות המדינה.

בשנת 2015 היחידה המשטרתית הכירה ב-27 גברים ושמונה נשים כניצולי עבדות - 35 ניצולי עבדות מסיני בסך הכל.³⁷ בשנה זו המוקד זיהה והפנה ליחידה המשטרתית 28 ניצולי עבדות, מהם 19 הוכרו עד סוף שנת 2015. ארגון "א.ס.ף" הפנה שבעה ניצולי עבדות שמתוכם הוכרו שישה. נציבות האו"ם לפליטים הפנתה שישה, מהם הוכרו שלושה. משמעות הדבר היא שמתוך 35 ניצולי סיני שהוכרו בשנת 2015 כניצולי עבדות, ארגונים לא ממשלתיים איתרו, ראינו והכינו בקשות עבור 28 ניצולים מוכרים לפחות. 80% מהניצולים המוכרים, לא היו מוכרים אלמלא פעילות הארגונים, שבליט ברירה לקחו על עצמם את משימת האיתור, עריכת הראיונות ובשנים האחרונות גם את משימת איתור וחקירת העדים התומכים, במקרים בהם עדותו של הניצול אינה משתקפת בפרוטוקולים של הדיונים.

אותם ניצולי עבדות מוכרים זוכים לשירותי שיקום במקלטים. ניצולי העינויים אינם זכאים לדבר. כמו ישראל, גם מדינות מפותחות אחרות אינן מספקות שירותים מיוחדים לניצולי עינויים. עם זאת, בכל אותן מדינות, מוכרים ניצולי מחנות העינויים, אזרחי אריתריאה ברובם, כמבקשי מקלט, והם זוכים לקבל שירותי בריאות וזכויות סוציאליות הנלוות למעמד זה, זכויות שמצמצמות את הצורך בהתייחסות מיוחדת למצבם כניצולי עינויים.

בהשוואה למבקשי מקלט שלא עברו עינויים, ניצולי מחנות העינויים נכנעים ביתר קלות ללחצי פקידי רשות ההגירה לעזוב את הארץ. אותם ניצולים חייבים כסף לאותם בני הקהילה שפדו אותם ממחנות העינויים בסיני. הם אינם יכולים להרשות לעצמם להפסיק לעבוד ולעבור ל"חולות" ולכן, יש להניח שמספרם גדול גם בין העוזבים 'מרצון' למדינות שלישיות (דרורי אברהם, רוזן ואביגאל, 2015; רוזן, 2015; רוזן ומיכאלי, 2015).

בהערכה זהירה, נותרו בישראל כ-4,000 ניצולי מחנות, ביניהם כמה עשרות במצב בריאותי ונפשי קשה שראוי היה לשכנם במקלטים כגון "אטלס" ו"מעגן", בהם מתגוררים ניצולי עבדות. ניתן לשער שכמה מאות נוספים מקרב ניצולי המחנות היו נתרמים משירותים פסיכולוגיים ופסיכיאטריים. עבור רובם המכריע, יציבות הייתה מספקת על מנת להשתקם: האפשרות לחדש אשרת שהייה אחת לשנה במקום אחת לחודש תוך עמידה בתורים אינסופיים, והאפשרות לעבוד כחוק.

ניכר שעבודה רבה עדיין לפני היחידה לתיאום המאבק בסחר בבני אדם, שפעלה כל השנים למען הכרה בניצולי מחנות העינויים ולקידום זכויותיהם, בכל הנוגע לשיפור תנאי הניצולים. מן הראוי שהרשויות במדינת ישראל יפעלו למימוש ההמלצות: יפעלו לאיתור וזיהוי מהיר של ניצולי עינויים ועבדות, ישחררו אותם ממעצר ויסדירו את מעמדם, יעריכו את מצבם הנפשי והבריאותי ועניקו שירותי שיקום לאלו שנזקקים לכך.

הערות

¹ מתבסס על רשימות שנמצאו בחדרי מתים ובמדבר, כפי שפורסמו בדו"ח "סחר בבני האדם בסיני" 26 בספטמבר 2012:

http://www.eepa.be/wcm/dmdocuments/publications/report_Human_Trafficking_in_the_Sinai_20120927.pdf

² מתוך 1,300 עדויות, רוב הנתונים מבוססים על ניתוח עדויות של 890 אריתראים ואתיופים (511 גברים ו-469 נשים) בין נובמבר 2010 למאי 2012.

³ מכות, הצלפה, שריפה, צריבה, הלם חשמלי, קבורה בחול או באדמה, תלייה באוויר מהגפיים, חשיפה לשמש, התעללות מינית, איום בהוצאת להורג, ירי, איומים בקצירת איברים להשתלה.

⁴ מבוסס על עדויותיהם של 1,142 אריתראים, סודאנים ואתיופים.

- ⁵ סעיף 14 לאמנה נגד עינויים קובע: "א. מדינה חברה תבטיח במערכת חוקיה כי הקורבן לעינויים יזכה להטבה ולזכות אכיפה של פיצוי הוגן, ומספיק, לרבות האמצעים לשיקום מלא ככל האפשר".
- ⁶ בהחלטת הממשלה לגבי ניצולות סחר למטרת זנות, נאמר כי יש להקים מקלט "לכל קורבנות הסחר בבני אדם שיש לגביהן ראשית ראייה כי נעברה כלפיהן עבירה של סחר בבני אדם לעיסוק בזנות או עברות נלוות" (החלטת ממשלת ישראל 2806, 11 דצמבר 2002).
- ⁷ לביקורת על אופן ניהול הראיונות על-ידי ממוני ביקורת הגבולות ובית הדין, ראה בפרקים אודות מחדלי זיהוי ניצולי עבדות ועינויים על-ידי ממוני ביקורת גבולות ובית הדין.
- ⁸ מריה רבינוביץ', חוקרת המרכז מידע ומחקר של הכנסת בדיון של ועדת הכנסת למאבק בסחר בנשים, 8 ביוני 2010, עמ' 4 לפרוטוקול.
- ⁹ למידע רב ומפורט על השירותים שניתנים לניצולי סחר ועבדות עד שנת 2012 ראו ד"ר דפנה הקר וד"ר אורנה כהן, "המקלטים בישראל לנשים ולגברים שורדי סחר בבני אדם", 2012: http://hotline.org.il/hebrew/pdf/shelters_in_israel_for_survivors_of_trafficking_heb_310312.
- ¹⁰ סעיף 30 (א), החוק למניעת הסתננות (תיקון מס' 3 והוראת שעה, 2012) וזאת בהשוואה ל-96 שעות לפי חוק הכניסה לישראל: <http://www.justice.gov.il/NR/rdonlyres/A4F2702C-837B-482D-BCC0-9B718CFEF150/32992/2332.pdf>
- ¹¹ על-פי נתוני האגף לסיוע משפטי במשרד המשפטים, בין השנים 2010-2015 הוכרו כניצולי עבדות 194 ניצולי מחנות עינויים שתקיהם הופנו למשטרה דרך האגף. להערכת המוקד לפליטים ולמהגרים, כ-50 ניצולי מחנות עינויים נוספים הופנו ישירות למשטרה והוכרו כניצולי עבדות.
- ¹² המספר משקף את מספר כל ההפניות לרופאי נשים שניתנו על-ידי המרפאה הפתוחה של ר"א, שרוב המטופלים בה הם מאריתריאה וסודאן.
- ¹³ ציטוט מתוך ריאיון שערכה בכלא "סהרונים" אלכסנדרה רוט-גנור מהמוקד לפליטים ולמהגרים עם ס', ניצול מחנות העינויים ביום 26 במארס 2015.
- ¹⁴ "Aytharemkun"
- ¹⁵ "Kulu ayni znqoh Israel zybl yelen"
- ¹⁶ המידע נמסר על-ידי עו"ד סיגלית זוהר, מן האגף לסיוע משפטי, במסגרת ביקור הוועדה למאבק בסחר בנשים במרפאת רופאים לזכויות אדם ביפו, 15 ביולי 2012.
- ¹⁷ מתוך עדותה של פ', כפי שנמסרה לפעילי המוקד ב-22 ביולי 2009 בכלא "סהרונים".
- ¹⁸ עדותן של א' וא', אזרחיות אתיופיה, כפי שנמסרה לפעילי המוקד בתחילת יולי 2009 בכלא "סהרונים".
- ¹⁹ בקשת המוקד נשענה על חוק הסיוע המשפטי שתוקן על-פי החוק למניעת סחר בבני אדם. סיוע משפטי על-ידי מחוזות הסיוע המשפטי ברחבי הארץ, ניתן לכלל קורבנות הסחר בין שהן מעידות ובין שאינן מעידות. על-פי חוק למניעת סחר בבני אדם (תיקוני חקיקה), התשס"ג 2003, תוקן חוק הסיוע המשפטי, התשל"ב 1972, בכך שניתנה זכות לסיוע משפטי, כאמור. בנוסף, תיקון זה קבע שניתן להחיל את הסיוע המשפטי בהדרגה. בשלב הראשון, הסיוע המשפטי הוחל על הנשים השוהות במקלט "מעגן" לניצולות הסחר אך נקבע בחוק שיש לסיים את מתן הסיוע לא יאוחר מ-1 לאוגוסט 2006. החל מחודש אפריל 2006 ניתן הסיוע לכלל ניצולות הסחר, לרבות לנשים השוהות במתקני משמורת. ביום 29 באוקטובר 2006 נכנס לתוקפו חוק איסור סחר בבני אדם (תיקוני חקיקה), התשס"ז 2006, ובמקביל נקבעה בחוק איסור סחר בבני אדם הוראת שעה שהרחיבה את תחולת חוק הסיוע המשפטי גם על נפגעי עבירות של החזקה בתנאי עבדות וסחר בבני אדם: <http://www.justice.gov.il/Units/SiuMishpaty/subjects1/NosimBetipulenu/Pages/sachar.asp>

- ²⁰ Guidelines on the applicable criteria and standards relating to the detention of asylum seekers and alternatives to detention, UNHCR, September 2012. Guideline 9.1: <http://www.unhcr.org/505b10ee9.html>
- ²¹ לפירוט אודות החלטות הממשלה בנושא, ראו ד"ר גלעד נתן, 'החלטת ממשלה מס' 3936 בלימת הסתננות בלתי חוקית לישראל', מרכז מחקר ומידע של הכנסת, 19 בדצמבר 2011: <https://www.knesset.gov.il/mmm/data/pdf/m02988.pdf>
- ²² עד יוני 2012 הכיל כלא "סהרונים" שמונה אגפי אוהלים שבכל אחד מהם 250 כלואים, אז נוספו שישה אגפים חדשים שהחליפו את האגפים הישנים ומכילים כל אחד 500 כלואים.
- ²³ עוד על הסתה נגד מבקשי מקלט, ראו צורקוב, המוקד לפליטים ולמהגרים, <http://hotline.org.il/hebrew/pdf/IncitementAndHateCrimesReport.pdf>
- ²⁴ על תיקון מס' 4 לחוק למניעת הסתננות (עבירות ושיפוט) (תיקון מס' 4 והוראת שעה), התשע"ד 2013 וקישור לנוסח החוק: <http://www.acri.org.il/he/29954>
- ²⁵ חוק למניעת הסתננות (עבירות ושיפוט) (הוראת שעה), התשע"ו 2016*, 8 בפברואר 2016: <https://knesset.gov.il/Laws/Data/BillGoverment/1006/1006.pdf>
- ²⁶ בתשובתה לבג"ץ 7146/12 אדם ואח' נגד הכנסת ואח' ב-13 במאי 2013, המדינה אישרה כי עד למועד זה (מאי יוני 2012), 136 "מסתננים" שוחררו בנימוקים הנזכרים.
- ²⁷ סעיף 3א(ב)1 לחוק: "(ב) ממונה ביקורת הגבולות, רשאי, במקרים חריגים, לשחרר מסתנן בעירבון כספי, בערבות בנקאית או בערובה מתאימה אחרת או בתנאים שימצא לנכון (בחוק זה - ערובה), אם שוכנע כי מתקיים אחד מאלה: (1) בשל גילו או מצב בריאותו של המסתנן, החזקתו במשמורת עלולה לגרום לנזק לבריאותו, ואין דרך אחרת למנוע את הנזק האמור".
- ²⁸ למידע נוסף אודות הקשיים בשחרור מבקשי מקלט והלחץ העז שהופעל עליהם לעזוב את הארץ בתקופת תיקון מס' 3 לחוק למניעת הסתננות ראו "הדרך היחידה החוצה היא הביתה", המוקד לפליטים ולמהגרים, 19 בנובמבר 2013: <http://hotline.org.il/wp-content/uploads/HMW-Final-Heb-Report-Life-under-the-Anti-Infiltration-Law-111513-Heb.pdf>
- ²⁹ עמ"נ (ב"ש) 39258-05-13, משרד הפנים נגד ס', פסק דין מיום 3 ביוני 2013.
- ³⁰ בדו"ח התקופתי הכללי של נציבות האו"ם לפליטים ([UNHCR Universal Periodic Review](http://www.unhcr.org/refugees/UNHCR%20Universal%20Periodic%20Review)) מספטמבר 2013, בהקשר לישראל, נכתב: "לא כל קורבנות הסחר והמסתננים זוהו ע"י נציבות האו"ם לפליטים. בנציבות מודאגים בעיקר מהיעדרם של הליכי מיון מספקים במשמורת בכל הנוגע לנגישות לשירותי בריאות, כולל השגחה רפואית לילדים ולנשים בהריון. בנציבות האו"ם לפליטים עדיין מודאגים, נכון לרגע זה, ממצבם של 149 קורבנות עינויים שהוכרו ככאלה ועדיין נמצאים במשמורת, רבים מהם שוהים במשמורת למעלה משנה" (עמ' 2).
- ³¹ סעיף 32 ד' ב 6 ג' לחוק למניעת הסתננות ולהבטחת יציאת מסתננים מישראל קובע: "לא ייתן ממונה ביקורת גבולות הוראת שהייה למסתנן שהוא אחד מאלה: [...] היה לממונה ביקורת הגבולות חשד סביר כי מסתנן הוא קורבן עבירה בעבירה לפי סעיפים 375 א או 377 א(א) או (ב) לחוק העונשין, יפנה למשטרת ישראל, בטרם מתן הוראת שהייה לאותו מסתנן בבקשה לברר אם יש ראיות לכאורה לכך שנעברה לגבי המסתנן עבירה כאמור".
- ³² מתוך ריאיון עם פעילת המוקד אלכסנדרה רוט גנור בכלא "סהרונים", 26 במארס 2015.
- ³³ פס"ד בג"ץ 8665/14 דסטה ואח' נגד הכנסת ואח', 11 באוגוסט 2015. פסקה 59 לפסק דינה של כב' השופטת נאור: "חובת השהייה במרכז עדיין אינה פרי בחירה חופשית של השוהה. ככזו היא פוגעת בחופש התנועה של השוהים ואף עולה כדי פגיעה בזכותם לחירות. פגיעה זו מתחזקת לנוכח חובתם של השוהים במרכז להתייצב בו לצורך רישום בשעות הערב ולשהות בו במשך שעות הלילה ולאור האיסור המוטל עליהם לעבוד מחוץ לגבולותיו".

³⁴ סעיף 32 ד(ב)5 לחוק למניעת הסתננות ולהבטחת יציאתם של מסתננים מהארץ קובע שלא יוצא צו שהייה ל"חולות" "למי שממונה ביקורת גבולות שוכנע לגביו כי בשל גילו או מצב בריאותו, לרבות בריאותו הנפשית, שהייה במרכזו שהייה עלולה לגרום נזק לבריאותו כאמור, ואין דרך אחרת למנועת את הנזק".

³⁵ ראה הערה 31.

³⁶ על-פי מסמך המקלטים "אטלס" ו"מעגן", המסגרות לטיפול בקורבנות סחר בבני אדם - רקע כללי, דצמבר 2015, לא פורסם.

³⁷ על-פי נתוני משרד המשפטים מיום 16 בינואר 2016.

רשימת מקורות

אתר, ע' (2015). מה צבע הקומקום. המקום הכי חם בגיהנום. נדלה ב-4 בדצמבר 2015 מתוך:

<http://www.ha-makom.co.il/post/doar-ofar-attar>

דרורי אברהם, ע', רוזן, ס', ואביגאל, נ' (2015). באין רצון חופשי. נדלה ב-20 בדצמבר 2015 מתוך:

<http://hotline.org.il/publication/withoutfreewill>

האגודה לזכויות האזרח בישראל (2013). חוק ההסתננות 2. נדלה ב-20 בדצמבר 2015 מתוך:

<http://www.acri.org.il/he/29954>

האמנה הבין-לאומית נגד עינויים ונגד יחס ועונשים אכזריים, בלתי אנושיים או משפילים. (1984). נדלה ב-24 בדצמבר 2015 מתוך:

<http://www.justice.gov.il/Units/InternationalAgreements/Documents/CAT.pdf>

האמנה הבין-לאומית בדבר זכויות אזרחיות ומדיניות (1966). נדלה ב-30 בדצמבר 2015 מתוך:

<http://www.justice.gov.il/Units/InternationalAgreements/Documents/ICCPR1.pdf>

החלטת ממשלת ישראל 2806-2002, 11 דצמבר 2002.

החלטת ממשלת ישראל 2104-2010, 19 יולי 2010.

המוקד לפליטים ולמהגרים, רופאים לזכויות אדם - ישראל, Agenzia Habeshi - Italy, Release

Sweden, Eritrea - England, Eritrean Movement for Democracy and Human Rights -

International Commission on Eritrean Refugees - USA, The America Team for Displaced

Eritreans - USA (2011). הגיע הזמן להציל את מאות הפליטים המוחזקים במחנות

העינויים בסיני. נדלה ב-30 בדצמבר 2015 מתוך: [http://hotline.org.il/wp-](http://hotline.org.il/wp-content/uploads/SinaiPositionPaper.pdf)

[content/uploads/SinaiPositionPaper.pdf](http://hotline.org.il/wp-content/uploads/SinaiPositionPaper.pdf)

הסנגוריה הציבורית (2011). דו"ח על תנאי המעצר והמאסר במתקני הכליאה של השב"ס

ומשטרת ישראל בשנים 2009-2010. נדלה ב-2 בדצמבר 2015 מתוך:

<http://index.justice.gov.il/Units/SanegoriaZiborit/DohotRishmi/Documents/Doch20092>

[010.pdf](http://index.justice.gov.il/Units/SanegoriaZiborit/DohotRishmi/Documents/Doch20092)

הסנגוריה הציבורית (2013). צפיפות אוכלוסין: דו"ח הסנגוריה הציבורית בנושא הצפיפות במתקני

הכליאה. נדלה ב-2 בדצמבר 2015 מתוך: <http://is.gd/Q73ar2>

חוק הכניסה לישראל (תיקון מס' 9) התשס"א 2001. (2001). נדלה ב-4 בדצמבר 2015 מתוך:

http://www.nevo.co.il/law_html/Law01/189_003.htm

חוק הכניסה לישראל (תיקון מס' 17). (14 ביולי 2008). ס' 13 יד א', ס' 13 טו א 1. נדלה ב-4

דצמבר 2015 מתוך:

<http://www.justice.gov.il/Units/SiuaMishpaty/subjects1/NosimBetipulenu/Pages/sachar.aspx>

[r.aspx](http://www.justice.gov.il/Units/SiuaMishpaty/subjects1/NosimBetipulenu/Pages/sachar.aspx)

חוק העונשין התשל"ז 1977. ס' 376, 377 א'. נדלה ב-20 בדצמבר 2015 מתוך:

<https://www.nevo.co.il/law/70301>

- חוק למניעת הסתננות, תיקון מס' 3 והוראת שעה. (2012). נדלה ב-20 בדצמבר 2015 מתוך: www.knesset.gov.il/privatelaw/data/18/3/577_3_2.rtf
- חוק למניעת הסתננות ולהבטחת יציאתם של מסתננים מישראל, תיקוני חקיקה והוראות שעה, התשע"ה-2014 (2014). נדלה ב-4 בדצמבר 2015 מתוך: https://knesset.gov.il/privatelaw/data/19/3/904_3_1.rtf
- חננאל, א' (2010). פרשת הסחר בפליטים: הם נסחטו בעינויים. נדלה ב-3 בדצמבר 2015 מתוך: <http://news.walla.co.il/?w=/1634734&m=1&mid=82788>
- יהב, ת' (2012). חיילים בגבול: אנו גורמים למסתננים לחשוב שיהיה בסדר. 7.9.2012. ידיעות אחרונות.
- יהב, ת', וסיבר, מ' (2012). מסתננים על הגבול הוברחו באמצעות גז מדמיע. 6.9.2012. ידיעות אחרונות.
- כהן, א', והקר, ד' (2012). המקלטים בישראל לנשים ולגברים שורדי סחר בבני אדם. נדלה ב-20 בדצמבר 2015 מתוך: http://hotline.org.il/hebrew/pdf/shelters_in_israel_for_survivors_of_trafficking_heb_3_10312.pdf
- כתב תשובה מטעם המדינה לבג"ץ 7146/12 אדם ואח' נגד הכנסת ואח'. (2013 מאי 13). נדלה ב-3 בדצמבר 2015 מתוך: <http://www.acri.org.il/he/wp-content/uploads/2013/05/hit7146meshivim.pdf>
- מבקר המדינה (2014). זרים שאינם בני הרחקה מישראל. דו"ח שנתי התשע"ד 2014, 64. עמ' 131-59. נדלה ב-3 בדצמבר 2015 מתוך: http://www.mevaker.gov.il/he/Reports/Report_248/af07752c-7845-4f1d-ae97-23c45c702624/102-ver-5.pdf?AspxAutoDetectCookieSupport=1
- נתן, ג' (2011). החלטת ממשלה מס' 3936 - בלימת הסתננות בלתי חוקית לישראל. הכנסת - מרכז המחקר והמידע. נדלה ב-5 בדצמבר 2015 מתוך: <https://www.knesset.gov.il/mmm/data/pdf/m02988.pdf>
- ערוץ 2. (26.11.2011). חדשות השבת. נדלה ב-15 בדצמבר 2015 מתוך: <http://www.mako.co.il/news-israel/local/Article-b62e40f0841e331017.htm>
- עתירה לבג"ץ 7146/12, אדם ואח' נ' הכנסת ואח', (4 אוקטובר 2012). נדלה ב-20 בדצמבר 2015 מתוך: <http://is.gd/f26Q1q>
- עתירה לבג"ץ 7199/14, 138 עותרים מסודאן ואריתריאה נ' משרד הפנים, (23 אוקטובר 2014). נדלה ב-20 בדצמבר 2015 מתוך: <http://hotline.org.il/legal-action/2240>
- עתירה לבג"ץ 8665/14, דסטה ואח' נ' הכנסת ואח', (18 דצמבר 2014). נדלה ב-20 בדצמבר 2015 מתוך: <http://hotline.org.il/legal-action/bagatz5>
- פס"ד בג"ץ 7146/12, אדם ואח' נגד הכנסת ואח', (16 בספטמבר 2013). נדלה ב-20 בדצמבר 2015 מתוך: <http://elyon1.court.gov.il/files/12/460/071/b24/12071460.b24.htm>
- פס"ד בג"ץ 8665/14, דסטה ואח' נגד הכנסת ואח', (11 אוגוסט 2015). נדלה ב-20 בדצמבר 2015 מתוך: <http://elyon1.court.gov.il/files/14/650/086/c15/14086650.c15.htm>
- פס"ד בר"מ 1689/13, ס.ו. נגד משרד הפנים, (18 אפריל 2013).
- פס"ד עמ"נ (ב"ש) 48309-01-13, ס.ו. נ' משרד הפנים, (20 פברואר 2013).
- פס"ד עמ"נ (ב"ש) 13-05-39258, ס.ו. נ' משרד הפנים, (3 יוני 2013).
- פרוטוקול דיון בוועדת הכנסת למאבק בסחר בנשים. (8 ביוני 2010). ניצול למטרות מין ועבדות של מהגרות עבודה ופליטים.

פרוטוקול דיון בית הדין לביקורת משמורת של שוהים שלא כדין, (17 נובמבר 2015) הדיינת קריספין-בוקר, ל. למ.ד.

פרוטוקול ועדת המשנה למאבק בסחר בנשים, מדיניות המשרד בטיפול במסתננים ובמבקשי מקלט מחוץ ובתוך גבולותיה של מדינת ישראל. (7 מרץ 2012).

פרוטוקול למניעה לדיכוי ולהענשה על סחר בבני אדם, בעיקר נשים וילדים, המשלים את אמנת האומות המאוחדות נגד פשע מאורגן חוצה גבולות, ניו יורק (15 נובמבר 2000). נדלה ב- 20 בדצמבר 2015 מתוך <http://is.gd/N59is2>

פרוטוקול שימוע ממונה ביקורת גבולות. (19 אוקטובר 2015). ערן וינטרוב לב.ג.

צורקוב, א' (2012 יוני). "סרטן בגוף שלנו" – על הסתה גזעית נגד מבקשי מקלט מאפריקה, אפליה ופשעי שנאה נגדם. נדלה ב-2 בינואר 2015, מתוך:

<http://hotline.org.il/wp-content/uploads/IncitementAndHateCrimesReport.pdf>

רוזן, ס', זיו-קנת, מ', פסחיה מ', קאופמן, נ', וכץ, פ' (2011). מתי מדבר: עדויות ממדבר סיני. נדלה ב-2 בדצמבר 2015 מתוך: <http://is.gd/XiCYsG>

רוזן, ס' (2013). הדרך היחידה החוצה היא הביתה. נדלה ב-2 במארס 2015 מתוך: <http://hotline.org.il/wp-content/uploads/HMW-Final-Heb-Report-Life-under-the-Anti-Infiltration-Law-111513-Heb.pdf>

רוזן, ס' (2015). רואנדה או "סהרונים". נדלה ב-6 בדצמבר 2015 מתוך: <http://hotline.org.il/publication/rwandaorsaharonim>

רוזן, ס', ומיכאלי, ר' (2015). אופק שהיה בטוח? נדלה ב-15 בדצמבר 2015 מתוך: <http://hotline.org.il/publication/3249>

רופאים לזכויות אדם - ישראל (2010). דף מידע - שבי, עיניים ואונס במדבר סיני. נדלה ב-20 בדצמבר 2015 מתוך:

http://www.phr.org.il/uploaded/PHR_Information_sheet_refugees_sinai_Hebrew_14.12.10

רשות האוכלוסין וההגירה (2012). נתוני זרים בישראל. מהדורה מס' 1/2012. נדלה ב-10 בדצמבר 2015 מתוך:

<http://www.piba.gov.il/PublicationAndTender/ForeignWorkersStat/Documents/%D7%A1%D7%99%D7%9B%D7%95%D7%9D%20%D7%A9%D7%A0%D7%AA%D7%99%202011.pdf>

Committee Against Torture. (2012). General Comment No. Retrieved December 20, 2015 from: <http://www2.ohchr.org/english/bodies/cat/docs/GC/CAT-C-GC-3.pdf>

HRM. (2015). *Holon prison guards look for 'illicit' kettles* [Video file]. Retrieved from: youtube.com/watch?v=8X1vWPEovFg

Human Rights Watch. (2014 February 11). *"I Wanted to Lie Down and Die" Trafficking and Torture of Eritreans in Sudan and Egypt*. Retrieved December 11, 2015 from: <https://www.hrw.org/report/2014/02/11/i-wanted-lie-down-and-die/trafficking-and-torture-eritreans-sudan-and-egypt>

UNHCR. (2012). Guidelines on the applicable criteria and standards relating to the detention of asylum seekers and alternatives to detention. Retrieved December 1, 2015 from: <http://www.unhcr.org/505b10ee9.html>

UNHCR Israel. (2012). *15th Report: abduction, captivity, extortion and abuse of Eritreans and Ethiopian nationals in the Sudan and Sinai region by smugglers and trafficker*. (unpublished).

- United Nations High Commissioner for Refugees. (2013). *UNHCR Universal Periodic Review: Israel*. Retrieved December 2, 2015 from:
<http://www.refworld.org/country,,UNHCR,,ISR,4562d8cf2,5283456f4,0.html>
- US State Dept TIP report for 2014, Israel. (n.d.). Retrieved December 2, 2015 from:
<http://www.state.gov/documents/organization/243559.pdf>
- US State Dept. (n.d.) *TIP report for 2013, Israel*. Retrieved December 2, 2015 from:
<http://www.state.gov/j/tip/rls/tiprpt/2013/index.htm>
- Van Reisen, M., Estefanos, M., & Rijken, C. (2012). *Human Trafficking in the Sinai*. Retrieved December 20, 2015 from:
http://www.eepa.be/wcm/dmdocuments/publications/report_Human_Trafficking_in_the_Sinai_20120927.pdf

ניצול מחנות העינויים בסיני, מבקש מקלט מאריתריאה, מצולק ומורעב, סמוך לשחרורו מהכלא, מאי 2012. צילום: סיגל רוזן

מבקשי מקלט אפריקאים בישראל: אי-ליגליזציה, התאגדות ויחסי גזע

ליסה אנתבי-ימיני

תקציר

מבקשי מקלט אפריקאים, מאריתריאה ומסודן, החלו להגיע לישראל באופן מסיבי מאז 2007, וחצו בחשאי את גבול מצרים-ישראל. באותו הזמן, בתגובה להגירה לא יהודית זו, נקטה מדינת ישראל מדיניות של הדרה (באמצעות תהליכי הפללה, הוצאה אל מחוץ לחוק, ניצול כלכלי והפניה לשוליים חברתיים ועירוניים), הפכו מבקשי המקלט למעורבים יותר ויותר בכלכלה הישראלית ובספרות החברתיות; הם גם החלו לאתגר את החברה הישראלית בשאלות של הגזעה, שייכות וקטגוריזציה של הגירה.

למאמר זה שלוש מטרות: א) לבחון כיצד מדינת ישראל מהדקת את גבולותיה הגיאוגרפיים והחוקיים-פוליטיים בניסיון להכיל את ההגירה האפריקאית תוך כדי מניעה של קליטת קבע. ב) לחקור את ההשתתפות הגוברת של מבקשי המקלט בכלכלת ישראל ובחברה הישראלית כמו הדינמיקה של נידות וישראליות בקרב אוכלוסייה זו. ג) לנסות למפות את היחסים המורכבים המתפתחים בין מהגרים אפריקאים חדשים אלה לבין האוכלוסייה האתיופית-ישראלית, המביאים לידי ביטוי שאלות של זהות, אזרחות וצבע.

החומר המוצג במאמר זה מבוסס על עבודת שטח וראיונות שנערכו בישראל בין השנים 2008-2012 עם מבקשי מקלט מאריתריאה ומסודן, וכן עם תושבי ישראל בדרום תל אביב, ישראלים ממוצא אתיופי ומעסיקים ישראלים.

מילות מפתח: מבקשי מקלט. אי-ליגליזציה, התאגדות, יוצאי אתיופיה. ישראל.

"מידע הוא כמו לחם בשבילי": מקומם של אמצעי תקשורת בחייהם של פליטים ומבקשי מקלט בישראל

נועם תירוש ועמית שכטר

תקציר

ראיונות, סיורים באתרים שונים ותצפיות משמשים לתיאור צורכי המידע של קהילת הפליטים ומבקשי המקלט בישראל, תוך שימוש בתפיסה של טיילור (Taylor, 1991) לזיהוי "סביבות שימוש במידע", שרכיביה הם בני-אדם, מסגרותיהם, בעיותיהם והפתרונות שהם מוצאים להן. ניתוח מפורט של הממצאים ומיסגורם במרכיבי המודל מאפשרים ליצור מסגרת להטבת מצבם של הפליטים בכל הקשור לצורכי המידע שלהם. המחקר זיהה כי מבקשי המקלט והפליטים בישראל יצרו לעצמם סביבת תקשורת המבוססת על זיהויים העצמי כ"אחרים". מבקשי המקלט והפליטים יצרו מעגלים אישיים וטכנולוגיים על מנת לענות על צורכי המידע שלהם. הצרכים התחלקו באופן כללי לשלושה סוגים: אישיים, מבניים ומרחביים. במרחב הציבורי הקימו מבקשי המקלט והפליטים עבור עצמם בתי "קפה-אינטרנט", סניף "דואר" משלהם, ואמצעי תקשורת משל עצמם. במרחב הפרטי הם רכשו אמצעי תקשורת אלקטרוניים העונים על רבים מצרכיהם. אנו מסכמים בכך שמאחר והפליטים ממוקמים בתחתית הסולם החברתי, מתן מענה לצרכי המידע שלהם צריך להיות בראש סדר העדיפויות של החברה המארחת.

איום נתפס, מרחק חברתי, והדרה של מבקשי מקלט מסודאן ואריתריאה בישראל

אושרת הוכמן

תקציר

בשנים האחרונות גיבשה מדינת ישראל מדיניות מדירה כלפי מבקשי המקלט החיים בה, הכוללת הפניה למתקן משמורת, הגבלת היכולת שלהם לעבוד והגבלת שירותי הבריאות והרווחה להם הם זכאים. על רקע מדיניות זו, המחקר הנוכחי מציע לבחון מהן עמדות הציבור כלפי מבקשי המקלט ועד כמה עמדות אלו הולמות את המדיניות הקיימת. עוד מציע המחקר לבחון האם הציבור בישראל תומך במדיניות המדירה כלפי מבקשי המקלט ומהי התרומה של 'איום חברתי-כלכלי נתפס' ושל 'מרחק חברתי נתפס' לתמיכה או התנגדות למדיניות זו. הבחינה של הקשר בין איום חברתי-כלכלי נתפס ומרחק חברתי נתפס לבין הדרה הנמדדת באמצעות תמיכה או התנגדות למתן זכויות וסיוע למבקשי המקלט, נעשית תוך פיקוח על מאפיינים חברתיים ודמוגרפיים של הנחקרים ובפרט הקבוצה האתנו-לאומית אליה הם משתייכים, המעמד החברתי-כלכלי שלהם, מידת הדתיות שלהם, ההזדהות הפוליטית שלהם וכן המגע שיש להם עם מבקשי המקלט מסודאן ואריתריאה בחיי היומיום. מן הממצאים עולה כי ככל שרמת האיום החברתי-כלכלי הנתפס גבוהה יותר, והמרחק החברתי הנתפס של הנחקרים ממבקשי המקלט עולה, כך גם עולה רמת ההדרה. עוד עולה כי נחקרים ערבים מדירים פחות בהשוואה ליהודים, גם בפיקוח על רמת האיום החברתי-כלכלי הנתפס ועל המרחק החברתי הנתפס שלהם. לבסוף, הממצאים מראים כי הקשר בין איום חברתי-כלכלי נתפס להדרה של מבקשי מקלט מתווך חלקית על-ידי המרחק החברתי הנתפס.

מילות מפתח: מבקשי מקלט, איום חברתי-כלכלי, מרחק חברתי, זכויות

במקום בו הזמן עוצר מלכת: מתקן חולות והחוק למניעת הסתננות

הדס ירון מסגנה ואורן רמתי

תקציר

מאמר זה עוסק בחוק למניעת הסתננות ובמעצרים של מבקשי מקלט מאפריקה בחולות שבנגב. מתקן המעצר נבנה בעקבות התיקון לחוק למניעת הסתננות משנת 1954 שנחקק בעקבות 1948. בשעה שהחוק במקור כוון כלפי פלסטינים וערבים בכלל, התיקון לחוק נועד לעצור אריתראים וסודנים משהחלו להיכנס לישראל מאז 2006 בחפשם אחר מקלט. בניסיון לזהות כיצד המדיניות הישראלית, מערכת המשפט, פעילים והעצורים בחולות מושפעים על ידי הקונפליקט הישראלי ערבי/פלסטיני ו/או גורמים גלובליים, המאמר בוחן את חולות כסוג של "מחנה" או עיירה דרום אפריקאית. על בסיס מקורות ארכיוניים משנות החמישים, עתירות ופסקי דין, דוחות וקולותיהם של העצורים בחולות, המאמר מנתח את המתקן ומדיניות המאסר של מבקשי מקלט בהקשר הרחב של המדיניות הישראלית.

הומניטריות מצבית:**חיילים ישראלים ומבקשי מקלט על גבול מצרים-ישראל****אפרת בן-זאב וניר גזית****תקציר**

מאמר זה בודק שלושה סוגי הגיונות המנחים את תפיסותיהם ופעילויותיהם של חיילים בגבול ישראל מצרים: ביטחוני, הומניטרי ופוליטי. כדי לתאר הגיונות אלו אנו בוחנים את החוויות של חיילים בעת שירותם הצבאי לאורך הגבול. על סמך עבודת שדה אתנוגרפית שהתנהלה בין השנים 2012-2014, ובעיקר על בסיס ראיונות שנערכו עם החיילים מחוץ לשדה, כמו גם דיווחים תקשורתיים ותצהירים שנמסרו לבתי משפט, אנו מבקשים להדגים את הזליגה המתמשכת מסוג אחד של היגיון למשנהו. לטענתנו, ולאור עיון בספרות מחקרית, זהו מאפיין בלתי נמנע של אזור גבול באשר הוא. באמצעות התמקדות באינטראקציות בין חיילים ישראלים ומהגרים המבקשים מקלט, כמו גם ביחסי החיילים עם מבריחים ושוטרים מצרים, אנו מתארים כיצד אזור הגבול מייצר חפיפות בין ההגיונות השונים, ובפרט סוג של הומניטריות חולפת, תלוית מצב.

גשר על פני מים סוערים - סיפור של טיפול שהוא חיפוש אחר תקווה: טיפול במבקשי מקלט במרפאת "גשר"

שלומית בן שמואל

תקציר

בפברואר 2014, ביוזמה משותפת של משרד הבריאות ונציבות האו"ם לפליטים, קמה מרפאת "גשר" במרכז הקהילתי לבריאות הנפש יפו. עיקר העבודה הקלינית במרפאה היא במתן שירותי אבחון וטיפול פסיכיאטרי-פסיכוסוציאלי לאוכלוסיית מבקשי מקלט וקורבנות סחר מאריתריאה וסודאן.

במאמר יובא תיאור מקרה ובאמצעותו יעלו לדיון נושאים שונים: על הנגשה והתאמה של טיפול לאוכלוסייה שעבורה השיח הפסיכיאטרי והפסיכותרפויטי המערבי הוא זר, מאיים ורווי סטיגמה; על מטפלים המחפשים את דרכם במציאה וביצירה של שפה טיפולית שתגשר על השונות השפתית והתרבותית בחדר הטיפול; על טיפול, שבחלקו הוא מתן משמעות ותיקוף לחוויות האחרות, הזרות והפליטות; טיפול המכיר ביחסי הכוח שבין מטפלת לבנה שהיא אזרחית בעלת זכויות, לבין מטופל שחור שהוא זר חסר מעמד; טיפול המכיר ועובד עם הקשר שבין האישי לפוליטי, בין הטיפול לפוליטיקה; על טיפול בפוסט-טראומה בתנאי חוסר ביטחון ורה-טראומטיזציה; על הניסיון, במסגרת הטיפול, למציאה משותפת של מרחב, מצומצם ככל שיהיה, של ביטחון, בחירה, משמעות ויצירה גם במציאות הקיימת.

הטיפול הבין-תרבותי מתבצע כמעט כולו באמצעות מתורגמן-מגשר תרבותי. עבודה טיפולית זו דורשת הסתגלות ולמידה מחדש מכל השותפים, בעיקר מהמטפלים. המאמר ידון, דרך תיאור המקרה, בשאלות אידיאולוגיות, אתיות, תאורטיות וטכניות העולות בטיפול, הנע כל העת בין האישי, הדיאדי, הטריאדי, הציבורי והפוליטי.

מילות מפתח: טיפול בפוסט-טראומה, טיפול באמצעות תרגום, פסיכיאטריה של מהגרים, טיפול פסיכו-סוציאלי במבקשי מקלט

"אף פעם לא סיפרתי מה קרה לי בסיני" **הקשיים באיתור זיהוי ניצולי מחנות העינויים והתנהלות רשות** **ההגירה כלפיהם**

סיגל רזון

תקציר

המאמר מתמקד בהתנהלותה של רשות ההגירה כלפי כ-4,000 ניצולי מחנות העינויים בסיני, שנמלטו ברובם מאריתריאה. המאמר סוקר את שינויי המדיניות והחקיקה משנת 2009, אז התהוותה התופעה, דרך שיאה בשנת 2011 ועד היום.

המאמר מתבסס על מידע ונתונים שנאספו במוקד לפליטים ולמהגרים במהלך אלפי ראיונות עם מבקשי מקלט בבתי הכלא בין השנים 2009-2016 ועל דוחות שפרסמו בנושא "המוקד לפליטים ולמהגרים" וארגון "רופאים לזכויות אדם", על פרוטוקולים של דיוני ועדת הכנסת למאבק בסחר בנשים, של ממוני ביקורת גבולות מטעם רשות ההגירה ושל בתי הדין לביקורת משמורת של שוהים שלא כדין. המאמר מבהיר את היקף התופעה של מחנות העינויים, עומד על ההבדל בין קורבן סחר והחזקה בתנאי עבדות לבין קורבן עינויים, מבהיר את הקושי באבחון קורבנות עבדות, סוקר את מנגנוני איתור ניצולי עבדות בישראל, ומסביר מדוע העדויות הרבות אינן משתקפות בפרוטוקולים של ממוני ביקורת הגבולות ודייני בית הדין לביקורת משמורת. המאמר סוקר את שינויי החקיקה המכשירה כליאה ומונעת שחרור של ניצולים מכלא "סהרונים", וממתקן "חולות".

עקב קוצר היריעה והתמקדות במדיניות רשות ההגירה, המאמר לא מתעכב על מחדלי משרד הביטחון שאחראי למדיניות ההחזרה המתואמת ופועל להדיפתם חזרה לידי רשויות מצרים של ניצולי עינויים ועבדות ללא הליכי זיהוי.

מילות מפתח: מבקשי מקלט, אריתריאה, עינויים, מחנות העינויים בסיני, עבדות, כליאת מהגרים, מסתננים

African Asylum-Seekers in Israel: Illegalization, Incorporation and Race Relations

Lisa Anteby-Yemini

ABSTRACT

Masses of African asylum-seekers from Eritrea and Sudan began arriving in Israel in 2007, clandestinely crossing the Egyptian-Israeli border. In response to this non-Jewish migration, the State of Israel has been adhering to a policy of exclusion through processes of criminalization, illegalization, economic exploitation, and social and urban marginalization. At the same time the asylum-seekers have become increasingly involved in Israeli economic and social spheres and are also challenging issues of racialization, belonging and migrant categorizations. This article has three objectives: a) to examine how the State of Israel is tightening its geographical and legal-political borders in an attempt to contain African migration and discourage settlement; b) to explore asylum seekers' growing participation in Israel's economy and society as well as the dynamics of agency, mobility and Israelization at play among this population; c) to attempt to map the complex relations developing between these new African migrants and the Ethiopian-Israeli population, which bring to the fore questions of identity, citizenship and color. The material presented in this article is based on fieldwork and interviews carried out in Israel between 2008-2012 with asylum seekers from Eritrea and Sudan, as well as with Israeli residents of South Tel Aviv, Ethiopian-Israelis and Israeli employers.

Keywords: Asylum-seekers. Illegalization. Incorporation. Ethiopian-Israelis. Israel.

"Information is Like Your Daily Bread": The Role of Media and Telecommunications in the Life of Refugees in Israel

Noam Tirosh and Amit Schejter

Abstract

Interviews, site visits and observations are used in this study to describe the information needs of the asylum seeker and refugee community in Israel, utilizing Taylor's (1991) concept of identifying "information use environments" (IUE), whose elements are people, their settings, their problems, and the solutions they find for their problems. A detailed analysis of the findings and framing them within the components of Taylor's model allow the creation of a framework for improving the refugees' situation in terms of their information needs. The study identified that asylum seekers and refugees in Israel have constructed a media environment based on their self-identification as "others". They created personal and technological circles to address their information needs, broadly divided into three types: personal, institutional, and spatial. Within the public sphere, they erected Internet cafés, their own "post office", and their own media. Within the private sphere, they acquired electronic media that address many of their needs. We conclude that since refugees are situated in society's least advantaged position, attending to their information needs should be a policy priority of their host society.

Perceived threat, Social Distance and Exclusion of Asylum Seekers from Sudan and Eritrea in Israel

Oshrat Hochman

Abstract

In recent years policy makers in Israel have established an exclusionist policy on asylum seekers, which includes, among other things, their detention at a detention center and their being deprived of their right to work, health and welfare. In this context, the current study investigates what the attitudes of the public are to asylum seekers, and to what extent these attitudes reflect the current policy: specifically whether the Israeli public supports the exclusionist policy on asylum seekers, and the role played by perceptions of socio-economic threat and social distance in acceptance or rejection of this policy. To measure the latter construct respondents were asked how far they agreed or disagreed with the need to grant asylum seekers rights and humanitarian support. In addition to perceptions of threat and social distance I controlled for the respondents' ethno-national origin, socio-economic status, levels of religiosity, their political identification, and whether or not they came in contact with asylum seekers from Sudan and Eritrea in their everyday lives. The findings indicate that as levels of perceived threat and social distance rise, so do respondents' levels of disagreement with the provision of rights and humanitarian support to asylum seekers. The findings additionally demonstrate that net of perceptions of threat and social distance, respondents of the Israeli-Arab minority are less exclusionist than respondents of the Jewish majority. Finally, the correlation between perceived socio-economic threat and rejection of the provision of rights and humanitarian support to asylum seekers is partially mediated by perceived social distance.

Where Time Stands Still: Holot Detention Facility and the Israeli Anti-Infiltration Law

Hadas Yaron Mesgena and Oran Ramati

Abstract

This article discusses the anti-infiltration law and detention of African asylum seekers in Holot in the Negev desert in Israel. The detention facility was built following an amendment to the 1954 anti-infiltration law legislated in the wake of the 1948 war. While the original ordinance was directed against Palestinian and other Arab nationals, the amendment was intended to imprison the Eritrean and Sudanese nationals who began entering Israel in 2006 in search of protection. Seeking to identify how Israeli policy, the judicial system, activists, and detainees are affected by the Israeli-Arab/Palestinian conflict and/or global factors, the article explores the Holot detention facility as a type of “camp” and township. On the basis of archival records from the 1950s, petitions, legal decisions, reports, and the voices of the detainees in Holot, it analyzes the facility and the policies governing detention therein in the larger context of Israeli politics.

Keywords: Holot, African asylum seekers, anti-infiltration law, detention, refugee camps, townships

Situational humanitarianism:

Israeli soldiers and asylum seekers on the Egyptian-Israeli Border

Efrat Ben-Zeev & Nir Gazit

Abstract

This article examines three logics -- securitization, humanitarianism and criminality -- that guide soldiers' perceptions and practices on the Egyptian-Israeli border. To describe how these logics come into play, we dwell on soldiers' experiences during their service along this border. Our fieldwork was conducted between 2012 and 2014. In this article we focus on off-site interviews with soldiers who completed their service, and analyze media reports and court affidavits. Through this data we wish to demonstrate the easy transition from one logic to the other. Our argument, which is based both on fieldwork and previous literature, points to the fact that such easy transitions are inherent to border zones. By focusing on the interactions between Israeli soldiers and asylum seekers, as well as between the former and Egyptian police and smugglers, we describe how these logics operate on the border simultaneously, creating a form of situational humanitarianism.

ملخص

بحث هذا المقال ثلاثة أدوار التي توجّه تفكير ونشاط الجنود على الحدود الإسرائيلية المصرية- أمنياً، إنسانياً، وجنائياً. لوصف هذه الأدوار نتعقّب التجارب التي يمرّ بها الجنود أثناء فترة الخدمة العسكرية في الحدود. نوّد توضيح فكرة إختلاط الأدوار الثلاثة. نعتمد على العمل الميداني الانتوغرافي الذي يدور بين السنوات 2012-2014، خاصّة عن طريق مقابلات أُجريت مع الجنود خارج النطاق الميداني، وأيضاً مصادر إعلاميّة وشهادات خطيّة. بحسب رأينا، وبحسب أبحاث أخرى، هذا يميّز المناطق الحدوديّة بشكل عام. نصّف كيف تخلق المناطق الحدوديّة تداخلاً بين الأدوار المختلفة، خاصّة المواقف الإنسانيّة العابرة، المرتبطة باختلاف الأوضاع، عن طريق التفاعل بين الجنود الإسرائيليين والمهاجرين طالبي اللجوء، أيضاً العلاقات بين الجنود من جهة والمهرّبين ورجال الشرطة المصريين من جهة أخرى.

Bridge over troubled waters - A story of treatment in a search for hope.

Treatment of asylum seekers at the Gesher ("Bridge") Clinic

Shlomit Ben Shmuel

Abstract

In February 2014, at the joint initiative of the Ministry of Health and the UN High Commissioner for Refugees, the Gesher Clinic was established at the Jaffa Community Center for Mental Health. The core of Gesher's clinical work is the delivery of diagnostic and psychiatric-psychosocial care to asylum seekers and victims of human trafficking, mainly from Eritrea and Sudan.

In a case-study-based article, several subjects are discussed: making treatment accessible and appropriate for a population in which Western psychiatric and psychotropic discourse is foreign, threatening, and fraught with stigma; the creation of a language of therapy that bridges linguistic and cultural differences in the treatment room; the treatment, which consists in part of giving meaning and validity to the experience of otherness, foreignness, and statelessness; treatment that acknowledges the power dynamics between white-resident-citizen-therapist and black-alien-statusless-patient; care that acknowledges and engages in the connection between the personal and political, between treatment and politics; post-trauma treatment under conditions of insecurity and retraumatization; the attempt, in the framework of the treatment, to create a space of security, purpose, and meaning.

The intercultural treatment at Gesher is conducted almost exclusively through translators and cultural mediators. This kind of therapeutic work requires adjusting and re-learning from all parties, especially the therapists. Through this case study the article discusses some of the ideological, ethical, theoretical and technical questions that arise in treatment constantly shifting among the personal, dyadic, triadic, public and political.

"I Never Told What Happened to Me in Sinai"

On the Difficulties of Identifying Survivors of the Torture Camps and the Conduct of the Immigration Authority toward Them

Sigal Rozen

Abstract

The article focuses on the conduct of the Israeli Immigration Authority regarding the 5,000 survivors of the torture camps in Sinai, most of whom had fled Eritrea. The essay reviews the changes in policy and legislation from 2009 to the present.

The essay is based on information and data collected by the Hotline for Refugees and Migrants through thousands of interviews with asylum-seekers in detention facilities between 2009 and 2015, reports published on the matter by the Hotline for Refugees and Migrants and by Physicians for Human Rights – Israel, and protocols of Knesset hearings as well as hearings of asylum-seekers before Border Control Officers of the Immigration Authority and the Detention Review Tribunal.

The essay clarifies the scope of the torture camps, examines the difference between a torture victim and a human-trafficking victim held in conditions of slavery, explains the difficulties in identifying slavery victims, reviews the mechanisms of identifying slavery survivors in Israel, and analyzes why many of these testimonies do not appear in protocols of hearings before Israeli authorities. The article reviews the changes in legislation, which allows incarceration and prevents release of survivors of torture from Saharonim prison and the Holot detention facility.

ד"ר ליסה אנתבי-ימיני

ליסה אנתבי-ימיני היא אנתרופולוגית, חוקרת במרכז הלאומי הצרפתי לחקר מדעי (CNRS) וחברת ה- IDEMEC (המכון לאתנולוגיה הים תיכונית, האירופית והשוואתית) באוניברסיטת Aix-Marseille. היא עורכת מחקר בישראל מאז 1991 עם הקהילה האתיופית ולאחרונה עם מבקשי מקלט אפריקאים. היא מתעניינת בשאלות של זהות, אינטגרציה, רב-לאומיות ותפוצות. היא גם חוקרת מגדר ודת, במיוחד לגבי נשים ביהדות ובאיסלאם.

ד"ר עמית שכטר

ד"ר עמית שכטר היא פרופסור וראש המחלקה לתקשורת באוניברסיטת בן-גוריון בנגב, ופרופסור אורח וראש המכון למחקרי מדיניות מידע באוניברסיטת פן סטייט.

ד"ר נועם תירוש

ד"ר נועם תירוש היא מרצה במחלקה לתקשורת באוניברסיטת בן-גוריון בנגב. בשנת הלימודים תשע"ז היא אורח במרכז ע"ש משפחת קראון ללימודי יהדות וישראל באוניברסיטת נורת'ווסטרן.

ד"ר אושרת הוכמן

אושרת הוכמן היא מרצה במרכז האקדמי רופין וחוקרת במכון להגירה ושילוב חברתי במרכז האקדמי רופין. מחקרה עוסק בנושאים הקשורים לשילובם של מהגרים בחברה הקולטת, ובפרט בעמדות של החברה הקולטת כלפי מהגרים והשתלבות רגשית ותרבותית של המהגרים בחברה הקולטת. ד"ר הוכמן מתעניינת גם באי-שוויון חברתי, ובמחקרים השוואתיים בין אם לאורך זמן או בין חברות שונות. מחקרה עוסקים בבחינת שאלות תאורטיות בכלים אמפיריים תוך יישום של שיטות מחקר כמותיות ואיכותניות.

ד"ר הדס ירון מסגנה

הדס ירון מסגנה היא אנתרופולוגית פוליטית. היא סיימה את למודי הדוקטוראט שלה במחלקה לאנתרופולוגיה חברתית באוניברסיטת קיימברידג' והיא מרצה בכירה במכללה האקדמית ת"א יפו. הדס חוקרת פליטים אפריקאיים שחיים בישראל מאז 2008.

אורן רמתי

אורן רמתי סיים את לימודי התואר הראשון שלו במכללה האקדמית ת"א יפוץ אורן היה פעיל למען זכויות הפליטים וערך את עבודת המחקר שלו לתואר הראשון על מתקן חולות.

פרופ' אפרת בן-זאב

עבודת הדוקטורט של אפרת בן-זאב עסקה בזיכרונותיהם של פליטים פלסטינים מאזור הכרמל ונכתבה במכון לאנתרופולוגיה באוניברסיטה של אוקספורד. המשכו של פרויקט זה היה במחקר על זיכרונותיהם של פלמ"חניקים ושוטרים בריטיים. כל אלה פורסמו יחדיו בספר Remembering Palestine in 1948: Beyond National Narratives. במקביל עסקה בן זאב בנושאים של הבניית המרחב ומפות מנטליות של ישראל-פלסטיין. מחקרה הנוכחי, עם ניר גזית, עוסק בגבול מצרים-ישראל ומתמקד בפליטים המגיעים מאפריקה. בן-זאב היא פרופסור חבר במחלקה למדעי

ההתנהגות, המרכז האקדמי רופין ועמיתת מחקר במכון טרומן לחקר השלום באוניברסיטה העברית בירושלים.

ד"ר ניר גזית

ד"ר ניר גזית הוא מרצה לסוציולוגיה ואנתרופולוגיה במרכז האקדמי רופין ועמיתת מחקר במכון ע"ש הארי טרומן לחקר השלום באוניברסיטה העברית בירושלים. מחקריו מתמקדים בסכסוכים אתנו-לאומיים, אלימות מדינתית, ניהול גבולות, יחסי צבא-חברה, והגירה כפויה. שאלות המחקר המרכזיות בהן הוא עוסק נוגעות ליחסי הגומלין בין תהליכים מאקרו-פוליטיים ותצורות שלטוניות שונות לבין דינמיקות המתקיימות ברמה המיקרו-פוליטית והמיקרו-חברתית. בתקופה זו ד"ר גזית הוא חלק מצוות מחקר בין-לאומי הבוחן הבניות חברתיות ופוליטיות של אזורי גבול, בעיקר לאור תופעות של הגירה כפויה. מחקריו הופיעו בין היתר בכתבי העת *International Political , Sociology* , *Journal of Contemporary Ethnography* ו- *International Sociology, Sociology*.

שלומית בן שמואל

שלומית בן שמואל היא עובדת סוציאלית קלינית ומדריכה. בעלת תואר שני בעבודה סוציאלית מאוניברסיטת חיפה. ובוגרת בית הספר לפסיכותרפיה פסיכואנליטית באוניברסיטת תל-אביב. משמשת כסגנית מנהל מרפאת "גשר" במרכז הקהילתי לבריאות הנפש יפו, עובדת סוציאלית ביחידה הפסיכוגריאטרית ומרכזת תחום טיפול במשפחות במרכז.

סיגל רוזן

סיגל רוזן היא רכזת מדיניות ציבורית במוקד לפליטים ולמהגרים, ארגון זכויות אדם שרוזן הייתה בין מייסדיו ב-1998. רוזן ניהלה את הארגון עד שנת 2004 ולאחר מכן שימשה כדוברת הארגון. במהלך 17 השנים האחרונות כתבה את רוב הדוחות הפומביים ודוחות הצללים של הארגון וייצגה את הארגון בדיונים רלוונטיים בוועדות הכנסת. רוזן ראינה מאות ניצולי סחר ועינויים וכתבה אודותם דו"חות כגון [מתי מדבר](#) (2011) ו- [עונו במדבר, נכלאו בישראל](#) (2012). רוזן שימשה בעבר כרכזת הפורום לזכויות פליטים והוועד למען פליטי דארפור. לרוזן תואר ראשון בספרות אנגלית וצרפתית מאוניברסיטת תל-אביב.

Dr. Lisa Anteby-Yemini

Lisa Anteby-Yemini is an anthropologist, a researcher at the CNRS (French National Centre for Scientific Research) and a member of the IDEMEC (Institute of Mediterranean, European and Comparative Ethnology) at the Aix-Marseille University. She has been doing research in Israel since 1991 with the Ethiopian community and more recently with African asylum seekers. She is interested in questions of identity, integration, transnationalism and diaspora. She also studies gender and religion, specifically regarding women in Judaism and Islam.

Dr. Noam Tirosh

Dr. Noam Tirosh is a lecturer (tenure track) in the department of communication studies at Ben-Gurion University of the Negev. In 2017 he is serving as a visiting scholar at the Crown Family Center for Jewish and Israeli Studies, Northwestern University, USA

Dr. Amit Schejter

Amit Schejter, is Professor and Head of the Department of Communication Studies at Ben-Gurion University of the Negev, Israel and Co-director of the Institute for Information Policy at Penn State University, USA.

Dr. Oshrat Hochman

Oshrat Hochman is a lecturer at the Ruppin Academic Center and a researcher at the Ruppin Centre for Immigration and Social Integration. Her main research interests are the integration of immigrants in receiving societies, and in particular public attitudes towards immigrants and the emotional integration of immigrants. She is also interested in social inequality and in cross-national and longitudinal comparative research. In her scientific works, Oshrat Hochman empirically investigates theoretical questions implementing quantitative and qualitative research methods.

Dr. Hadas Yaron Mesgena

Hadas Yaron Mesgena is a political anthropologist. She completed her Ph.D degree at the department of Social Anthoropology at Cambridge University and is a senior lecturer at the Academic College Tel Aviv Yafo. Hadas has been researching African refugees living in Israel since 2008.

Oran Ramati

Oran Ramati completed his B.A degree at the Academic College Tel Aviv Yafo. Oran has been a refugees' rights activist and conducted his undergraduate thesis on Holot.

Prof. Efrat Ben-Ze'ev

Prof. Efrat Ben-Ze'ev (DPhil., Oxon, Social Anthropology) teaches at the Ruppin Academic Center and is research fellow at the Harry S. Truman Research Institute for the Advancement of Peace. Her publications include *Remembering Palestine in 1948: Beyond National Narratives* (CUP 2011) and a co-edited volume *Shadows of War: A Social History of Silence in the Twentieth Century* (with R. Ginio and J. Winter, CUP 2010). She is currently working on two main topics: Eritrean refugee journeys and Mental Maps of Israel/Palestine.

Dr. Nir Gazit

Dr. Nir Gazit is a lecturer at the Department of Behavioural Sciences at the Ruppin Academic Center and research fellow at the Harry S. Truman Research Institute for the Advancement of Peace. His research interests include civil–military relations, governance and sovereignty, political violence, and border regions.

Shlomit Ben Shmuel

Shlomit Ben Shmuel is a Clinical social worker and supervisor. Graduate of the Psychoanalytic Psychotherapy Program, Tel Aviv University Medical Faculty, School of Continuing Education. MSW, Haifa University. Deputy Director of "Gesher" Clinic. Social worker in the Psycho-Geriatric Department and Chief of Family Treatment Unit, The Jaffa Community Center for Mental Health. Practices psychotherapy in a private clinic in Tel Aviv.

Sigal Rozen

Sigal Rozen is the Public Policy Coordinator at the Hotline for Refugees and Migrants (HRM), an Israeli NGO she helped found with a group of concerned citizens in 1998. Rozen was the Hotline's first director, until 2004 and later served as the spokesperson of the HRM. Over the last 18 years Rozen has written most of the HRM's reports and shadow reports and represented the HRM in the Israeli Parliament. Rozen interviewed hundreds of trafficking and torture survivors and wrote reports about the Sinai torture survivors arriving in Israel, reports like *The Dead of the Wilderness* (2011) and *Tortured in Sinai, Jailed in Israel* (2012). Rozen previously served as a coordinator of the Israeli Refugee Rights' Forum and The Committee for Advancement of Refugees from Darfur. Rozen holds BA from Tel Aviv University in English and French literature. She lives in Ramat Gan.

